

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DOSTOYEVSKİ'DE ADALET ANLAYIŞI

SEVİLAY UÇAR

Danışman : Doç. Dr. Sibel KİBAR
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Mehmet Onur HASDEDEOĞLU
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Necdet YILDIZ

KASTAMONU-2025

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Sevilay UÇAR

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DOSTOYEVSKİ'DE ADALET ANLAYIŞI

SEVİLAY UÇAR

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN: DOÇ. DR. SİBEL KİBAR

Bu tez, Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'nin, eserlerinde adalet kavramını nasıl ele aldığını incelemektedir. Yazarın dünyasında adalet, yalnızca hukuki bir düzeni değil; vicdan, özgür irade, ahlak ve Tanrı inancıyla iç içe geçmiş derin bir sorgulama alanını ifade eder. Çalışmada *Ölümler Evinden Anılar*, *Yeraltından Notlar Suç ve Ceza*, ve *Karamazov Kardeşler* gibi Dostoyevski'nin adalet sorununu ele aldığı kilit eserleri, içerik ve düşünce yapısı açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İncelemeler sonucunda Dostoyevski'nin, adaleti dışsal bir yaptırım anlayışının ötesinde; bireyin içsel muhasebesi, suçluluk duygusu ve kurtuluş arayışı bağlamında tanımladığı görülmektedir. Yazarın karakterleri aracılığıyla kurduğu ahlaki ve felsefi sorgulamalar, adaleti yalnızca toplumsal bir norm olmaktan çıkarıp bireysel ve metafizik bir mesele haline getirir. Bu çalışma, Dostoyevski'nin adalet anlayışını etkilediği varoluşçuluk felsefesiyle ele alarak, insanın varoluşu, özgürlüğü, kötülük problemi ve sevgi temelinde tartışmaktadır. Sonuç olarak, Dostoyevski, modern dünyada Tanrı'nın ölümüyle ortaya çıkan adalet sorununu yine insanın kendi içindeki vicdani hesaplaşmasıyla ve ardından Tanrı'ya ve onun insan sevgisinden kaynaklı insana dönerek çözebileceğini kurgusal karakterleri aracılığıyla ortaya koymaktadır.

ANAHTAR KELİMELELER: Dostoyevski, Adalet, Suç, Ceza, Vicdan, Tanrı, Günah ve Arınma

Temmuz 2025, 109 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

UNDERSTANDING OF JUSTICE IN DOSTOEVSKY

SEVİLAY UÇAR

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE

DEPARTMENT OF PHILOSOPHY

SUPERVISOR: ASSOC. PROF. DR. SİBEL KİBAR

This thesis examines how Fyodor Mikhailovich Dostoyevsky addresses the concept of justice in his works. In the author's world, justice represents not only a legal order but also a profound field of inquiry intertwined with conscience, free will, morality, and belief in God. In this study, key works such as *Memoirs from the House of the Dead*, *Notes from Underground*, *Crime and Punishment*, and *The Brothers Karamazov* were comparatively evaluated in terms of their content and thought structure. The analysis reveals that Dostoyevsky defines justice beyond an external understanding of sanctions, but rather within the context of an individual's internal reckoning, feelings of guilt, and quest for redemption. The moral and philosophical inquiries the author constructs through his characters elevate justice from a mere social norm to an individual and metaphysical issue. This study aims to explore Dostoyevsky's multidimensional understanding of justice and thus offer significant literary and philosophical contributions to contemporary discussions of justice. In this respect, the research deepens the interaction between literature and philosophy, enabling a more comprehensive understanding of the concept of justice.

KEYWORDS: Dostoevsky, Justice, Crime, Punishment, Conscience, God, Sin and Redemption.

June 2025, 109 Page

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması, edebiyat ile felsefe arasındaki düşünsel geçişleri temel alarak, Dostoyevski' nin adalet ve varoluş üzerine yürüttüğü sorgulamaları ele alan çok katmanlı bir süreci kapsamaktadır. Bu süreçte akademik rehberliğiyle bana yol gösteren, fikirlerime duyduğu saygı ve yönlendirici yaklaşımıyla çalışmamın gelişimine büyük katkı sağlayan danışmanım Doç. Dr. Sibel KİBAR'a içtenlikle teşekkür ederim. Aynı şekilde, bilimsel ve idari birikimiyle bölümümüzde ilham kaynağı olan Felsefe Bölüm Başkanı Prof. Dr. Yavuz UNAT'a; tez jürisinde yer alarak kıymetli değerlendirme ve görüşleriyle katkı sunan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mehmet Onur HASDEDEOĞLU'na ve Anadolu Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Necdet YILDIZ'a ayrıca yüksek lisans sürecim boyunca ders aldığım, bilgi ve deneyimleriyle akademik gelişimime katkı sağlayan tüm değerli hocalarıma da şükranlarımı sunarım. Bu sürecin her aşamasında sabır, anlayış ve destekleriyle yanımda olan sevgili aileme ve manevi katkılarıyla yanımda olan dostlarıma da gönülden teşekkürlerimi sunarım.

Sevilay UÇAR

Kastamonu, 2025

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. DOSTOYEVSKİ’NİN HAYATI ve ESERLERİ	5
2.1 Dostoyevski’nin Hayatı	5
2.2 Dostoyevski’nin Eserlerine Genel Bir Bakış ve Bu Çalışmaya Konu Olan Eserleri	8
2.2.1 Ölüler Evinden Anılar (1862)	11
2.2.2 Yeraltından Notlar (1864).....	11
2.2.3 Suç ve Ceza (1866).....	11
2.2.4 Karamazov Kardeşler (1879-1880)	12
3. DOSTOYEVSKİ’NİN ADALET ANLAYIŞINA IŞIK TUTAN TEMALAR.....	14
3.1 Varoluşçuluk ve Anlamsızlık Sorunu.....	15
3.1.1 Yeraltından Notlar’ da Aklın Reddi: Tanrı’nın Yokluğunda İnsanın Trajedisi	17
3.1.2 Karamazov Kardeşler’de İnanç, İnançsızlık, Sorumluluk ve Seçim Özgürlüğü Üzerine Bir Arayış	20
3.1.2.1 Büyük engizisyoncu alegorisi bağlamında özgürlükten kaçış	23
3.1.2.2 Kötülük problemi üzerinden İvan’ın Tanrı’ya başkaldırışı.....	26
3.2 Özgürlük ve Ahlak İlişkisi.....	29
3.2.1 Ölüler Evinden Anılar’da Tutsak Beden, Özgür Ruh.....	31
3.2.2 Suç ve Ceza’da İçsel Mahkûmiyet: Özgürlük-Vicdan Gerilimi	34
3.2.3 Özgürlüğe Mahkûmiyet: Sartre ve Dostoyevski’nin İzinde	37
3.3 Ahlak	42
3.3.1 İlahi Buyruk	46
3.3.2 Raskolnikov’un Ahlaki İkilemi Üzerinden Nihilizm.....	49
3.3.3 Yeraltından Notlar’da Toplumsal Normların Reddi ve Özgürlük Sorunu	62
3.4 Yoksulluk ve Sosyal Adaletsizlik.....	68
3.5 Kötülük Problemi ve Ceza.....	71
3.6 Toplumun Birey Üzerindeki Etkisi	79
3.7 Suç ve Ceza Düşüncesi.....	84
3.8 İnanç, Sevgi ve Ruhun Kurtuluşu.....	90
3.8.1 İnanç ve Şüphe Arasında: Dostoyevski’nin Tanrı’ya Bakışı.....	91
3.8.2 İnanç, İkilemler ve Acı: Dostoyevski’de Ruhun Kurtuluşu	95
3.9 Vicdanın Yasası mı, Düzenin Buyruğu mu? Vicdan ve Hukuk Arasında Bir Denge Arayışı	99
4. SONUÇ	103

KAYNAKLAR	107
------------------------	------------

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

akt.	: Aktaran
çev.	: Çeviren
s.	: Sayfa
t.y	: Tarih yok
TDK	: Türk Dil Kurumu

1. GİRİŞ

*“Sırf kalp kırmamak, kendime yakışanı yapmak için cevap vermediğim herkes,
kendini haklı zannetti.”*

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski

Adalet, insanlık tarihi boyunca toplumların temel yapı taşlarından biri olarak görülmüş; felsefeden hukuka, siyasetten edebiyata kadar birçok alanda tartışılmış bir kavramdır. Bu kavram, toplumsal düzenin inşasında, bireyler arası ilişkilerin düzenlenmesinde ve nihayetinde insanın varoluşsal sorgulamalarında merkezi bir yer tutmaktadır. Rus edebiyatının ve düşünce dünyasının en önemli figürlerinden biri olan Dostoyevski, eserlerinde adalet kavramını derinlemesine işlemiş ve bu kavrama ilişkin pek çok tema etrafında özgün bir perspektif sunmuştur. Onun eserlerinde adalet yalnızca hukuki bir mesele değildir; bireysel vicdan, ahlak ve Tanrı kavramlarıyla iç içe geçmiş bir tema olarak karşımıza çıkar. O, hukuki ve toplumsal normlarla tanımlanan adalet düşüncesinin ötesinde, içsel bir sorgulama ve hesaplaşma sonucu keşfedilen bir adalet nosyonu ortaya koyar.

Bu çalışma, Dostoyevski'nin edebi yapıtlarından hareketle, adalet düşüncesinin nasıl temellendirildiğini ve bu temellendirmenin etik, felsefi ve varoluşsal sorgulamalarla nasıl örtüştüğünü incelemeyi amaçlamaktadır. Dostoyevski'nin eserlerinde işlenen suçlar, verilen cezalar ve karakterlerin yaşadığı içsel çatışmalar; adaletin, dışsal bir düzlemde olmasının dışında, insan ruhunun derinliklerinde yaşanan bir sorgulama süreci olduğunu gösterir. Bu bağlamda adalet, yazarın düşünce dünyasında hem dünyevi hem de metafizik boyutlarıyla ele alınmakta; insanın Tanrı'yla, toplumla ve kendisiyle kurduğu ilişki üzerinden yeniden tanımlanmaktadır. Bu konu, günümüzde de güncelliğini koruyan adalet tartışmalarına, Dostoyevski'nin eserlerinde ortaya koyduğu özgün adalet anlayışı üzerinden yeni bir bakış açısı sunmak amacıyla seçilmiştir.

Modern dünyanın bireysel ve toplumsal adalet arayışlarına, yazarın karakterler üzerinden yürüttüğü varoluşsal sorgulamalar eşliğinde alternatif bir perspektif sunmak, çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu araştırma aynı

zamanda, edebiyat ile felsefe arasındaki bağı güçlendirerek, edebi metinlerin ahlaki ve hukuki değerleri nasıl taşıyabildiğini de göstermeyi hedeflemektedir. Çalışma boyunca şu temel sorulara yanıt aranacaktır: “Dostoyevski’ye göre adalet nedir? Yazar, bireysel adalet ile toplumsal adalet arasında nasıl bir ilişki kurar? Suç ve ceza kavramları Dostoyevski’nin dünyasında nasıl anlam kazanır? Tanrısal adalet ile dünyevi adalet arasında nasıl bir gerilim vardır?” Bu sorular çerçevesinde yapılacak çözümlemeler, Dostoyevski’nin düşünsel derinliğini ve edebi gücünü adalet olgusu üzerinden yeniden okumayı mümkün kılacaktır.

Dostoyevski, dünya edebiyatının en güçlü kalemlerinden biri olarak kabul edilir. Eserlerinde insan ruhunun derinliklerini ve ahlaki ikilemleri ustalıkla ele alan Dostoyevski, yaşadığı dönemin sosyo-kültürel ve politik bağlamında şekillenen karmaşık bir kişilik olarak dikkat çeker (Carr, 2014). Onun yaşamı, eserlerinin merkezinde yer alan temaların oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle otoriter bir babanın oğlu olarak geçirdiği çocukluk dönemi ve Sibirya’da yaşadığı sürgün, hem kişisel gelişimini hem de yazınsal üretim sürecini derinlemesine etkilemiştir. Dostoyevski’nin edebi kariyeri, insan doğası ve varoluşsal meseleler üzerine derin bir sorgulama ile şekillenmiştir. Bu bağlamda, edebiyat alanında kazandığı ün aynı zamanda düşüncelerinin felsefi derinliğiyle desteklenmektedir. Özellikle, 20. yüzyıl varoluşçuluk akımının düşünsel temellerini oluşturan temaları ele alışı onu sadece bir yazar olarak değil aynı zamanda bir düşünür olarak da öne çıkarmıştır (Akyol, 2020). Dostoyevski’nin eserlerinde işlediği “özgürlük”, “sevgi ve merhamet”, “adalet”, “suç”, “ceza”, “Tanrı”, “Hristiyanlık”, “inanma problemi” ve “insan ve varoluş” gibi temalar, eserlerine felsefi derinlik ve edebi zenginlik açısından dikkat çekici bir boyut kazandırmıştır (Şahinkaya, 2014).

Dostoyevski için Tanrı, toplumsal düzenin sağlanması adına—özellikle Rus köylülerinin, maruz kaldığı haksızlıklar ve baskılara rağmen yaşamlarını sürdürebilmeleri için—hayati bir unsurdur. Gençliğinde tutku ile benimsediği ve Tanrı inancını reddeden sosyalist düşüncenin sunduğu eşitlik, özgürlük ve adaletin tek başına hayata geçirilemeyeceğini fark eden yazar, Tanrı fikrinin bu hedeflerin gerçekleşmesinde vazgeçilmez bir rol oynadığına inanmıştır.

Dostoyevski'nin adalet anlayışını derinlemesine kavrayabilmek için bu çalışmada yazarın özellikle dört temel romanına odaklanılmıştır: *Ölümler Evinden Anılar* (1862), *Yeraltından Notlar* (1864), *Suç ve Ceza* (1866) ve *Karamazov Kardeşler* (1880). Bu eserlerde; adaletin, vicdanın, ilahi adaletin, özgürlüğün, Tanrı'nın ve kötülüğün nasıl işlendiği üzerinde önemli tartışmalar bulunmaktadır. Özellikle *Suç ve Ceza* ile *Karamazov Kardeşler*, adalet ve ahlak arasındaki karmaşık ilişkiyi, adalet anlayışının Tanrı ile olan bağlantısını ve dinin bu bağlamdaki rolünü anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Bu romanlar yalnızca bireysel suç ve ceza meselelerini değil aynı zamanda toplumsal ve metafizik adalet kavramlarını da sorgulayarak derin bir felsefi tartışma sunmaktadır. İyi ile kötü arasındaki çizginin belirsizliği ve insanın içsel çatışmaları, yazarın eserlerinde merkezi bir tema olarak belirlemektedir. Bu temalar, sadece bireysel karakterlerin psikolojik derinliklerini yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal ve metafizik sorgulamaların da kapısını aralar. Dostoyevski'nin eserlerinde, bireyin içsel çatışmalarının, ahlaki ikilemlerinin ve varoluşsal kaygılarının iç içe geçmesi okuyucuya derin bir düşünsel yolculuk sunar. Eserlerinde adaletin; ahlaki, toplumsal ve psikolojik boyutları derinlemesine sorgulanmakta; karakterlerin içsel çatışmaları ve varoluşsal kaygıları adaletle ilgili temel soruları gündeme getirmektedir. Dostoyevski, adaletin yalnızca yasal bir kavram değil aynı zamanda bireylerin ruhsal ve ahlaki gelişimlerinin bir yansıması olduğunu da vurgulamaktadır. Bu nedenle, karakterlerin adalet arayışı bireysel vicdan ile toplumsal normlar arasındaki çatışmayı yansıtır. Dostoyevski'nin adalet anlayışı ise bizi; bireysel suç, vicdan, toplumsal ahlak ve din gibi kavramları yeniden düşünmeye sevk eder.

Tez dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm olan giriş kısmında, çalışmanın amacı ve kapsamı açıklanmış; ayrıca incelemenin merkezinde yer alan Dostoyevski'nin düşünsel ve edebî yönüne dair genel bir çerçeve sunulmuştur. Tezin ikinci bölümünde, Dostoyevski'nin hayatı, yaşadığı dönemin toplumsal ve siyasi atmosferi çerçevesinde incelenecektir. Yazarın özellikle sürgün ve hapis deneyimleri ile bu deneyimlerin eserlerine olan etkileri de bu bölümde ele alınacaktır. Üçüncü bölümde, Dostoyevski'nin eserlerinde öne çıkan adalet kavramına ilişkin temalar detaylı bir biçimde değerlendirilecektir. Bu kapsamda, söz konusu kavramın yalnızca hukuki ya da toplumsal bir çerçevede değil aynı zamanda bireyin varoluşsal ve ahlaki dünyası içerisinde nasıl anlam kazandığı açıklanacaktır. İncelemede öncelikle, varoluşçuluk

düşüncesi doğrultusunda anlamsızlık sorunu ve insanın evrende yalnız bırakılmışlığı irdelenmiştir. Özgürlük ile sorumluluk arasındaki gerilim, karakterlerin iç çatışmaları ve etik tercihleri üzerinden analiz edilmiştir. Ahlaki ikilemler, bireyin vicdanıyla hesaplaştığı durumlar çerçevesinde değerlendirilmiş; yoksulluk, sınıf ayrımı ve sosyal eşitsizlik gibi toplumsal gerçekliklerin adalet duygusu üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Ayrıca, kötülük problemi, suç ve ceza ilişkisi bağlamında ele alınmış; inanç, şüphe, bağışlanma arzusu ve ruhun kurtuluşu gibi temalar da karakterlerin düşünsel ve ruhsal dönüşümleriyle birlikte incelenmiştir. Adalet olgusu; bireysel vicdan, toplumsal düzen ve metafizik sorgulamalar bağlamında ele alınarak Dostoyevski'nin düşünce dünyasında nasıl çok yönlü ve katmanlı bir mesele hâline geldiği ortaya konmuştur.

Tezin dördüncü ve son bölümünde ise yapılan analizler doğrultusunda ulaşılan çıkarımlar değerlendirilecek; Dostoyevski'nin eserlerinde ortaya koyduğu adalet anlayışının yalnızca hukuki bir kavram olmaktan öte, bireysel vicdan, özgürlük, sorumluluk ve inanç bağlamında şekillenen varoluşsal bir arayış olarak konumlandığı açıklanacaktır. Bu bölümde ayrıca, yazarın eserlerinden yola çıkılarak suç, ceza, vicdan, ruhsal arınma ve toplumsal düzen kavramları arasında kurduğu ilişkiler irdelenerek; adaletin bireyin içsel dönüşüm süreciyle nasıl örtüştüğü ortaya konacaktır.

2. DOSTOYEVSKI’NİN HAYATI ve ESERLERİ

2.1 Dostoyevski’nin Hayatı

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, 11 Kasım 1821 tarihinde Moskova’da dünyaya geldi. Altı çocuklu bir aile olan Mikhail ve Maria Dostoyevski çiftinin ikinci çocuğuydu. Alkol bağımlısı olan baba Mikhail oldukça disiplinli ve çok kolay sinirlenebilen bir yapıya sahipti. Dostoyevski babasının eğitilmiş, kültürlü bir insan oluşuna hayranlık duyardı. Ancak aynı zamanda onun öfke nöbetlerinden, sert tutumundan ve kimi zaman zalimce davranışlarından da korkardı. Bu nedenle ona karşı bastırılmış bir öfke hissetmiş; hatta zaman zaman ölmesini istemiştir. Bir tüccarın kızı olan anne Maria ise tüberküloz hastası bir kadındı. Dostoyevski’nin çocukluğunun büyük bir kısmı alkolik bir baba ve hasta bir annenin ortamında geçti. Dostoyevski, askeri bir cerrah olan babasının çalıştığı hastanedeki hastalarla bir arada olmayı ve onların hikâyelerini dinlemeyi çok severdi. İlköğrenim hayatını Moskova’da tamamlayan Dostoyevski, hastalığı nedeniyle hayatını kaybeden annesinin ölümünün ardından Petersburg Mühendislik Okuluna gönderildi. Burada bulunduğu sıralarda, 1839’da babasının ani ölüm haberini aldı. Dostoyevski, babasının ölüm haberinden sonra onun ölmesini istediği düşüncesinden dolayı vicdani anlamda çok rahatsız oldu ve bu rahatsızlık sonucu depresyona girdi (Gide, 1968). Yaşamı boyunca geçirdiği sara nöbetlerinin ilkinin bu dönemde yaşadı. Bu süreçte, Petersburg Mühendislik Okulundan asteğmen rütbesiyle mezun oldu ve aynı şehirdeki İstihkâm Müdürlüğünde çalışmak üzere görevlendirildi. Askerliğe nefretle bakan Dostoyevski bu göreve sadece bir yıl devam edebildi ve nihayetinde istifa ederek yazarlık hayatına adım attı. Dostoyevski’nin ilk eserleri yeterince ilgi görmedi ve oldukça sert eleştiriler aldı. Bu durum onda derin bir hayal kırıklığı yaratsa da yazarlık tutkusundan vazgeçmedi.

19. yüzyılın ortaları, Rusya’nın toplumsal ve siyasal çalkantılarla yüzleştiği bir dönemdir. Otoriter ve muhafazakâr Çarlık rejiminin egemenliğini sürdürdüğü bu dönemde, toplumun farklı kesimlerinde modernleşme, özgürlük ve reform talepleri giderek arttı. Söz konusu tarihsel atmosfer, Dostoyevski’nin düşünsel dünyasını ve edebi üretimini doğrudan etkiledi. Dostoyevski gençlik yıllarında, dönemin

entelektüel hareketlerine ilgi duymuş; kısa bir süreliğine politik faaliyetlerde bulunmuş ve radikal fikirlerin tartışıldığı çevrelerle ilişki kurmuştur. Özellikle Avrupa'dan esinlenen liberal düşünceler, sosyalizm ve nihilizm gibi yeni ideolojiler hızla yayılmaya başlamıştı. Dostoyevski, bu ideolojik çatışmaların tam merkezinde yer almış; Mikhail Petrashevsky'nin öncülüğünde kurulan "Genç Liberaller" (*Tetrashevski*) adlı entelektüel bir grubun içinde bulunarak dönemin düşünsel atmosferine doğrudan tanıklık etmiştir. Ardından Fransız sosyalistlerin fikirlerini tartışmak amacıyla gerçekleştirilen toplantılara katılmaya başladı. Bu gruplar, Rusya'daki siyasal düzeni eleştiriyor ve sosyal reformların gerekliliğini savunuyordu (Carr, 2014). Ancak bu düşünsel ilişki Dostoyevski'ye pahalıya mal oldu. Çar'ın despot yönetimine karşı çıkanlara yapılan operasyonlardan birinde tutuklanan Dostoyevski'nin, kurşuna dizilmek üzere idamına hükmedildi. İdam cezasının infazı gerçekleşmek üzereyken çıkan af kararı, Dostoyevski için dört yıl kürek ve altı yıl adli hapis cezasını çekeceği Sibiry'a sürgün hayatının başlangıcı oldu (Işık, 2014). Sibiry'a deneyimi, Dostoyevski'nin suç ve ceza kavramlarıyla tanışmasına zemin hazırladı. Dostoyevski burada damgalandı, tıraş edildi ve taş kırma işlerinde çalıştı. Tüm bu yaşadıklarından sonra İncil'e sığındı. Sürgünden döndükten sonra Dostoyevski'nin entelektüel çevresi ve düşünsel yönelimi önemli ölçüde değişti; daha çok Slavcılık, Rus Ortodoksluğu ve halk merkezli bir dünya görüşüne yöneldi. Bu dönüşümde, Rus halkını ve ruhunu anlamaya yönelik derin bir arayış belirleyici oldu. Sürgün sırasında farklı sosyal sınıflardan, özellikle suçlular ve yoksullar gibi toplumun dışlanmış kesimlerinden insanlarla kurduğu ilişkiler, eserlerine doğrudan yansdı (Jackson, 2013).

Sibiry'a yıllarının, Dostoyevski'nin *Ölümler Evinden Anılar* kitabının doğmasına neden olduğu söylenebilir. Özellikle *Karamazov Kardeşler* (1880) romanında Dostoyevski, yaşadığı toplumsal ve entelektüel çatışmaları, karakterleri aracılığıyla yansıtarak bu tartışmaları ahlaki ve felsefi boyutlara taşıdı. Romanın karakterleri dönemin çeşitli ideolojik akımlarını temsil eder: Stavrogin nihilizmi, Şatov ise Rus milliyetçiliğini ve Ortodoks inancını simgeler Dostoyevski, ciddi bir suç işlediğini kabullendi ve aldığı cezanın da bu suçun kefareti olduğuna inandı. Oldukça ağır şartlar içinde çalıştı. Bir arada olduğu mahkûmların bir kısmını "olağanüstü insanlar" olarak gördü ve onların çektiği sıkıntılara, acılara odaklandı. Sürgün yılları, onun kimi zamanlar ruhsal

sarsıntılar içinde olduğu yıllardı. Dostoyevski, *Yeni Ahit*¹ okumaya başladı. Bu kitap Dostoyevski'nin çektiği acılara iyi gelmesinin yanı sıra İsa'ya bakış açısını da değiştirdi. Böylelikle İsa'ya daha farklı bir inançla bağlandı ve İsa'yı, günah işleyenleri hayata bağlayan tek güç olarak gördü. Onun için oldukça önemli hale gelen bu kitap, aynı zamanda hapishaneye girmesine izin verilen tek kitaptı (Berman, 2014).

Dostoyevski, gençlik dönemindeki radikal tutumundan uzaklaşarak, sıradan halkı kurtarıcı olarak gören, kurulu düzene bağlı bir inancın savunucusu oldu. Rus Ortodoks Kilisesi'ne bağlılığı arttı. İsa'nın çile çekerek insanlığı kurtarma öğretisi onun için daha anlamlı hâle geldi (Berman, 2014). Hapishane yıllarında gözlemlediği mahkûmların yaşamlarını eserlerine yansıttı. 1854'te serbest kaldıktan sonra Sibirya'da askerlik yaptı; sıkıcı bir görev olmasına rağmen sorumluluğunu yerine getirerek subaylığa yükseldi ve yeni çevreler edindi. Edebiyattan uzak kalması onu kitap ve dergilerle meşgul olmaya itti. 1857'de mutsuz bir evlilik yaptı; ekonomik zorluklar yazma isteğini artırdı. 1859'da *Amcamın Rüyası* ve *Stepançikovo Köyü* adlı eserlerini yazdı ancak bu eserler eleştirmenlerin ilgisini çekmedi. Aynı yıl özgürlüğüne kavuşup Petersburg'a döndü. Yaşamı boyunca hem fiziksel hem ruhsal anlamda birçok sınavdan geçen Dostoyevski, bu deneyimlerin izlerini eserlerine taşımıştır. Onun bu çalkantılı yaşamını, sadece olaylarla değil ruhsal yönleriyle de kavramaya çalışan en etkileyici portrelerden biri Stefan Zweig'in (2011) kaleminden çıkar:

Dostoyevski'nin ideali şudur: Olmadığı gibi olmak. Hissetmediği gibi hissetmek. Düşünmediği gibi düşünmek. Yaşamadığı gibi yaşamak. En küçük detayına kadar, adım adım onun kendi biçiminin karşısına yerleştirilir yeni insan, kendi varlığının her gölgesinden bir ışık oluşturulur, her karanlıktan bir parıltı elde edilir. Kendine karşı hayırdan, yeni insana tutkulu bir evet yaratır. Kendi kendini yargılamamanın bu benzersiz ve ahlaki biçimi gelecekteki varlık lehine kendi bedenine kadar ilerler... (s.514).

Zweig'in bu değerlendirmesi, Dostoyevski'nin yaşamı boyunca sürdürdüğü içsel çatışmaların ve dönüşümlerin edebi karakterlere nasıl yansıdığını gösterir. Gerçek yaşamındaki acılar, hastalıklar, sürgünler ve inanç krizleri, onun eserlerinde evrensel insanın ruhsal çözümlemesine dönüşür. Zweig (2011) onun bu yönünü derinlemesine analiz ederken acıların nasıl ahlaki ideale dönüştüğünü şu sözlerle dile getirir:

¹ Yeni Ahit (Yuhanna İncili): Kutsal Kitap dizisine ait olan bir kitaptır. Yunanca Kutsal Yazıların ya da Yeni Ahdin dört kanonik İncillerden sonuncusudur.

Kendi kendini yok etmek yoluyla böyle ahlaki bir ideal yaratmak daha önce zihnin ve geleneğin bütün alanlarında hiç bu kadar mükemmel olmamıştır. Kendi kendini yargılama yoluyla, adeta varlığının damarlarını keserek kendi kanıyla gelecekteki insanın resmini çizmiştir. O henüz tutkulu, buhranlı, kısa kaplan sıçrayışlarının insanıdır, onun coşkusu duyuların ya da sınırların patlamasından oluşan bir alevdir, diğerleri ise yumuşak, ama sürekli hareket halinde saf kordur. (s. 517).

Dostoyevski'nin yaşam öyküsü, bir yazarın biyografisi olmanın ötesinde, derin ruhsal dönüşümlerin, inanç bunalımlarının ve varoluşsal sorgulamaların izlerini taşır. Çocukluk yıllarındaki kırılmalar, gençliğinde yaşadığı yoksulluk, sürgün ve hastalık gibi ağır deneyimler, onun iç dünyasında kalıcı izler bırakmış ve bu izler edebi yaratımına yön vermiştir. Yaşamı boyunca karşılaştığı her sınav, karakterlerinde yeniden hayat bulmuş; suç, vicdan, inanç ve özgürlük gibi temalar kişisel bir tecrübeden süzülerek evrensel bir insanlık sorununa dönüşmüştür. Bu yönüyle Dostoyevski'nin hayatı, edebiyat ile felsefe arasındaki geçişin ve içsel bir hesaplaşmanın somut örneği olarak değerlendirilebilir.

2.2 Dostoyevski'nin Eserlerine Genel Bir Bakış ve Bu Çalışmaya Konu Olan Eserleri

Dostoyevski, edebi kariyeri boyunca bireyin iç dünyasını, ahlaki sorgulamalarını ve toplumla olan çatışmalarını merkeze alan çok katmanlı eserler kaleme almıştır. 19. yüzyıl Rus toplumunun siyasal, dinsel ve sosyal çalkantıları arasında şekillenen bu eserler yalnızca estetik bir anlatı değil aynı zamanda insanın adalet, özgürlük, inanç ve sorumluluk gibi temel değerlerle olan ilişkisini felsefi derinlikte irdeleyen metinlerdir. Dostoyevski'nin romanlarında birey, çoğu zaman içsel bir çatışmanın, vicdani sorgulamanın ya da toplumsal düzenle hesaplaşmanın merkezindedir. Yazarın gençlik döneminde kaleme aldığı eserlerden sürgün sonrası yazılarına kadar uzanan süreçte, insan ruhunun en karanlık köşelerine yönelen bir edebi anlayış görülür. Özellikle suç, ceza, tövbe, inanç, otorite, hak ve adalet gibi kavramlar, onun edebi evreninde yalnızca tematik unsurlar değil karakterlerin varoluşsal yolculuklarının da yapıtaşları hâline gelir. Bu bağlamda, Dostoyevski'nin edebi üretimi, adalet olgusunun edebiyattaki felsefi temsili açısından da son derece kıymetli bir zemin sunar. Aşağıda kronolojik bir sıra içinde ele alınacak olan eserleri, bu çok yönlü bakışın izlerini taşımakta ve yazarın fikir dünyasındaki gelişimini ortaya koymaktadır.

Dostoyevski'nin edebi serüveni, 1846 yılında kaleme aldığı *İnsancıklar* adlı ilk romanıyla başlar. Bu eser, mektup biçiminde yazılmış bir anlatıyla, yoksulluk içindeki insanların onur mücadelesini duyarlı bir dille aktarır. Özellikle ezilen bireyin iç dünyasına odaklanan yapısıyla, yazarın insan ruhunu merkeze alan anlatım tarzının habercisidir. Dostoyevski bu ilk romanında, toplumsal adaletsizliğin birey üzerindeki etkisini insani ve duygusal boyutlarıyla işler. Aynı yıl kaleme aldığı *Öteki* adlı kısa roman ise bireyin kendi benliğiyle hesaplaşması ve kimlik bölünmesi üzerinden psikolojik yabancılaşmayı konu eder. 1849'da yazdığı ancak tamamlayamadığı *Netočka Nezvanova*, yetim bir kız çocuğunun iç dünyasını merkeze alarak bireysel gelişim, sanat ve ahlaki olgunlaşma süreçlerini sorgular.

Sürgün sonrası kaleme aldığı ilk roman olan *Stepançikovo Köyü ve Sakinleri* (1859), taşra yaşamı üzerinden otoriteye körü körüne bağlılığı, sahte dindarlığı ve ahlaki yozlaşmayı hiciv yoluyla eleştirir. 1861 tarihli *Ezilenler*, sevgi, merhamet ve sadakatin adaletsiz bir dünyada ne kadar anlamlı olabileceğini tartışır. Kısa bir süre sonra yayımlanan *Ölümler Evinden Anılar* (1862), yazarın cezaevi deneyimlerine dayanan otobiyografik nitelikte bir romandır. Bu romanda bireyin özgürlükten yoksun bırakıldığı koşullarda bile ahlaki değerleri nasıl koruyabileceği gösterilir. 1864 yılında yayımlanan *Yeraltından Notlar*, modern varoluşçu düşüncenin öncüsü olarak kabul edilir. Bu kısa roman, akla dayalı sistemlere duyulan güvensizlik ve bireyin özgür iradesine tutunma çabası etrafında şekillenir. 1866'da yazdığı *Suç ve Ceza*, bireyin vicdanıyla çatışması, ahlaki sorumluluğu ve kefaret arayışı üzerine kurulu güçlü bir felsefi anlatıdır. Ertesi yıl kaleme aldığı *Kumarbaz* (1867), tutkulara yenilen bireyin içsel parçalanışını ve bağımlılığın yarattığı kişilik erozyonunu gözler önüne serer.

1869'da yayımlanan *Budala*, Prens Mişkin karakteri aracılığıyla iyilik, saflık ve dürüstlüğü yozlaşmış toplum içindeki kırılganlığını konu edinir. 1872 tarihli *Ecinniler*, ideolojik radikalizmin ve inançsızlığın birey ve toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini, Tanrı'nın yokluğunda insanın nasıl bir boşluğa düşebileceğini ve bu boşluğun ne denli yıkıcı olabileceğini gözler önüne serer. *Delikanlı* (1875) ise kimlik arayışı, idealizm ve ahlaki hesaplaşma temalarıyla şekillenir; bireyin toplum içindeki konumuna ve değer arayışına odaklanır. 1876'da yayımlanan *Uysal Kız*, evlilik kurumunda güç ilişkisini ve suskun direnişi sorgular; anlatıcının iç monoloğu

aracılığıyla vicdan, sorumluluk ve adalet duygusu irdelenir. Yazarın düşünsel ve edebi birikiminin doruk noktası olarak kabul edilen *Karamazov Kardeşler* (1879–1880), Tanrı, özgürlük, ahlak ve adalet gibi temel felsefi sorular etrafında şekillenir. Üç kardeşin temsil ettiği farklı dünya görüşleri, hem bireysel hem toplumsal düzeyde adalet arayışının çok yönlü bir sorgulamasını sunar.

Dostoyevski'nin bu romanları, bireyin ruhsal çözümlemesi dışında adaletin, özgürlüğün ve inancın edebiyat aracılığıyla nasıl derinlemesine sorgulanabileceğine dair güçlü bir edebi ve düşünsel mirastır. Dostoyevski'nin düşünsel derinliği romanlarında olduğu gibi kısa anlatılarında, dergi yazılarında ve kamusal konuşmalarında da kendini hissettirmektedir. Bu metinler, onun birey, toplum ve ahlak üzerine geliştirdiği fikirleri farklı türlerde ortaya koyduğu önemli örneklerdir. 1847 tarihli *Ev Sahibesi*, bireyin psikolojik çözülüşünü ve saplantılı bir aşk ilişkisinin yıkıcı etkilerini, toplumsal dışlanmışlıkla iç içe geçmiş biçimde ele alır. Bir yıl sonra kaleme aldığı *Beyaz Geceler* (1848), romantik hayal ile gerçeklik arasındaki sınırdaki yaşıyan bir adamın kısa süreli ama yoğun duygusal deneyimini işler; eserde yalnızlık, hayal kırıklığı ve içsel boşluk temaları öne çıkar. 1859'da yayımlanan *Amcamın Rüyası*, taşralı aristokrasinin yapay ilişkilerini ve çıkar temelli evlilik düşüncesini alaycı bir üslupla hicveder; mizahi yönü ağır basan bu öykü, yazarın toplumsal eleştirisinin daha hafif tonlu bir yansımasıdır. 1873'te yayımlamaya başladığı *Bir Yazarın Günlüğü*, Dostoyevski'nin romancı olmasının dışında dönemin toplumsal ve siyasal meselelerine duyarlı bir düşünür olduğunu gösterir. Bu dergi yazıları, onun kamusal entelektüel kimliğini pekiştirirken adalet, ahlak, özgürlük ve inanç gibi konulara ilişkin görüşlerini doğrudan yansıttığı metinlerdir. 1880'de kaleme aldığı *Puşkin Üzerine Konuşma* ise yalnızca Puşkin'e yönelik olmayıp Rus ulusunun kimliği, kültürü ve Batı karşısındaki konumuna ilişkin güçlü bir düşünsel çerçeve sunar. Bu metin, Dostoyevski'nin felsefi derinliğinin ve Slavofil dünya görüşünün en açık biçimde ifade bulduğu kaynaklardan biridir. Dostoyevski'nin tüm yapıtları içinde adalet teması bakımından öne çıkan bazı eserler, bu kavramın farklı yönlerini derinlemesine sorgulama gücüne sahiptir. *Ölümler Evinden Anılar*, *Yeraltından Notlar*, *Suç ve Ceza* ve *Karamazov Kardeşler* hem bireyin içsel dünyasındaki hesaplaşmaları hem de toplumsal ve metafizik düzeyde adaletin varlığını tartışmaya açmaları

açısından ayrı bir önem taşır. Bu nedenle söz konusu dört eser, bu çalışma kapsamında kısaca tanıtılacak; ancak ayrıntılı çözümlemelerine ilgili bölümlerde yer verilecektir.

2.2.1 Ölüler Evinden Anılar (1862)

Dostoyevski'nin *Ölüler Evinden Anılar* adlı eseri, yazarın Sibirya'daki sürgün ve kürek mahkûmiyeti deneyimlerine dayanır. Bu eser, bireysel bir hapishane anlatısı olmasının yanı sıra aynı zamanda 19. yüzyıl Rus toplumunun suç, ceza ve adalet anlayışına dair güçlü bir eleştiridir. Anlatıda, mahkûmların gündelik yaşamları, psikolojik durumları ve aralarındaki sosyal ilişkiler aracılığıyla toplumsal yapının işleyişi gözler önüne serilir. Suçun bireysel mi yoksa toplumsal sebeplerle mi ortaya çıktığı sorusu, eserin temel felsefi tartışmalarından biridir. Dostoyevski, bu eserinde cezanın sadece fiziksel bir yaptırım olmadığını aynı zamanda vicdani ve manevi bir boyut taşıdığını vurgular (Dostoyevski, 2022a).

2.2.2 Yeraltından Notlar (1864)

Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar* adlı eseri, bireyin içsel dünyasında yaşadığı derin varoluşsal çatışmaları ve özgürlük arayışını ele alır. Eserde, toplumun dayattığı mekanik ve yüzeysel adalet anlayışı reddedilir; gerçek adalet, bireyin vicdanıyla ve özgür iradesiyle şekillenen kişisel bir mücadele olarak sunulur. Yeraltı Adamı, hem kendisiyle hem de çevresiyle olan çatışmalarında insan doğasının karmaşıklığını ve çelişkilerini ortaya koyar. Bu yönüyle eser, varoluşçuluğun temel kavramları olan özgürlük, sorumluluk ve insanın kendi varoluşunu sorgulaması temalarını derinlemesine işler. *Yeraltından Notlar*, bireyin toplumsal normlar ile içsel hesaplaşması arasında yaşadığı gerilimi ve bunun adalet anlayışına yansımalarını felsefi bir çerçevede tartışan önemli bir yapıt olarak kabul edilir (Dostoyevski, 2022b).

2.2.3 Suç ve Ceza (1866)

Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza* adlı eseri, klasik bir roman olmasının dışında, insan ruhunun derinliklerine inen kapsamlı bir psikolojik ve felsefi yolculuktur. Eserde, suç ve ceza kavramlarının ötesinde, insan doğasının karmaşıklığı, vicdanın yükü ve ahlaki ikilemler ele alınır. Roman, bireyin toplumsal normlara ve kendi içsel vicdanına karşı

verdiği mücadeleyi, adalet arayışını ve yaşadığı derin içsel çatışmaları detaylı şekilde işler. Maddi zorluklar nedeniyle eğitimine ara vermek zorunda kalan genç hukuk öğrencisi Raskolnikov'un, içinde bulunduğu çaresizlik ve idealleri uğruna işlediği cinayet sonrası, yaşadığı vicdan azabı ve psikolojik çözülüşü etrafında şekillenir. Raskolnikov'un suçunu haklı çıkarmaya çalışması olağanüstü insanlar ile sıradan insanlar arasında yaptığı ayırım ve bu düşüncenin trajik sonuçları romanın felsefi temelini oluşturur. Yazar, bu ayırımla birlikte insan doğasındaki ikilikleri, özgürlük ve sorumluluk arasındaki gerilimi, ahlaki sorgulamaları derinlemesine irdeler.

Eserin ilerleyen bölümlerinde, Raskolnikov'un suçunun ve içsel karmaşasının dışa vurumu olarak yaşadığı yalnızlık, korku, suçluluk ve umutsuzluk temaları üzerinde durulur. Bu süreçte, Raskolnikov'un hayatına giren Sonya karakteri, sevgi ve merhametin iyileştirici gücünü temsil eder. Sonya, Raskolnikov'un içsel huzura kavuşması ve nihayetinde adaletle teslim olması için kritik bir rol oynar. Bu yönüyle *Suç ve Ceza*, bir suç hikâyesi olmasının dışında, insan ruhunun kurtuluş arayışının, vicdan ve sevgi temelli yeniden doğuşunun anlatısıdır (Dostoyevski, 2022c).

Dostoyevski, *Suç ve Ceza* ile insanın varoluşsal sancılarını, toplumla ve kendisiyle olan çatışmalarını ustalıkla harmanlayarak, okuru hem psikolojik hem de felsefi boyutta derin bir sorgulamaya davet eder. Bu nedenle, roman hem edebi hem de düşünsel açıdan zengin bir başyapıt olarak kabul edilir. Eserin kapsamlı içeriği ve derinliği nedeniyle, burada yalnızca temel hatlarıyla tanıtılan *Suç ve Ceza*, adalet, vicdan ve ahlaki sorumluluk temalarının birey üzerindeki etkilerini inceleyen önemli bir yapıt olarak, tezimizin ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı ve kapsamlı biçimde analiz edilecektir.

2.2.4 Karamazov Kardeşler (1879-1880)

Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler* adlı eseri, insan doğası, inanç, ahlak ve aile bağları ekseninde derin felsefi ve psikolojik sorgulamalar içeren başyapıtlarından biri olarak görülür. Roman, Karamazov ailesinin karmaşık ilişkileri ve bireylerin farklı dünya görüşleri aracılığıyla insan ruhunun çok katmanlı yapısını ve varoluşsal ikilemleri gözler önüne serer. Eserde, baba Fyodor Pavloviç ile üç oğlu Dmitri, Ivan

ve Alyoşa'nın karakterleri aracılığıyla farklı ahlaki ve felsefi perspektifler temsil edilir. Fyodor Pavloviç'in hedonist ve ahlaki değerlerden uzak yaşamı, oğulları arasındaki çatışmaların temelini oluştururken Dmitri'nin tutkulu doğası ve vicdan muhasebesi, Ivan'ın entelektüel sorgulamaları ve nihilizmi, Alyoşa'nın ise derin dini inancı ve sevgi dolu kişiliği eserin ana temalarını şekillendirir. Romanın merkezinde yer alan cinayet olayı ve ardından gelişen mahkeme süreci, bir suçun araştırılması dışında; bireyin suç, ahlak, adalet ve sorumluluk kavramları ile olan derin mücadelesinin temsili olarak ön plana çıkar. Bu bağlamda, karakterlerin yaşadığı içsel çatışmalar ve vicdan azabı, Dostoyevski'nin insan ruhunun karmaşıklığına dair ustalıkla yorumlarını ortaya koyar Aynı zamanda eserde, özgürlük ve otorite, inanç ve şüphe arasındaki gerilim de incelenir. İnsanların özgürlüklerini taşıyamadıkları ve güçlü otoritelere ihtiyaç duydukları fikri, romanın felsefi alt metinlerinden birini oluşturur. Bu çerçevede, bireyin sorumluluğu ve özgürlüğü arasındaki denge, eserde derinlemesine ele alınır. Romanın manevi ve ahlaki umut ışığını ise Alyoşa karakteri simgeler. Onun sevgi, bağışlama ve inançla dolu tutumu, Dostoyevski'nin kurtuluş ve insanın manevi gelişimine dair düşüncelerini yansıtır. Alyoşa'nın çevresindeki insanlarla kurduğu sevgi dolu ilişkiler, romanda insanın iyileşme ve yeniden doğuş yolunda ilerleyebileceğine dair güçlü bir mesaj sunar (Dostoyevski, 2022d).

Tüm bu temalar ve karakter dinamikleri, *Karamazov Kardeşler*'i yalnızca bir aile dramı olmaktan çıkarıp insanın varoluşsal sorularıyla yüzleştiği evrensel bir eser haline getirir. Bu kapsamlı yapı, eserin felsefi derinliği ve psikolojik incelikleri, tezimizin ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak incelenecektir.

3. DOSTOYEVSKİ’NİN ADALET ANLAYIŞINA IŞIK TUTAN TEMALAR

Dostoyevski’nin eserlerinde belirli temalar etrafında temellenen adalet anlayışını doğru, kapsamlı ve bütüncül bir şekilde değerlendirebilmek için öncelikle adalet kavramının tarihsel, felsefi ve toplumsal yönleriyle ne ifade ettiğini açıklamak gerekir. Adalet, insanlık tarihinin en köklü ve vazgeçilmez değerlerinden biridir. Toplumların huzur ve düzen içinde var olabilmesi için adaletin sağlanması elzemdir. Türk Dil Kurumu (2025) güncel sözlüğüne göre adalet, “hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme” anlamına gelir. Esasen adalet kavramının, üzerinde uzlaşılmış bir tanımı yoktur. Filozoflar, hukukçular, siyaset kuramcıları farklı kuramlar çerçevesinde farklı adalet tanımları ortaya koymuşlardır. Günümüzde de adalet tartışmaları daha çok toplumsal kaynakların ve refahın nasıl dağıtılacağını belirleyen ilkeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Nihayetinde adalet, siyasal ve hukuki bir kavram olmaktan ziyade özünde, etik bir erdem olarak tanımlanmıştır. Bu erdemin var olabilmesi için siyasal, askeri ve ekonomik yapıların işleyişine dair bir temel gerekmektedir ve bu yapıların işlevsel bir şekilde çalışması gerektiği önemle vurgulanmaktadır (Aydın, 2021). Ancak bunun yanı sıra kişinin kendisini de ahlâken geliştirmesi gerekir. Adalet, yalnızca yasaların değil aynı zamanda bireylerin ahlaki sorumluluklarının da yansımasıdır. Analitik yöntemlerle tanımlanamayacak kadar karmaşık ve soyut bir kavramdır ancak adaletsizliğin karşısında durarak somut bir gerçeklik kazanır. Adaletin insan ilişkilerinde ortaya çıkan uyuşmazlıklar, çatışmalar ve iktidar dinamikleri aracılığıyla yaratılan bazen açıkça gözlemlenebilen bazen de sadece hissedilen haksızlıkların karşısında aranan bir çözüm yolu olduğu söylenebilir. Daha sade bir ifadeyle adalet, adil olmayan durumlara karşı gösterdiğimiz bir tepki ve çözüm arayışıdır.

Dostoyevski, adaletin hukuksal bir kavram olmasının dışında bireylerin içsel yolculuklarıyla bağlantılı bir ahlaki sorumluluk olduğunu ortaya koyar ve insanın varoluşuna dair derin bir sorgulama yaparken ele aldığı temaları eserlerinde ustaca işler. Dostoyevski’nin adalet anlayışı onun romanlarında sıkça ele aldığı bazı temel temalar üzerinden şekillenir. Bu temalardan varoluşçuluk ve anlamsızlık sorunu, bireyin hayatın anlamını sorguladığı içsel çatışmalara işaret eder. Özgürlük problemi, insanın Tanrı, toplum veya kendi vicdanı karşısındaki irade sınavlarını ortaya koyar.

Ahlaki çelişki, bireyin doğru ile yanlış arasında yaşadığı bunalımları görünür kılar. Yoksulluk ve sosyal adaletsizlik, suça sürüklenmenin toplumsal nedenlerine dikkat çeker. Kötülük problemi, özellikle masumların acıları üzerinden ilahi adaleti sorgular. Toplum ve birey ilişkisi, bireyin kararlarında sosyal çevrenin etkisini gösterir. Suç ve ceza düşüncesi, yalnızca hukuki değil vicdani bir hesaplaşma sürecini de kapsar. Son olarak, inanç ve ruhun kurtuluşu teması, insanın içsel dönüşüm ve bağışlanma arayışına vurgu yapar. Bu temaların kesişiminde yer alan adalet sorunu ise bireyin hem kendi vicdanı hem de toplum karşısında hesap verme gerekliliğini, hakikat arayışıyla birlikte düşündürür. Tüm bu temalar, Dostoyevski'nin adalet anlayışını besleyen ve onun düşünsel dünyasını anlamada yol gösterici olan başlıca yönelimlerdir. Dostoyevski'nin eserlerinden yola çıkarak onun adalet anlayışına ışık tutan temaları şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

3.1 Varoluşçuluk ve Anlamsızlık Sorunu

Varoluşçuluk veya egzistansiyalizm, yirminci yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru Avrupa'da ortaya çıkan ve insanın kendi değerlerini kendisinin oluşturabileceğini; varoluşunu kendi kendine yaratabileceğini ve geleceğini de yine kendisinin kurabileceğini savunan bir felsefe akımıdır. 1813 Danimarka doğumlu Søren Kierkegaard, genellikle varoluşçuluğun ilk filozofu olarak kabul edilse de varoluşçu felsefe, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dikkate değer bir ilgi görmeye başlamıştır. Bu akım, felsefenin yanı sıra teoloji, tiyatro, resim, edebiyat ve psikoloji gibi çeşitli disiplinlere de nüfuz ederek geniş bir etki alanı yaratmıştır. Böylece varoluşçuluk, yaşamın farklı yönlerini ele alarak çok boyutlu bir yaklaşım geliştirmiştir. Varoluşçuluğun en önemli temsilcilerinden biri Jean-Paul Sartre'dir. Sartre'a göre, insanın doğuştan gelen bir özü, işlevi veya kaderi bulunmamaktadır ve bu özü belirleyecek bir güç yani Tanrı da yoktur. Bu bağlamda, insan tamamen özgürdür. Özgür birey, kendi özünü ve değerlerini kendisi yaratır; dolayısıyla, ne olmak istiyorsa o olacaktır. Bu anlayış, bireyin varoluşunu kendi iradesiyle şekillendirebileceğini vurgular. Ahlaki açıdan, insanın davranışları hiçbir dış güç tarafından yönlendirilmediği için, kendi ahlaki değerlerini kendisi belirler. Ancak bu süreç, herkes için geçerli olan evrensel bir ahlak anlayışını ortaya çıkarmaz; yani, insanın oluşturduğu ahlaki değerler, bireysel ve öznel bir niteliğe sahiptir ve

genelgeçer bir ahlaki sistem oluşturmaz. “Varoluş, özden önce gelir” ifadesi, varoluşçuluğun temelini oluşturur (Sartre, 1985, s. 63). Bu önerme, bireysel deneyimlerin ve anlayışların en anlamlı bütünü temsil eder. Varoluşçuluk, bireyin varoluşunu önceleyerek kişinin özünü ve kimliğini kendi deneyimleriyle şekillendirdiği bir perspektif sunar. Bireyin yaşadığı deneyimlerin niteliği ve bu deneyimlerin nasıl tanımlanması gerektiği, aslında onun “gerçek öz” ünü oluşturur. Varoluşçuluk akımının temel ilkelerinden biri, varoluşun her zaman bireysel ve tek bir deneyim olduğudur. İnsanlar, kendi içlerinden seçim yapabilecekleri bir olanaklar yelpazesi içinde yer alır, bu durum her türlü gerekirciliğin karşıtıdır. İnsan varoluşunu, her zaman içinde bulunduğu somut ve tarihsel koşulların belirlediği bir dünyada sürdürür. Kendi seçimleri ve hayatını şekillendirme biçimi, çevresiyle olan ilişkileri ve bu ilişkilerin sunduğu imkânlarla doğrudan bağlantılıdır. Böylece insanın özgürlüğü, tamamen bağımsız olamaz, içinde bulunduğu bağlam tarafından sınırlandırılır ve yönlendirilir.

Dostoyevski de insanın dünyada bulunuşunun önceden verili bir anlamı olmamasının insan üzerinde yarattığı büyük sıkıntı sorun edinir. Eserlerinde varoluşçuluğun ana unsurları olan “özgürlük”, “sevgi ve varoluş”, “inanma sorunu”, “adalet”, “insan ve varoluş” gibi temaları derinlemesine inceler. Bu temalar, özellikle karakterlerin tasvirlerinde yoğun bir şekilde işlenir. Dostoyevski, klasik varoluşçular arasında sıkça anılmasa da eserlerinde barındırdığı varoluşsal temalar, ona özgü bir varoluş felsefesine sahip olduğunu ortaya koyar. Dostoyevski’ye göre varoluş süreci bireylere, kendilerine yani içsel dünyalarına yeni bir perspektiften bakma imkânı tanır. Bu nedenle, varoluşun yarattığı bu yeni sesle birlikte insanlar, kendilerine daha fazla önem vermeye ve kendi içlerine yönelmeye başlarlar. Aynı zamanda, bu haykırışın yankılarına kulak vererek kendi dünyalarındaki gizemleri anlama ve çözme çabası içine girerler (Işık, 2014).

Varoluşsal temalar Dostoyevski'nin neredeyse tüm yapıtlarında kendini gösterir. *Yeraltından Notlar* ve *Karamazov Kardeşler*, onun insan varoluşuna dair geliştirdiği düşünsel derinliğin en çarpıcı biçimde ifade bulduğu iki temel eserdir. *Yeraltından Notlar*’da bireyin toplumsal yapıdan koparak içine kapanması, özgürlük ve akıl arasında sürüklendiği çelişkiyle kendi varoluşunu sorgulaması; *Karamazov*

Kardeşler'de ise inanç, ahlak ve özgür irade çatışmalarının bireyin anlam arayışıyla nasıl kesiştiği ortaya konur. Her iki eserde de karakterlerin yaşadığı içsel çatışmalar, yalnızlık, sorumluluk, inanç ve özgürlük gibi temalar; insanın kendi varlığına yönelttiği sorularla şekillenir. *Ölümler Evinden Anılar* ve *Suç ve Ceza*, Dostoyevski'nin özgürlüğü derinlemesine işlediği başlıca eserlerdir. Karakterler, hem fiziksel hem de ruhsal engellerle karşı karşıya kalırken gerçek özgürlüğe ulaşma ve kendini gerçekleştirme yolunda önemli sınavlardan geçerler. Her iki eserde de varoluş teması, özgürlük olgusu ile iç içedir. Bu nedenle, *Ölümler Evinden Anılar* ve *Suç ve Ceza* romanlarında bireyin varoluşsal sorgulamaları çalışmanın "Özgürlük Problemi" başlığı altında ele alınacaktır.

3.1.1 Yeraltından Notlar' da Aklın Reddi: Tanrı'nın Yokluğunda İnsanın Trajedisi

Yeraltından Notlar, insan özgürlüğünü mutlaklaştırmanın paradokslarını gözler önüne seren karanlık bir anlatıdır. Dostoyevski'nin bu eseri, özgürlüğün akılcı temellere dayanmadığında bireyi nasıl içsel bir çöküşe sürüklediğini anlatır. Yeraltı Adamı, rasyonel düzene, toplumsal uyuma ve ahlaki kalıplara duyduğu derin tepkiyle özgürlüğünü başkaldırı ve inat yoluyla tanımlar ancak bu başkaldırı, onu hem dış dünyadan hem de kendisinden uzaklaştırır. Akla ve mantığa duyduğu güvensizlik, onu sürekli kendisiyle savaşıyor, çelişkiler içinde kıvranan bir figüre dönüştürür. İnat, onun özgürlüğünün hem aracı hem de felaketidir. Dostoyevski, bu karakter aracılığıyla özgürlük idealinin sınırlarını ve sonuçlarını sert bir biçimde tartışmaya açar; çünkü sınırsız özgürlük, çoğu zaman insanın kendi kendini mahkûm etmesidir. Yeraltı Adamı, özgürlüğü ulaşılması gereken bir amaç olarak görürken bu özgürlüğün beraberinde getirdiği belirsizlik ve sorumluluklardan duyduğu korkuyu da dile getirir. Ona göre, özgür olmak istememesinin sebebi, özgürlüğün nereye götüreceğini bilememesidir. Bu durum, bireyin varoluşsal kaygılarının bir yansımasıdır; çünkü özgürlük, beraberinde başıboşluk ve anlam kaybı gibi zorlukları da getirir (Dostoyevski, 2022b).

George Steiner'a (2015) göre, Dostoyevski, bu eseriyle romantik sanatın etkisi altında gelişen saf aklın eleştirisini açık ve net bir şekilde dile getirmiştir. Walter Kaufmann

(1964) ise yazarın bu yoğun felsefi romanını, “insanın Tanrı ile sorunlu ilişkisini konu alan edebiyatın en sıra dışı eserlerinden biri” olarak değerlendirir. Kaufmann, Dostoyevski’nin Tanrı’ya inanmayan ve Hristiyanlık geleneğine karşı çıkan aykırı kahramanının hikâyesinin temel dinamiklerini, ilk günah kavramıyla ilişkilendirerek, bu eseri teolojik klasikler arasında konumlandırmaktadır. Dostoyevski, kısa eseri *Yeraltından Notlar*’da Tanrı’nın yokluğunun yol açabileceği ahlaki sorunları ustalıkla işler. Yeraltı Adamı karakteri aracılığıyla insan doğasının karanlık ve karmaşık yanlarını gözler önüne sererken özgür iradeyi ve zorunluluğu reddeden determinizm anlayışına sert bir eleştiri yöneltir. Ona göre, evrendeki her olayın önceden belirlenmiş zorunlu bir sebep-sonuç dizisi olduğu fikri, insan özgürlüğünün ve bireysel sorumluluğun önemini göz ardı eder. Demirci’nin (2019) Scanlan’ın (2002) *Dostoevsky The Thinker* adlı eserinden aktardığı üzere, Dostoyevski, akıl dışılığı temsil eden bir düşünür olarak değerlendirilebilir. Eserlerinde ve düşünce dünyasında akıl dışılığa yer vermesi dikkat çekicidir; ancak bu, onun akıl ve mantığı tamamen reddettiği anlamına gelmez. Günlük yaşamında ve yazılarında mantıklı düşünmeye de önem verdiği bilinmektedir. Bazı kaynaklar, Dostoyevski’nin bir fikri benimsemediğinde o fikrin olumsuz pratik ve mantıksal sonuçları nedeniyle fikri reddettiğini ifade etmektedir.

Yeraltından Notlar’da Yeraltı Adamı ne Hristiyanlık değerleriyle ne de rasyonel insan anlayışıyla örtüşen bir figür olarak karşımıza çıkar. Bu durum, Aydınlanma düşüncesine yönelik ironik bir eleştiri sunmaktadır. Kaufmann, (1964) Dostoyevski’nin bu eleştirisinin amacını net bir şekilde açıklar:

Dostoyevski’nin bu kitapta yarattığı insan, gelenekçi Hristiyanlığın deyimiyle bozulmuş durumdadır; ama o ne ilk günaha ne de Tanrı’ya inanır. Üstelik ona göre kişinin öz-istemi yani özgür iradesi bozulma sayılamaz; ancak usçuların (rasyonalistlerin), ölçülü biçili taslakları bireyliğin zengin örgüsünden daha üstün görenlerin açısından bozulmadır bu (s. 9-10).

Nikolay Çernişevski (2020), pozitivizmi ve Hegelci diyalektiği destekleyen bir düşünür olarak, *Nasıl Yapmalı* adlı eserinde akla ve bilime olan derin inancıyla “akılcı bencillik” olarak adlandırdığı felsefi yaklaşımını kullanarak mükemmel bir toplum tasavvuru sunar. Ona göre, insan doğası itibarıyla iyidir ve eğer insanlar, akıl ve bilimin rehberliğinde gerçek çıkarlarını anlamaya yönelik çaba gösterirlerse ütopya niteliğinde bir dünyada mutlu bir yaşam sürdürebilirler. Dostoyevski, insan doğasını

tutarsızlıklarıyla birlikte ele alır; insan hem iyilik hem de kötülük kapasitesine sahiptir, kimi zaman akılcı davranırken kimi zaman da tamamen irrasyonel tepkiler gösterebilir. *Yeraltından Notlar*'daki karakter, toplumdan uzaklaşmış, içinde bulunduğu düzene karşı öfke duyan ve sürekli kendini sorgulayan bir figürdür. Yazar, bu karakteri idealize etmektense insana dair rahatsız edici gerçeklikleri yansıtan sarsıcı bir temsil olarak tasarlar. Dostoyevski, bu sıra dışı karakter aracılığıyla ne determinizme ne de akılcılığa doğrudan bir alternatif sunar. Bunun yerine, ironik bir dille, Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı?* adlı eserinde çizdiği ütopyanın insan doğasını yeterince kavrayamadığını ima eder. Ona göre, sorunların çözümü ideal modellerde değil insanın karmaşık yapısını hesaba katan gerçeklikte aranmalıdır. Bu nedenle, Dostoyevski'nin karakteri adeta “nasıl yapılmamalı?” sorusunun cevabıdır.

Özgür iradelerini bir kenara bırakıp zihinlerini pozitivistik teslim eden entelektüelleri acımasız bir dille eleştiren Yeraltı Adamı açısından “on dokuzuncu yüzyıl adamı en başta karaktersiz olmalı, böyle olmaya manen mecburdur.” (Dostoyevski, 2022b, s. 5). Yeraltı Adamı, kendi sıra dışı davranışlarını “aşırı bilinçli” olmasına bağlar: “İyi, ‘güzel ve yüksek şeyleri’ ne kadar çok anladıysam, o kadar derinlere battım, sıkıştım kaldım içlerinde.” (Dostoyevski, 2022b, s. 8). Küçük düşmekten ve aşağılanmaktan zevk almasının arkasında da yine bu derin bilinç yatar. *Yeraltından Notlar*, özgürlüğün birey üzerindeki yıkıcı etkilerini gözler önüne seren istisnai bir eserdir. Bu romanda özgürlük, bireyin kendini gerçekleştirmesinin önünü açan bir araç değil; onu derin bir yalnızlığa, karamsarlığa ve ironiye sürükleyen bir bilinç yükü olarak kurgulanır. Dostoyevski, bireyin toplumla çatışmasında özgürlüğün karanlık yüzünü gösterir; çünkü kişi özgür oldukça kendi varlığının anlamsızlığıyla doğrudan yüzleşir. Yeraltı adamı, hiçbir otorite tarafından sınırlandırılmadığı hâlde bu özgürlüğü kendini yok etmeye yönelten bir biçimde yaşar. Onun özgürlüğü, eylem üretmeyen, sürekli düşünen ama hiçbir şeye karar veremeyen bir içsel kaos hâlidir. Bu bağlamda *Yeraltından Notlar*, bireyin sınırsız özgürlüğünün beraberinde getirdiği varoluşsal tıkanmayı ve kendi iradesinin yükü altında ezilme hâlini göstererek özgürlüğün her zaman kurtarıcı bir kavram olmadığını, kimi zaman bireyi içsel bir esarete mahkûm ettiğini vurgular. Özgür irade ve akıl dışılık temalarını derinlemesine sorgularken insan doğasının karanlık yönlerine ışık tutarak özgürlük problemini felsefi bir derinlikle ele alır.

Özetle; *Yeraltından Notlar*'da Yeraltı Adamı, insan doğasının karmaşıklığını ve çelişkilerini yansıtırken özgür iradenin ve aklın sınırlarıyla oynar. Eser, bireyin kendi iradesi ile determinizm arasındaki çatışmayı mercek altına alır. Tanrı yoksa insanın sınırsız bir şekilde özgür olup olamayacağını ve böylesi bir özgürlüğün insanın kendisi için yarattığı sorunları ele alır.

3.1.2 Karamazov Kardeşler'de İnanç, İnançsızlık, Sorumluluk ve Seçim Özgürlüğü Üzerine Bir Arayış

Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler* romanı, insanın varoluşunu, doğasını ve psikolojik dinamiklerini derinlemesine ele alan bir başyapıttır. Eser, yalnızca bir aile hikâyesi değil aynı zamanda insanlığın evrensel sorunlarına dair felsefi ve ahlaki bir sorgulama sunar. Dostoyevski, akıl ile Hristiyan inancı arasındaki gerilimi odağına aldığı *Karamazov Kardeşler*'de, kötülük sorununu doğrudan özgürlük meselesiyle ilişkilendirir. Roman, Karamazov ailesinin dağılması üzerinden 1870'ler Rusya'sında çözülmeye başlayan aile yapısı dışında inançsızlığın serbest kalmış insan iradesini nasıl yönsüzleştirdiğini tartışır. Raskolnikov'un "üstün insan" tezinin felsefi akrabası sayılabilecek İvan Karamazov, "İsyan" bölümünde Tanrı'nın varlığını değil Tanrı'nın "acıyla işleyen" düzenini hedef alır; masum çocukların çektiği ıstıraptan hareketle merhamet ilkesini ve dolayısıyla özgür iradeye dayalı ahlaki düzeni reddeder. İvan'ın bu rasyonalist başkaldırısı, Dostoyevski'nin editörüne yazdığı mektupta belirttiği, "Benim kahramanlarım çürütülemez olduğuna inandığım izleği çocukların acı çekmesinin saçmalığı izleğini—ele alır, bundan bütün tarihsel gerçekliğin saçma olduğu sonucunu çıkarırlar." ifadesinin bir yansımasıdır. İvan, Dostoyevski'nin mektuplarında ifade ettiği üzere, "çocukların acısının saçmalığı" argümanı ile özgür iradenin Tanrısız bir evrende anlamını yitirdiği iddiasındadır (Frank, 2016). Buna karşılık romandaki karakterlerden ihtiyar Zosima, özgürlüğü "sevgi ve özveri yoluyla sorumluluğu üstlenebilme" kapasitesi olarak tanımlar; Tanrı'yı reddeden aklın acı karşısında yetersiz kalacağını, gerçek özgürlüğün ancak inanç ve merhametle ahlaki bir çerçeve kazandığında yıkıcı olmaktan çıkacağını savunur. Böylece Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*'de özgürlüğü ne determinist bir zorunluluk ne de sınırsız bireysel irade olarak gösterir; onun için özgürlük, insanın kötülük karşısındaki tutumunu belirleyen inançla temellenmiş ahlaki bir sorumluluktur.

Karamazov Kardeşler'deki özgürlük sorununu derinlemesine kavrayabilmek için Karamazov ailesinin dinamiklerini ve karakterlerini anlamak oldukça önemlidir. Ailenin üyeleri, bireysel özgürlük, ahlaki sorumluluk ve varoluşsal çatışmalar gibi temaları somutlaştıran zengin karakterler olarak karşımıza çıkar. Her bir Karamazov, özgürlüğün farklı yönlerini ve bunun sonuçlarını deneyimleyerek eserin felsefi derinliğine katkıda bulunur. Bu bağlamda, ailenin karmaşık yapısı ve içsel çatışmaları, Dostoyevski'nin özgürlük anlayışının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak anahtar unsurları sunmaktadır. Baba Fyodor Pavloviç Karamazov, romanın merkezinde yer alan karmaşık bir karakterdir ve bencilliğin, açgözlülüğün simgesidir. Zenginlik ve maddi kazanç peşinde koşarken ailesi ve çevresindeki insanların duygularını göz ardı eden bir tutum sergiler. Kendi çıkarları doğrultusunda manipülatif bir şekilde hareket ederken çocuklarıyla olan ilişkisi çatışmalar ve duygusal mesafelerle doludur. Bu sorunlu ilişkiler, ailenin dinamiklerini derinleştirir ve içsel çatışmalara zemin hazırlar. Dostoyevski, Fyodor Pavloviç aracılığıyla dönemin sosyal ve ahlaki çöküşüne bir eleştiri getirir; onun kötü karakteri, bireylerin ahlaki değerlerden sapışını ve toplumsal çürümeyi yansıtır. Böylece, Baba Fyodor, romanın felsefi ve ahlaki tartışmalarının merkezinde yer alarak *Karamazov Kardeşler*'in derinliğini artırır. Dmitri Karamazov, romanın en büyük kardeşi olarak derin bir tutku ve içsel çatışma sergileyen bir karakterdir. Duygusal doğasıyla dikkat çeken Dmitri, hayatta sürekli arayış içinde olan bir kişilik olarak öne çıkar. Babasıyla olan çatışmaları, onun bencilliği ve kötü niyeti karşısında duyduğu öfkeyle daha da derinleşir. Ahlaki değerleri sorgulayan bir ruh hali içinde bocalarken aynı zamanda aşkı ve tutkuyu da yoğun bir şekilde yaşar. Grushenka'ya olan tutkulu sevgisi, onu bazen mantıksız ve yıkıcı kararlara yöneltir. Dmitri'nin karakteri, bireyin özgür irade ile sorumlulukları arasındaki çatışmayı simgelerken Dostoyevski'nin özgürlük, aşk ve insan doğası üzerine derinlemesine sorgulamalar yapmasına olanak tanır.

Ortanca kardeş İvan, Dostoyevski'nin romanında rasyonel aklın simgesi olarak karşımıza çıkan entelektüel bir karakterdir. İnsan ilişkilerinde belirgin bir mesafe ile hareket eder ve özellikle babasına karşı derin bir nefret besler. Sorgulayıcı ve nihilist bir tutum sergileyen İvan, romanın temel sorularını dile getiren ses olma işlevini üstlenir. “Büyük Engizisyoncu” efsanesinin yaratıcısı ve anlatıcısı da İvan'dır . Bu bağlamda bazı düşünürler İvan'ın, Alyoşa ve Zosima gibi olumlu figürlerden çok daha

güçlü ve etkileyici bir şekilde tasvir edildiğini savunurlar. Özellikle İvan ile şeytan arasında geçen diyalog, romanın en çok tartışılan bölümlerinden biri haline gelir ve bu durum, onun karakterinin derinliğini pekiştirir (Terras, 2017).

Terras (2017) Dmitri'nin tam zıttı olan İvan'ın eserinde, Tanrı'dan uzaklaştıracak yanlış sezgilere sahip olmasına rağmen herkesin hayranlıkla baktığı nitelikler taşıdığı şeklinde tanımlandığını yani İvan'ın yanlış mesajı son derece etkili biçimde aktarabilen bir kişilikte olduğunu belirtir. Dostoyevski, bu iki kardeşin iyi ve kötü özelliklerini dengelerken vermek istediği derin mesajın peşindedir: Tanrı katında esas olan insanın bu dünyada yaptığı eylemlerden ziyade kalbinin durumu ve niyetidir. Bu anlayışla, yazar roman boyunca İvan'ın dengesini sistematik bir şekilde bozar ve onun bilinçli olarak bir düşüş yaşamasını ister. İvan'ın sosyal adaletle ilgili sorgulamaları ve toplum eleştirileri, yazarın bakış açısını okuyucuya etkileyici bir derinlikle yansıtır; ancak hayattaki adaletsizlikler ve masum insanların yaşadığı acılar nedeniyle Tanrı'yı sorgulaması, İvan'ı sonunda delilik eşiğine getirir. “Eğer Tanrı varsa, neden masumlar acı çekiyor?” (Dostoyevski, 2022d s.314) sorgulaması İvan'ın inanç krizinin bir göstergesidir. Birçok kaynakta İvan ile *Suç ve Ceza*'daki Raskolnikov arasında benzerlikler kurulur; her iki karakterin zıt özellikler taşıması ve bu durumun getirdiği kişilik bölünmesi onları belirgin kılan en önemli yönlerden biridir.

Alyoşa Karamazov, romanın en küçük kardeşi olarak derin insani değerlere sahip bir karakterdir. İnanılmaz bir şefkat ve merhametle dolu olan Alyoşa, hayatının çoğunu dini ve manevi değerlere adanmış, ruhsal bir rehber olma yolunda ilerlemektedir. Kardeşleri arasında en duygusal ve empatik olanı olarak başkalarının acılarını içtenlikle hisseder ve onların ruhsal ihtiyaçlarına yanıt verme çabası içindedir. Alyoşa, Zosima isimli bir rahipten aldığı ilhamla, sevgi ve anlayışın insan ilişkilerinde nasıl dönüştürücü bir güç olabileceğini gösterir. Ahlaki ve etik meselelerde güçlü bir içsel rehberliğe sahiptir ve Tanrı ile insan arasındaki bağı sorgulamak yerine bu bağı güçlendirmeye çalışır. İvan'ın rasyonel düşüncelerine karşılık Alyoşa'nın manevi yaklaşımı, romandaki çatışmaların dengeleme unsuru olarak işlev görür ve bu bağlamda Dostoyevski okuyucuya umut veren bir karakter sunar. Bu özellikleriyle Alyoşa, Dostoyevski'nin insan doğasına dair derin gözlemlerini somutlaştıran en önemli figürlerden biri haline gelir.

Smerdyakov, *Karamazov Kardeşler*'deki karmaşık karakterlerden biridir ve Fyodor Pavloviç'in gayrimeşru oğlu olma imasıyla romanda önemli bir yer tutar. Dışarıdan soğuk ve mesafeli bir görüntü çizen Smerdyakov, içsel çatışmalar ve derin psikolojik yaralarla doludur. Büyüme sürecinde maruz kaldığı dışlanma ve ihmal, onda derin bir yalnızlık hissi yaratır. Zekâsı ve manipülatif yetenekleri onu, diğer karakterlerle olan ilişkilerinde güçlü bir aktör haline getirir fakat aynı zamanda içsel bir karmaşa içine de sürükler. Nihilist bir bakış açısına sahip olan Smerdyakov, yaşamın anlamsızlığını kabul ederek kendisini adeta bir marionet (kukla) gibi görür; bu onu, acımasız ve karanlık bir karaktere dönüştürür. Kendi varoluşunu sorgularken başkalarının kaderleri üzerinde etkili olma arzusu, ona hem bir güç hem de bir yük getirir. Romanın ilerleyen bölümlerinde, Smerdyakov'un kendi içsel çatışmaları ve bağımlılıkları, olayların seyrini etkileyen önemli bir faktör haline gelir, bu da onu Dostoyevski'nin insan doğasının karanlık yönlerini yansıtan bir figürü olarak öne çıkarır.

Karamazov Kardeşler'de varoluş meselesi, özgürlük, inanç, ahlâk, akıl ve Tanrı kavramlarıyla iç içe geçmiş derin bir problem olarak ele alınır. Dostoyevski, İvan ve Alyoşa karakterleri aracılığıyla varoluşsal özelliklerin zıt yönlerini ortaya koyar. İvan Tanrı'nın olmadığı bir özgürlük anlayışını savunurken Alyoşa inanç temelli bir özgürlük perspektifini benimser. Romanın merkezindeki ahlaki kriz, "İnsan Tanrı olmadan ahlaklı olabilir mi?" ve "Özgürlük, ahlakın temelini oluşturabilir mi?" gibi sorular etrafında şekillenir. Bu bağlamda "Büyük Engizisyoncu" bölümü, Dostoyevski'nin özgürlük anlayışını ortaya koyduğu metaforik anlatımlardan biridir. Tanrı, özgürlük, ahlak ve dünyevi mutluluk arasında bir tercih yapılması gerektiğinde, insanın çoğunlukla sorumluluktan kaçıp itaati seçtiğini göstererek özgürlüğün aslında, korkutucu ve ağır bir yük olduğunu savunur. Dostoyevski'ye göre, insanın trajedisi, özgür iradeye sahip olmasıdır; çünkü bu irade, insanı hem kurtuluşa hem de yıkıma götürebilecek bir potansiyel taşır.

3.1.2.1 Büyük engizisyoncu alegorisi bağlamında özgürlükten kaçış

Romanın bağımsız bir üne sahip olan "*Büyük Engizisyoncu*" bölümü, dünyada yaygınlaşan ahlaki kötülüğü ve adaletsizliği sorgulamak amacıyla İvan tarafından kaleme alınan mensur bir şiir üzerine kurulu anlatıdır. Bu kurgusal hikâyede İsa, 15.

yüzyılda Engizisyon mahkemelerinin kurulduğu İspanya'ya gelir. Tanrı'nın dünyadaki temsilcisi olarak, din ve dünya işlerini yöneten Kardinal tarafından hapsedilir ve sorgulanır. İsa'nın insana duyduğu derin sevgi ve özgür irade vurgusuna karşılık, Kardinal'in otoriteridir ve Katolik Kilisesi'nin uzun bir süredir elinde tuttuğu güçten vazgeçmeye niyetli değildir; bu nedenle, İsa'nın bu düzeni tehdit etmesine asla izin vermeyecektir. Büyük Engizisyoncu, zindana attığı İsa'ya bu niyetini açıkça ifade eder: “Sen her şeyi Baba'na devrettin, artık her şey O'nundur. İstersen yeryüzüne bir daha hiç gelme ya da belirli bir süre için de olsa işlerimizi karıştırma...” (Dostoyevski, 2022d, s. 334).

Kitabın, Engizisyon başyargıcının tutsak durumda olan İsa ile gerçekleştirdiği son diyalogun geçtiği bölümde, İsa'nın sadece dinlemekle yetindiği görülür. Kardinal, sorularını yöneltirken İsa'nın yanıt vermesine asla fırsat tanımaz çünkü konuşması durumunda her şeyin alt üst olacağına inanır. Tanrı'nın oğlunun bile Katolik kilisesinin inşa ettiği bu “eser”i bozma hakkı bulunmamaktadır. İnsanların özgürlükleri olmadığı sürece, onları yönetmek de bir o kadar kolaylaşır.

Senin adını kullanarak sonunu getirdik. On beş yüzyıldır bu özgürlükle savaştık durduk ama bitti artık, kökünden hallettik. Buna inanıyor musun? Ama şunu bil ki insanlar özgür olduklarına şimdi her zamankinden çok daha emindirler; oysa özendikleri özgürlüğü kendi elleriyle bize teslim ediyorlar. Bizim eserimiz bu. (Dostoyevski, 2022d, ss. 334-335).

Büyük Engizisyoncu'nun anlatısında, insanın seçme özgürlüğü bir ayrıcalıktan çok ağır bir sorumluluk olarak betimlenir. Bu durum karşısında birey, özgür iradesiyle karar vermek yerine, bu yükü bir otoriteye devrederek içsel huzur bulmayı tercih edebilir.

Sen insanların özgürlüklerini ellerinden alacak yerde bunu daha da artırdın. İnsanların iyiyle kötüyü diledikleri gibi seçme hakkına pek değer vermediklerini; rahatı, hatta ölümü yeğlediklerini unuttun mu? İnsan için vicdan özgürlüğü kadar çekici ama o kadar da azap verici şey yoktur. (...) İnsan özgürlüğünü ele geçirecek yerde artırdın, insanların iç âlemine sonsuzluğa kadar sürecek çeşitli acılar kattın. (...) Fakat seçme özgürlüğü gibi ağır bir yük altında ezilenlerin, senin hayalini de, verdiğin gerçeği de iteleyip, hatta seni bile inkâra varacaklarını düşünmedin mi hiç? (Dostoyevski, 2022d, ss. 339 -340).

İsa, insanlara dünyevi konfor ya da geçici mutluluklar sunmak yerine, seçim yapma ve vicdan sahibi olma hakkını vermeyi tercih eder. Bu tercih, bireye iyiyle kötüyü ayırt etme sorumluluğunu yüklerken aynı zamanda onu kendi ahlaki iradesiyle baş başa

bırakır. Dünyevi otoritelerin sunduğu kolay yollardan uzak duran İsa, insanlara imanlarıyla yön bulabilecekleri daha zor fakat anlam yüklü bir yol gösterir. Bu yaklaşım, özgürlüğün yalnızca dışsal koşullarla değil bireyin içsel inancı ve iradesiyle şekillendiğini gösterir. Bu nedenle, gerçek özgürlüğe ulaşmak, insanın kendi inancını ve ahlaki duruşunu sorgulayarak kazanacağı uzun ve zahmetli bir yolculuğa bağlıdır. Bu noktada, insanlar dünyevi konfor ve özgür irade arasında bir tercih yapmak zorunda kalır. Trilling'in (1987) belirttiği gibi bu seçim hiç de basit bir süreç değildir; çünkü akıl, insanın öncelikle fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini vurgular. Dostoyevski, Büyük Engizisyoncu efsanesinin kendisi için neden bu kadar değerli olduğunu açıklarken bu alegorik anlatıyı hayatı boyunca zihninde taşıdığına ve bir daha böyle bir eser yaratma fırsatı bulamayabileceğine dikkat çeker. Dolayısıyla, bu eseri bir an önce yayımlama isteği doğar. Efsanede, Katolikliği, Papalığı ve Engizisyon Dönemini eleştirerek bu tarihsel dinamikleri sorgular (Frank 2016). Frank'ın (2016) yazarın günlüğünden aktardığına göre Dostoyevski, Roma Kilisesinin sosyalistlerle iş birliği yaparak Avrupa'yı büyük bir felakete sürükleyeceğine inanıyordu. Dostoyevski'ye göre, her iki grup da şeytanın manipülasyonuna kapılarak dünyevi arzularını İsa'nın öğrettiği vicdan özgürlüğüne tercih edeceklerdi. Büyük Engizisyoncu'nun ifadeleri bu durumu destekler niteliktedir:

İnsanlar özgür kaldıkça dünyanın bütün bilgileri ekmek sağlamaz onlara. Sonunda özgürlüğü ayaklarımızın dibine sererek 'Köleliğe razıyız, tek doyurun bizi! 'diyecekler, özgürlükle doyarsa dünya nimetinin bir arada olamayacağını anlayacaklar ve bunu aralarında paylaşmaya asla yanaşmayacaklar. (Dostoyevski, 2022d,s. 337).

Büyük Engizisyoncu'nun anlatısında, bireysel özgürlükten vazgeçerek güvenlik ve eşitlik arayışına yönelen insan profili, otoriteye dayalı toplumsal sistemlerin öncülü olarak yorumlanabilir.

Ama sen insanları özgürlükten yoksun etmek istemedin, bu teklifi geri çevirdin; ekmek pahasına satın alınan itaatin değersiz olduğunu düşündün. "Yalnız ekmekle yaşanmaz" diye karşılık verdin. Ama bir gün Toprak Ruhu, ölümlü dünyanın, yeryüzünün ekmeği sebebiyle senin üstüne yürüyecek, dövüşüp seni yenecektir. İnsanlar da "Bu hayvanın benzeri yok, bize gökten ateş indirdi!" diye bağırıp onun peşinden koşacaklar; biliyor musun bunu? Yüzyıllar geçecek, insanlar akıl ve bilim ağzıyla suçu ve tabii günahı da bir yana koyarak ayakta kalanın yalnız açlık olduğunu haykıracaklar; bunu da biliyor musun? Sana karşı isyan bayrağı çekip tapınğını yıkanlar o bayrağa, "Karınlarmızı doyur, sonra bizden erdem iste!" diye yazacaklar. (Dostoyevski, 2022d, s. 337).

Büyük Engizisyoncu'nun sözlerinde, insan doğasının kırılğan yanlarına hitap eden bir düzen tasavvuru ortaya çıkar. Açlığın giderildiği, güvenliğin sağlandığı ve toplumsal huzurun hüküm sürdüğü bir dünya fikri, bireyin özgürlük pahasına bile olsa bu düzene boyun eğmesini mümkün kılar. “Karınlarımızı doyur, sonra bizden erdem iste!” şeklindeki çıkış, insanın fiziksel ihtiyaçları karşılandığında ahlaki sorumluluklara daha yatkın olacağına dair güçlü ama tartışmalı bir inanca işaret eder. Ne var ki tarihsel deneyimler, sadece maddi refahın insanı iyi ve mutlu kılamayacağını, asıl belirleyici olanın bireyin içsel özgürlüğü ve inançla kurduğu bağ olduğunu gösterir. Dostoyevski bu anlatıda, insanın kolaylıkla cezbedildiği sahte cennetlere karşı uyarıda bulunur ve özgürlüğün, her türlü dünyevi konforun ötesinde bir anlam taşıdığını hatırlatır; sık sık felsefi tartışmalara zemin hazırlayan Büyük Engizisyoncu efsanesi üzerinden Tanrı'ya yönelik bu güçlü itirazın ardındaki nedenleri de derinlemesine ele alır.

3.1.2.2 Kötülük problemi üzerinden İvan'ın Tanrı'ya başkaldırışı

İvan, Alyoşa'ya ünlü isyanını dile getirirken Tanrı'ya inandığını sık sık vurgular. Asıl karşı çıktığı nokta ise dünyadaki kötülükler ve acılardır. Bu acıların ahirette bir şekilde telafi edileceği ya da İsa'nın çarmıhta çektiği ıstırapla bağışlanacağı fikrini kabul etmez (Demirci, 2019). Dostoyevski'nin İvan karakteri, Tanrı'nın düzenini bu mantık çerçevesinde oluşturduğunu savunsa da dünyadaki kötülük ve adaletsizlikler karşısında bu düzenin sorgulanabilir olduğunu düşünür yani düzenli bir dünya yapısının insan acılarına anlam katmadığına itiraz eder (Dostoyevski, 2022d).

Karamazov Kardeşler'de yer alan derin felsefi tartışmaların merkezinde çoğunlukla İvan karakteri bulunur. Onun düşünsel dünyası; Tanrı, kötülük ve adalet üzerine yoğunlaşan sorgulamalar etrafında şekillenir. İvan'ın “Büyük Engizisyoncu” anlatısı, dünyada hüküm süren anlamsız acıları ve masumların çektiği çileleri sorgulayan bir isyanın ifadesidir. Babasının ölümüne dolaylı şekilde karışması ve sonrasında yaşadığı psikolojik çözülme onun, Tanrı inancı karşısındaki derin çelişkilerini açığa çıkarır. Bu yönüyle İvan'ın tavrı, Tanrı'nın varlığını bütünüyle inkâr eden bir ateizmden ziyade ahlaki temelli bir başkaldırı olarak okunabilir. İvan'ın nihilist yaklaşımı, insan doğasına dair derin bir sorgulama yapmasını sağlar. Özgürlüğü, insanın varoluşuna yüklenmiş bir lanet gibi görür ve bu nedenle Tanrı'nın varlığına olan inancını

kaybettiğini dile getirir. Bu düşünceler, bireyin kendi varlığını sorgulamasına ve yerleşik toplumsal değerleri yeniden gözden geçirmesine neden olur. İvan, insanın özünde bencil bir varlık olduğunu düşünerek bu yönün toplum üzerindeki etkilerini sorgular.

İvan, özgürlüğü bir lanet olarak görürken Alyoşa özgürlüğün sorumluluklarla birlikte geldiğine inanır. Gerçek özgürlüğün, başkalarına karşı duyulan sorumlulukta gizli olduğu düşüncesiyle özgürlüğün ancak sorumluluk bilinciyle anlam kazandığını savunur. Böylece Alyoşa, ahlaki değerlerin temsilcisi olarak karşımıza çıkar. O, Tanrı'ya ve insanlara karşı sorumluluğun bilincindedir. Alyoşa, inanç ve umut temelinde insanın iyiliğine dair bir savunma geliştirir. Ona göre insan, sevgi ve merhametle dolu olduğunda kötülüklerin üstesinden gelebilecek güce sahiptir. Bu yaklaşım, Alyoşa'nın insana olan inancını ve içsel iyiliğe duyduğu güveni yansıtır. Bu noktada Dostoyevski'nin "Tanrı yoksa her şey mübah" şeklinde özetlenen görüşü, İvan ve Alyoşa arasındaki temel farkı ortaya koyar: Tanrı'nın yokluğunda özgürlük sınırsız bir alan gibi görünse de bu sınırsızlık ahlaki temellerin çöküşüyle birlikte bireyi bir boşluğa sürükler. Alyoşa ise bu boşluğa düşmemek adına özgürlüğü, inançla ve ahlaki bir bilinçle sınırlar. İvan'ın Tanrı'ya yönelik başkaldırısı yalnızca felsefi ya da teolojik bir isyanla sınırlı değildir; bu başkaldırı masum çocukların uğradığı zulüm üzerinden şekillenir.

Dostoyevski, eserlerinde çocuklara yapılan zulme sık sık değinir; çünkü masumiyetin simgesi olan çocuklara karşı işlenen her türlü şiddetin, Tanrı'nın en saf ve parlak yansımasının bulunduğu yere büyük bir saygısızlık anlamına geldiğini ve bunun affedilemez bir suç olduğunu savunur. İvan aracılığıyla, insanların çocuklara ve güçsüzlere uyguladığı zulmü, geleneksel inanç sistemlerinde olduğu gibi ölümden sonraki hayata havale ederek açıklamaya çalışmaz. İvan, bu tür bir adalet anlayışını reddeder ve böylesine ağır bir acının hesabının ancak bu dünyada sorulması gerektiğini savunur. Ona göre, adalet ertelenmemeli, insanın yaşadığı acıya yine insan eliyle ve şimdi yanıt verilmelidir:

Ben, eden bulur karşılığı peşindeyim, bulamazsam kendimi yok etmem lazım. Hem bu karşılık ileride, sonsuzlukta değil, hemen burada, yeryüzünde olmalı; bunu gözlerimle görmeliyim. İmanım vardı, görmek de isterim; o ana kadar ölürsem diriltsinler beni, çünkü her şey bensiz olursa acınırım doğrusu. Hayatta işlediğim suçların, çektiğim

acıların gelecekte, bilmem kim için ebedi ahenk hazırlığında gübrelik ettiğini görmek istemem; çektiklerim bunun uğruna değildi. (Dostoyevski, 2022d, s. 324).

Bu ifade, masumiyetin sembolü olan çocukların özgürlüğünün korunması gerektiği anlamına gelir. İnsanların zayıflara karşı duyduğu sorumluluk, toplumsal adaletin sağlanmasında özgürlüğün kritik bir rol oynadığını gösterir. Dostoyevski'nin eserlerinde sıklıkla atıf yaptığı “ilk günah” vurgusu, özgürlüğün ancak sorumlulukla anlam kazandığı düşüncesini derinleştirir. Adem Peygamber, bilgi ağacının yasak meyvesini yiyerek iyilik ve kötülük bilgisini edinir. Başka bir deyişle eğer yeryüzüne düşmemiş olsaydı insanoğlu bu ikilemde seçim yapma özgürlüğünden mahrum kalacaktı. Bu vurgu, İvan ile Alyoşa arasındaki diyaloglarda özgürlük ve sorumluluk ilişkisi bağlamında tartışılır. Netice itibarıyla bireyin işlemediği bir suçun bedelini üstlenmesi özellikle de çocukların babalarının günahları nedeniyle sorumlu tutulması adalet duygusuyla bağdaşmayan bir anlayış olarak ortaya çıkar:

Çocuklar suçsuzdur; büyüklerden söz açmamamın nedeni iğrenç oluşları, sevgiyi zaten hak etmemiş bulunmaları. Buna karşılık elmayı tadarak iyiliğin ve kötülüğün ne olduğunu öğrendiler, ‘Tanrılaştılar’. (...) Yeryüzünde acı çekmeleri elbette babaları yüzündendir, elma yiyen babaları yüzünden ceza görüyorlar... Ama bu öteki dünyadan gelme, yeryüzünde insan yüreğine tamamen yabancı bir görüştür. Bir suçsuzla, hele bu derece masum bir yaratığa başkasının günahları ödetilemez! (Dostoyevski, 2022d, s. 315).

Dostoyevski, İvan aracılığıyla, kötülüğün insan yaşamındaki varlığına metafizik bir anlam yüklemeye karşı çıkar. Masumların acısını gelecekteki iyilikle meşrulaştırma düşüncesini reddeder; özellikle çocuklara yapılan zulmün hiçbir açıklamayla haklı gösterilemeyeceğini savunur. Anlaşılacağı üzere Dostoyevski'nin özgürlük anlayışı, insanların ilk günah nedeniyle suçlu olduğu düşüncesini reddeder. İnsanlar Adem ile Havva'nın işlediği ilk günah nedeniyle değil özgür iradeleri ve içlerindeki kötülüğe eğilimleri yüzünden günah işlerler; bu nedenle yaptıklarından, kendi seçimlerinin sonuçlarından sorumludurlar. Dostoyevski'nin Tanrı anlayışı, insanların özgür iradeleriyle yaptıkları seçimlerin arka planında bir sevgi anlayışının bulunduğunu vurgular. Tanrı'nın sevgi dolu varlığı, insanların kötülüğe yönelmeleri durumunda bile onları affetme potansiyelini barındırır. Bu bağlamda özgürlük, Tanrı'nın sevgi dolu yaratımı olarak görülür (Terras, 2017). Dostoyevski'ye göre özgürlük, yalnızca iyiliğe değil kötülüğe de kapı aralar; insanı sorumlu kılan da tam olarak budur. Birey, kendi iradesiyle hem iyiyi hem de kötüyü seçebilme imkânına sahiptir ve bu seçim özgürlüğü hem ahlaki bir yükümlülük hem de bir risk barındırır (Dostoyevski, 2022d).

Bu tartışmalar ışığında, Dostoyevski'nin özellikle *Karamazov Kardeşler* eseri üzerinden bakıldığında insanın varoluş ve anlamsızlık problemini şu temelden ele aldığı söylenebilir: İnsan varoluşunu özgür iradesi ve sevgiyle temellendirebildiğinde yüce bir anlama ulaşamasa da kendi iç dünyasında çektiği acıları ve vicdani hesaplaşmaları bir parça dindirebilecektir.

3.2 Özgürlük ve Ahlak İlişkisi

Dostoyevski'ye göre özgürlük, yalnızca bireyin dışsal eylem alanına dair bir serbesti olmamakla beraber; insanın kendi vicdanıyla, inancıyla, tutkularıyla ve sorumluluk duygusuyla karşı karşıya geldiği içsel bir yolculuktur. Yazar, karakterlerini çoğu zaman mutlak bir özgürlükle baş başa bırakır; fakat bu özgürlük, onlara huzur değil çoğu zaman yalnızlık, suç, pişmanlık ve yıkım getirir. Bu bakımdan Dostoyevski'nin özgürlük anlayışı, Aydınlanma'nın akıl merkezli birey tasarımıyla karşı bir itiraz olarak okunabilir. Onun eserlerinde özgürlük, ne yalnızca toplumsal normların dışına çıkmakla ne de sınırsız bir seçim hakkıyla tanımlanabilir; gerçek özgürlük, bireyin kendi varlığıyla yüzleşme cesaretinde ve bunun sonuçlarını üstlenme sorumluluğundadır.

İlk günah ve kötülük üzerine düşünceleri, özgürlük kavramıyla yakından ilişkilidir; çünkü onun felsefesinde özgürlük merkezi bir öneme sahiptir. Dostoyevski'ye göre Tanrı'nın insana bahsettiği özgürlük hem iyiliği hem de kötülüğü mümkün kılar. Esas sorun, kötülüğün özgürlükle serbest bırakılması sonucu ortaya çıkar; çünkü kötülük sınır tanımaz ve bu süreçte, özgürlüğün kötüye kullanılması sonucunda özgürlük bir anlamda kendini yok eder. Kötülüğün yok sayılması sadece iyiliğin varlığını kabul etmek demek olur ki bu da özgürlüğün ortadan kalkması anlamına gelir. Bu nedenle, özgürlüğün olduğu yerde kötülük de vardır; insanlar ise sahip oldukları akıl ve vicdan aracılığıyla özgür iradelerini kullanarak doğruyu seçmekle yükümlüdürler. Bu bağlamda, insanı insan yapan özgür iradesi ve tercih yapmanın getirdiği acıları göğüsleyebilme becerisi ile yanlış seçimlerin sonuçlarına katlanma sorumluluğudur. Büyük Engizisyoncu, insanlara mutluluk vaadinde bulunarak aslında onların özgürlüklerini ellerinden alır ve insanlıklarını sorgular; bu durumda tercih yapmanın

yükünden kurtulmayı arzulayan insanlar, “özgürlüğün anlamını” yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış olur (Trilling, 1987).

Dostoyevski’nin düşünce yapısındaki temel kavramlar olan günah, acı, vicdan, suç, ceza, sevgi ve gurur gibi unsurlar, insan ilişkileri ve özgürlükle ilgili meselelerde birleşir. Bu bağlamda, özgür iradenin “sınırsız ve kontrolsüz bir serbestlik” anlamına gelmediğini vurgulayan Demirci’nin (2019) aktardığına göre Kraeger ve Barnhart, Dostoyevski’nin özgürlük ve günah kavramlarını, insanlar arası ilişkiler bağlamında nasıl ele aldığını şu şekilde açıklarlar: “İnsanlar arasındaki iletişimde özgür iradenin nasıl işlediği günahın ortaya çıkışı açısından önemli bir rol oynar. Hiç kimse için özgürlük sınırsız değildir; çünkü kaçınılmaz olarak birinin özgürlüğü, diğerinkiyle çatışır. Dostoyevski’ye göre “bencillik ve “kibirle” mücadele edemeyenler, sevmeye yetilerini de kaybederler. Sevgi ancak insanlar arasında gerçek bir iletişim varsa var olabilir; aksi halde bireyler boş ideallerin peşinden koşar. Bu tür hayali idealler ise iradeyi eylemsizlikle sonuçlanan bir duruma iter” Burada Dostoyevski’nin eserlerinde sıkça karşımıza çıkan keyfi özgürlük anlayışı, kötülüğün kaynağı olarak öne çıkar. Dostoyevski’nin düşünce sisteminde özgürlük, sınırsız ve keyfi bir hale geldiğinde insanı suça ve günaha sürükler. Özgürlük, kurallar ve sınırlar ortadan kalktığında kişiyi sorumsuz davranışlara yöneltir. *Karamazov Kardeşler*’de İvan’ın sıkça dile getirdiği “Tanrı yoksa her şey mübah” söylemi, aslında “ahlaki değerler ve sınırlar var mı, yoksa her şeyde özgür müyüm?” sorusunu içerir. Berdyaev’e (1998) göre, bu sorunun cevabı açıktır: Tanrı yoksa her şey mübah olabilir; ancak bu durumda insan, kendini yok eder ve özgürlüğünü kaybeder. *Karamazov Kardeşler*, özgürlük ve adalet arasındaki ilişkinin karmaşık doğasını açığa çıkarır. Özgürlük, bireylerin kendi kararlarını verebilme yetisi olarak tanımlanırken adalet bu kararların sonuçlarının adil bir şekilde değerlendirilmesi anlamına gelir. Dostoyevski, bireylerin özgürlüklerini kullanırken aynı zamanda sorumluluk taşımaları gerektiğini belirtir. Özgürlük, keyfi bir davranış serbestliği değil derin bir ahlaki yükümlülük ile birlikte gelir.

Dostoyevski için sevgi olmadan bir yaratıcı düşünülemez. Onun Tanrı anlayışı, Doğu Kilisesinin benimsediği ve *Yeni Ahit*’teki “Tanrı sevgidir” ilkesine dayanır. Dostoyevski’ye göre yaşam, Tanrı’nın sevgi dolu varlığından kaynaklanır. Bu nedenle Tanrı, yarattıklarına asla yüz çevirmez. Dostoyevski, metafizik anlayışını klasik Batı

teolojisi ve Ortodoks Kilisesinin dogmalarıyla sınırlamamış, bu alanda kendine has bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu özgün yaklaşımı, düşüncelerinin felsefi açıdan derinlemesine incelenmesini gerektirir. Bu bakış açısıyla, Dostoyevski'nin Augustine'den beri teolojide yerleşik olan ilk günah doktrinini kabul etmesi olası değildir (Demirci, 2019). *Ölümler Evinden Anılar*'da bireyin fiziksel tutsaklığına rağmen zihinsel ve ruhsal özgürlüğünü koruma çabası öne çıkarken *Yeraltından Notlar*, insanın irrasyonel yönüyle özgürlüğü nasıl yıkıcı bir araca dönüştürebileceğini gösterir. *Suç ve Ceza* özgürlüğü, bireysel aklın mutlak gücü olarak gören bir karakterin, vicdan ve ahlaki sorumluluk karşısında yaşadığı çözülmeyi konu alır. *Karamazov Kardeşler* ise inanç, ahlak ve özgür irade arasındaki felsefi gerilimi derinleştirerek özgürlük kavramına teolojik bir boyut kazandırır.

Yeraltından Notlar ve *Karamazov Kardeşler*'de özgürlük, bireyin varoluşsal sorgulamaları ve hayatın anlamsızlığı karşısındaki tutumları üzerinden “Varoluşçuluk ve Anlamsızlık” başlığı altında ele alınmıştır. Bu iki eserde daha çok içsel çatışmalar ve metafizik arayışlar öne çıkarken *Ölümler Evinden Anılar* ve *Suç ve Ceza*'da özgürlük, bireyin ahlaki sorumluluğu, toplumsal düzenle ilişkisi ve kurtuluş arayışıyla birlikte ele alınmıştır. Bu nedenle söz konusu iki eser, çalışmanın “Özgürlük ve Ahlak İlişkisi” başlığı altında değerlendirilmiştir.

3.2.1 *Ölümler Evinden Anılar*'da Tutsak Beden, Özgür Ruh

Dostoyevski'nin kendi sürgün deneyimlerinden yola çıkarak kaleme aldığı *Ölümler Evinden Anılar* cezaevi yaşamının birey üzerindeki etkilerini gözler önüne sererken özgürlük ve sorumluluk kavramlarını da derinlemesine sorgular. Dostoyevski bu eserinde, bireyin özgürlüğünden mahrum bırakılmasının psikolojik ve varoluşsal sonuçlarını derinlemesine ele alır. Eserin büyük bir kısmı Sibirya'daki bir ceza kolonisine sürgün edilen romanın ana karakteri Aleksandr Petrovich Goryanchikov, ve diğer mahkûmların yaşamını gözlemler. Burada, özgürlükten yoksun olmanın insan ruhu ve doğası üzerindeki etkisi tartışılır. Cezaevi ortamı, bireyin özgürlüğünün tamamen elinden alındığı bir yerdir. Dostoyevski, bu ortamda mahkûmların sadece fiziksel olarak değil aynı zamanda ruhsal olarak da köreldiğini ve özgürlüklerinin yok edilmesiyle birlikte onurlarının da ellerinden alındığını vurgular.

Kim olursa olsun, ne kadar aşağı mevkide bulunursa bulunsun, her insan içgüdüsel olarak, hatta bilinçsizce, bir onuru olduğunun unutulmamasını ister. (...) ne vurulan damgalar ne takılan prangalar ona bir insan olduğunu unutturamaz. Yani sırf bir insan olduğu için ona da insanca davranılması gerekir (Dostoyevski, 2022a, s. 137).

Mahkûmlar, sürekli kontrol altında tutulur ve kendi iradeleri dışında hareket etmeye zorlanırlar. Bu durum, mahkûmların bireysel onurlarının yıkılması ve nihayetinde özgürlüğün yokluğunda insan olmanın anlamını sorgulamaya başlamalarıyla sonuçlanır. Fark ederler ki mahrum kaldıkları yalnızca fiziksel özgürlükleri değil aynı zamanda kişilikleridir. Onları bu karanlık ortamdan çıkarabilecek tek unsur, bir gün yeniden özgür olabileceklerine dair taşıdıkları küçük bir umut kırıntısıdır: “Mahpus için paradan da kıymetli olan şey nedir? Hürriyet ya da hiç olmazsa onun hayalidir.” (Dostoyevski, 2022a, s. 97). Dostoyevski’nin bu yaklaşımı, insanın düşünce ve hayal gücüyle, özgürlüğü zihinsel olarak da yaşadığını gösterir. Dostoyevski, özgürlüğün insanın kimliğini ve onurunu oluşturan temel bir unsur olduğunu savunur; çünkü özgürlük kaybedildiğinde birey kendini tam anlamıyla insan gibi hissedemez. Mahkûmlar, geçmişte yaptıkları eylemler nedeniyle cezalandırılmış olmalarının sorumluluğunu taşıyarak özgürlüklerini nasıl kullandıkları üzerine derin düşüncelere dalarlar. Birçoğu, özgürlüğü yeterince kıymetlendirmediklerini fark eder. Bu da Dostoyevski’nin sıkça vurguladığı bir düşünceyi yani özgürlüğün ancak sorumlulukla anlam kazanabileceğini gösterir. Cezaevi deneyimi, bireyin özgürlüğü yanlış kullandığında bunun bedelini nasıl ödeyeceğini fark ettiği bir süreçtir; kişi, sahip olduğu şeyi yitirdiğinde onun gerçek değerini kavrar. Mahkûmların birçoğu, özgürlüğün yalnızca bir hak değil aynı zamanda büyük bir sorumluluk olduğunu cezaevinde öğrenir. Dostoyevski, burada özgürlüğün bilinçli ve sorumlu bir şekilde kullanılmadığı takdirde, insanın kendisine ve topluma zarar verebileceğini gösterir.

Dostoyevski’nin cezaevi ortamında bile özgürlüğün tamamen yitirilemeyeceği görüşü, roman boyunca mahkûmların içsel dünyalarına dair gözlemlerle desteklenir. Aleksandr Petrovich, fiziki anlamda tutsak olsa da ruhsal olarak özgür kalmanın yollarını arar. Bu bağlamda Dostoyevski, insanın içsel özgürlüğünün dışsal koşullardan tamamen bağımsız olabileceğini öne sürer. Ona göre bireyin zihinsel ve manevi alanları, dış dünyadaki baskılara rağmen korunabilir. Mahkûmlar bedenleriyle zindana kapatılmış olsalar da ruhlarının tamamen hapsedilemeyeceğini savunur. İnsan, zihninde ve kalbinde özgür kalabildiği sürece mutlak anlamda esaret altında değildir.

Dostoyevski bu yaklaşımla özgürlüğün sadece fiziksel bir durum olmadığını, insanın içsel direnci ve anlam arayışıyla şekillenen çok katmanlı bir gerçeklik olduğunu vurgular. *Ölümler Evinden Anılar*' da mahkûmların özgürlüklerini geri kazanma arzusu, insanın temel içgüdülerinden biri olarak tasvir edilir. Bu ihtiyaç, sadece fiziksel olarak serbest kalma isteğiyle sınırlı değildir; insan, kendisi üzerinde mutlak kontrol kurma ve kendi kaderini belirleme arzusuna sahiptir. Mahkûmların cezaevi koşullarına karşı verdikleri tepkiler, özgürlüğe olan bu derin ihtiyacı açıkça ortaya koyar: “İnsanlar özgürlüğe aç. Bu açlık, her şeyi göze alacak kadar güçlüdür. Tutsaklık, onları insanlıktan uzaklaştırır da içlerinde bir yerde, özgürlüğe duyulan bu açlık hiç sönmez.” (Dostoyevski, 2022a, s.137). Bu ifade, insanın özgürlük arzusunun ne kadar güçlü olduğunu gösterir. Dostoyevski'ye göre, insan ruhunun en temel ihtiyaçlarından biri olan özgürlük, ne kadar bastırılırsa o kadar güçlü bir şekilde kendini gösterir. Mahkûmlar, fiziksel tutsaklıklarına rağmen bu özgürlüğü yeniden elde etme arzusu taşırlar. Bu da insanın doğası gereği özgürlüğe duyduğu ihtiyacın göstergesidir.

Dostoyevski'nin *Ölümler Evinden Anılar*' da ele aldığı bir diğer önemli özgürlük sorunu ise toplumsal düzen ile bireysel özgürlük arasındaki çatışmadır. Cezaevi, toplumsal düzenin ve yasanın birey üzerinde mutlak bir otorite kurduğu yerdir. Mahkûmlar, bu otoritenin baskısı altında ezilirken bireysel özgürlüklerinin sınırlandırılması toplumsal düzenin bir gerekliliği olarak gösterilir; fakat bu sınırlamalar, insan ruhunda daha derin yaralar bırakabilir. Dostoyevski bu durumu, özgürlüğün bireysel haklar dışında toplumsal sorumluluklarla da dengelenmesi gereken bir şey olduğunu vurgulamak için kullanır ve sorumlulukla birlikte gelmesi gerektiği düşüncesini savunur; özgürlüğün toplumsal düzenle olan karmaşık ilişkisini ortaya koyar. Dostoyevski, toplumsal düzenin korunması adına bireyin özgürlüğünün kısıtlanmasının kaçınılmaz olduğunu kabul eder; ancak bu kısıtlamaların bireyin ruhsal dünyasında nasıl hasarlar bıraktığını da gösterir. Toplumsal düzen ve özgürlük arasındaki çatışma, özgürlüğün hem bireysel hem de toplumsal bir değer olarak nasıl ele alınması gerektiğine dair önemli bir soruyu gündeme getirir. Dostoyevski, *Ölümler Evinden Anılar*' da özgürlüğün yalnızca dışsal koşullarla sınırlandırılmayacak kadar derin bir insani deneyim olduğunu ortaya koyar. Cezaevi duvarları arasında geçen yıllar, bireyin bedeniyle birlikte ruhunu da sınavan bir süreçtir. Dostoyevski'nin gözlemleri, bu sınırlandırmanın tek yönlü olmadığını; insanın içsel bir bilinç ve irade geliştirmesi hâlinde, özgürlüğün ruhsal

anlamda yeniden inşa edilebileceğini gösterir. Ona göre özgürlüğün yitimi, kişiyi sadece mahrum bırakmakla kalmaz aynı zamanda onu insan olmanın asli soruları ile yüzleşmeye de zorlar. Bu noktada özgürlük, yalnızca serbest hareket edebilme durumu olarak görülemeyeceği gibi ahlaki seçim yapabilme ve insan onurunu koruyabilme kapasitesiyle anlam kazanır. Dolayısıyla Dostoyevski, özgürlüğün yokluğunda bile onun sorumluluğunu taşımanın bireyin içsel gelişimi için kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu savunur.

Kısaca *Ölümler Evinden Anılar*, özgürlük temasını hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ele alan derin bir eserdir. Dostoyevski, özgürlüğün kaybının insan ruhu üzerindeki yıkıcı etkilerini ortaya koyarken aynı zamanda özgürlüğün sorumlulukla birlikte gelmesi gerektiğini savunur. Bireyin fiziksel tutsaklığı, onun ruhsal özgürlüğünü sınırlamasa da özgürlüğün tamamen yitirilmesi insanın doğasına aykırıdır. Roman, özgürlük ile tutsaklık arasındaki zıtlığı, insanın temel varoluşsal sorunlarından biri olarak inceler. Dostoyevski'nin özgürlük kavramına yaklaşımı, onun eserlerinde özellikle mahkûmlar üzerinden belirgin bir şekilde ortaya çıkar.

3.2.2 Suç ve Ceza'da İçsel Mahkûmiyet: Özgürlük-Vicdan Gerilimi

Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza* romanı, Raskolnikov adlı genç bir öğrencinin, toplumun normlarına meydan okuyan bir cinayet işlemesi ve ardından gelen psikolojik çöküşü üzerinden; insanın içsel çatışmalarını, ahlaki ikilemlerini ve varoluşsal kaygılarını derinlemesine ele alır. Romanın başlangıcında Raskolnikov, bireysel iradenin yasal ve ahlaki sınırların üzerinde konumlanabileceğini savunan bir figür olarak karşımıza çıkar. Kendisini, toplumun sıradan bireylerinden ayıran üstün bir bilinçle donanmış görür ve bu üstünlüğün ona, normları ihlal etme hakkı tanıdığına inanır. Raskolnikov'un bu durumu, Nietzsche'nin "üstün insan" teorisi ile ilişkilendirilebilir; burada, Raskolnikov, toplumun kurallarının üstünde bir varlık olarak kendini konumlandırma çabasıdadır. İşlediği cinayet, ahlaki bir sorgulamaya yol açar. Suç, onu hem özgürleştiren hem de içsel çelişkiye sürükleyen bir eylem haline gelir. Suçunun mantığını bulması gerektiğine inanır; aksi takdirde kendisiyle yüzleşemeyeceğini düşünür. Bu durum, görünürde özgür gibi davranmasına rağmen vicdanının baskısıyla derin bir içsel mahkûmiyet yaşadığını ortaya koyar. Roman,

bireyin özgürlük arayışını ve bu özgürlüğün beraberinde getirdiği sorumlulukları sorgular. Dostoyevski'ye göre özgürlük, bireyin her şeyden önce kendi seçimlerinin ağırlığını taşımasıyla anlam kazanır. Bu yaklaşım, Raskolnikov'un özgür iradesi ile bu iradenin getirdiği sorumluluk arasındaki sıkışmışlığını gözler önüne serer. Dostoyevski, adaletin toplumsal bir kavram olmasının dışında, bireyin içsel vicdanında da var olduğunu vurgular. Bu bakış açısıyla romanda özgürlük, kişinin eylemlerinin sonuçlarıyla hesaplaşma cesaretini gösterebildiği ölçüde anlam kazanır. Dostoyevski, toplumsal adaletin sağlanabilmesi için bireylerin özgürlüklerinin sınırlanabileceğini savunur, bu da bireyin kendi çıkarları ile toplumsal çıkarlar arasında bir denge kurmasını gerektirir. Ayrıca, Hristiyan inancını adaletin temeli olarak gören Dostoyevski, gerçek özgürlük ve adaletin Tanrı'nın iradesine uygun bir yaşam sürmekle elde edileceğini düşünür. Bu nedenle, bireylerin özgürlüklerini sadece kendi çıkarlarını düşünerek kullanmalarının ötesinde, başkalarının iyiliği için de kullanmaları gerekir.

Dostoyevski *Suç ve Ceza*' da özgürlük kavramını bireyin dış dünyadaki hareket serbestisiyle sınırlı tutmaz; özgürlüğü onun vicdan, ahlak ve ruhsal dönüşümle kurduğu karmaşık ilişkiler üzerinden de sorgular. Bu yönüyle eser felsefi bir derinliğe sahiptir. Raskolnikov, özgürlüğü önce aklın yüceltilmesi ve sıradan insanlara uygulanan yasalardan muaf olma hakkı olarak algılar. Onun üstün insan teorisi, bazı insanların toplumsal kuralları çiğneyebilecek yetkiye sahip olduğunu savunur. Bu düşünce yapısı, Raskolnikov'un yaşlı tefeci kadını öldürme eylemini kendi gözünde haklılaştırmasına zemin hazırlar; ancak Dostoyevski, Raskolnikov'un cinayet sonrası yaşadığı ruhsal çöküntü ve vicdan azabı üzerinden, özgürlüğün yalnızca istediğini yapabilme hakkı olmadığını aynı zamanda her eylemin ahlaki bir sorumluluk taşıdığını gösterir. Başka bir ifadeyle, Dostoyevski'ye göre özgürlük sadece "bir şeyi yapma serbestliği" değildir. Raskolnikov'un fiziksel özgürlüğü olduğu hâlde ruhsal tutsaklığı, içsel anlamda nasıl çöktüğünü gösterir. Özgür olduğunu düşünen bir bireyin, işlediği suçun vicdanında yarattığı ağırlık nedeniyle kendini kapana kısılmış hissetmesi Dostoyevski'nin özgürlük anlayışının merkezinde yer alır. Raskolnikov, yalnızca bir bit öldürdüğünü söyleyerek eylemini sıradanlaştırmaya çalışsa da bu savunma onu içsel acılarından ve vicdani rahatsızlığından kurtaramaz. Özgürlük adına işlenen bu suç, onu yalnızca dış dünyadan değil kendisinden de koparır. Nitekim Raskolnikov,

hem kendisini hem de öldürdüğü kişiyi aynı düzleme indirger ve şöyle der: “Evet, gerçekten bir bitim ben; çünkü ilkin, şu anda bir bit olduğumu düşündüğüm için bitim; ikincisi, (...) bu işi sözde, soylu ve güzel bir amaca erişmek için yaptığımı, o yüce varlığı tanık gösterdiğim, onu rahatsız ettiğim için bir bitim. (...) Ben kesinlikle bir bitim. (...) Ben belki de öldürülen bittenden de iğrenç bir bitim” (Dostoyevski, 2022c, s. 343). Onun yaşadığı özgürlük krizi, bireyin akıl ve vicdan arasında nasıl parçalandığını gözler önüne serer.

Roman boyunca Raskolnikov’un karşısında duran Sonya karakteri ise dış dünyada ezilmiş bir figür olmasına rağmen ruhsal anlamda özgür bir kişiliğe sahiptir. Onun inancı, merhameti ve sevgiye olan bağlılığı, gerçek özgürlüğün içsel bir inanç ve teslimiyetle mümkün olabileceğini yansıtır. Sonya’nın sabrı ve affediciliği, Raskolnikov’un vicdanıyla yüzleşmesinde belirleyici rol oynar. Bu bağlamda Sonya, özgürlüğün Tanrı’yla ve insanlıkla kurulan derin bağlar üzerinden anlam kazandığını temsil eder. Öte yandan Dostoyevski roman boyunca özgürlüğü yalnızca bireysel bağlamda değil toplumsal boyutuyla da eleştirir. Raskolnikov’un entelektüel kibri ve toplumdan kopukluğu, onun içsel yalnızlığını derinleştirir. Yazar, bireyin toplumdan bağımsız düşünilemeyeceğini, bireysel özgürlüğün toplumsal sorumluluktan azade olamayacağını ortaya koyar. Raskolnikov’un “her şeyi bilen ama hiçbir şeyi hissedemeyen” hâli, modern insanın özgürlük arayışı içindeki çıkmazlarını temsil eder (Dostoyevski, 2022c). Kısaca; *Suç ve Ceza*, özgürlüğün yalnızca bir hak değil aynı zamanda ağır bir sorumluluk olduğunu ortaya koyar. Dostoyevski, karakteri aracılığıyla akıl, vicdan, inanç ve toplumsal bağlamlar arasında gidip gelen bir özgürlük problematiği kurar. Raskolnikov’un yaşadığı ruhsal çözülme, özgürlüğün etik ve ruhsal temeller olmadan taşınması imkânsız bir yük olduğunu gösterir.

Özetle; Dostoyevski’nin eserlerinde özgürlük sorunu, yalnızca bireyin dış koşullara karşı iradesiyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda insanın vicdanı, inancı, suçluluğu ve varoluşsal sorgulamalarıyla içsel bir mücadeleye dönüşür. *Yeraltından Notlar*’da bireyin akla ve toplumsal normlara karşı özgürlük adına geliştirdiği bilinçli başkaldırı, *Suç ve Ceza*’da Raskolnikov’un bireysel hakikat arayışıyla toplumsal yasaları aşma çabası, *Ölümler Evinden Anılar*’da mahkûmiyet koşulları altında bile insanın seçim yapma ve içsel özgürlük kurma kapasitesi ve *Karamazov Kardeşler*’de inanç, ahlak ve

Tanrı'ya sorumluluk bağlamında özgürlüğün metafizik boyutu, bu kavramın Dostoyevski'de ne denli çok katmanlı bir şekilde işlendiğini gösterir; ancak bu anlatıların ötesinde, Dostoyevski'nin metinleri, insanın özgürlüğe olan mahkûmiyetini sorgulayan daha derin bir felsefi düzlemde de değerlendirilmeye açıktır. Tam da bu noktada, Jean-Paul Sartre'ın varoluşçu düşüncesiyle Dostoyevski'nin karakter dünyası arasında dikkat çekici bir paralellik kurmak mümkündür. Aşağıda ele alınacak olan bölümde, bu paralellik üzerinden özgürlüğün insanın kaçamayacağı bir yükümlülük olup olmadığı tartışmaya açılacaktır.

3.2.3 Özgürlüğe Mahkûmiyet: Sartre ve Dostoyevski'nin İzinde

Özgürlük hem felsefenin hem de edebiyatın insan varoluşuna dair en temel ve en karmaşık meselelerinden biridir. İnsan, kendi hayatını ve kimliğini belirleme yetisine sahip olduğu ölçüde özgürdür; ancak bu özgürlük, beraberinde kaçınılmaz bir sorumluluk ve belirsizlik de getirir. Sartre'ın varoluşçu felsefesi ile Dostoyevski'nin edebi dünyası, özgürlük problemini farklı boyutlarıyla irdeler ve insan doğasının sınırları ile özgürlükten kaynaklanan sorumlulukları sorgular.

“Özgürlüğe mahkûmiyet” ifadesi, varoluşçu düşüncenin en çarpıcı paradokslarından birini yansıtır. İnsanın özgür olması onu yalnızca seçim yapma yetisine sahip bir varlık kılmaz; aynı zamanda her seçiminin sonuçlarını da üstlenmekle yükümlü kılar. Tanrı'nın yokluğunda birey, başvurabileceği aşkın bir dayanak olmadan, kendi ahlaki ve varoluşsal yönünü kendisi belirlemek zorundadır. Özgürlük ve sorumluluk teması, Sartre'ın felsefi çerçevesinin ötesinde, Dostoyevski'nin karakterlerinin yaşadığı içsel çatışmalar ve varoluşsal sorgulamalar aracılığıyla da güçlü bir biçimde ortaya konmaktadır. Bu bağlamı en özlü biçimde ifade edenlerden biri yine Dostoyevski'dir. Sartre'ın (1985) belirttiğine göre: “Dostoyevski, ‘Tanrı olmasaydı her şey mübah olurdu,’ diye yazmıştı. (İşte bu söz, varoluşçuluğun çıkış noktasıdır.) Gerçekten de, Tanrı yok ise her şey yeğdir (mübahtır), hiçbir şey yasak değildir. Bu demektir ki insan, kendi başına bırakılmıştır. Ne içinde dayanacak bir destek vardır, ne de dışında tutunacak bir dal. Artık hiçbir özür, dayanak bulamayacaktır yaptıklarına... Başka bir deyişle, gerekircilik (determinizm), kadercilik yoktur burada; kişiöğlü özgürdür, insan özgürdür, insan özgürlüktür.”(s. 71). Sartre'a göre insan, yaratılmadığı için özünü

sonradan oluşturur, insanın özü önceden belirlenmiş değildir; insan, kendi seçimleriyle var olur; yani “varoluş özden önce gelir.” Bu durum, bireyi mutlak özgürlükle baş başa bırakırken aynı zamanda bu özgürlüğün ağır bir yük ve sorumluluk anlamına geldiğini gösterir (Sartre, 1985, s. 61-62). Dostoyevski’nin dünyasında da benzer bir sorgulama vardır: Tanrı’dan uzaklaşan insan, özgürlüğü mutlaklaştırdıkça, kendini boşluk ve anlamsızlıkla karşı karşıya bulur. Özellikle *Yeraltından Notlar*’da, birey rasyonel sistemlere karşı çıkarak özgürlüğünü irrasyonel yollarla savunur ve bu durum onun özgürlükle nasıl başa çıkacağını bilemeyen “kaygılı insan” portresini ortaya koyar. Ayrıca *Suç ve Ceza*’ da Raskolnikov’ un Tanrı’yı dışlayan özgürlük anlayışı onu toplumsallığın dışında, ruhsal bir düzlemde de suçluluk ve çözülmürlük hâline sürükler Her iki düşünürde de insanın önceden belirlenmiş bir doğası bulunmaz; birey özgürlüğünü yaşamak zorundadır ve bu özgürlük, sürekli seçimler yapmayı ve sonuçlarına katlanmayı gerektirir. Bu noktada özgürlüğün bireysel bir sorumluluk olmasının yanı sıra bireyin başkalarıyla kurduğu ilişkiler içinde şekillenen bir deneyim olduğunu da unutmamak gerekir. Zira insan, eylemlerinin sonuçlarına yalnız başına katlanmakla kalmaz; kendi varlığını, çoğu zaman başkalarının bakışlarıyla tanımlamaya çalışır. İşte tam da bu bağlamda Sartre’ın 1944 tarihli *Çıkış Yok* (No exit) adlı oyununda geçen “Cehennem başkalarıdır” sözü, özgürlüğün birey için neden bu kadar çetin bir yük hâline geldiğini gözler önüne serer.

“Cehennem başkalarıdır” ifadesi çoğu zaman yanlış yorumlanarak Sartre’ın diğer insanlara düşmanca bir tavır sergilediği düşüncesine indirgenir. Oysa burada kastedilen başkalarının varlığının kendiliğinden kötü ya da zararlı olduğu değildir. Asıl vurgulanmak istenen husus, bireyin kendi varlığını sürekli olarak başkalarının bakışlarıyla tanımlamaya çalışmasının, onun için bir tür varoluşsal sıkışmışlığa yani cehenneme dönüşmesidir. İnsan, kendi benliğini başkasının yargısına teslim ettiğinde özgürlüğünü kaybeder ve yabancılaştığı bir benlik içinde sıkışıp kalır. Bu bakış özgürlüğü, mutlak bir imkân olmaktan çıkarıp sürekli bir başkası tarafından kuşatılan, sınırlanan ve sorgulanan bir alana dönüştürür. Sartre’a göre insan, Tanrı’nın yokluğunda özgürlüğe mahkûmdur; ancak bu özgürlük, başkalarının varlığı ve yargısıyla her an tehdit altındadır. Benzer biçimde Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*’de Ivan karakteri aracılığıyla “Eğer Tanrı yoksa her şey mübahtır” düşüncesini ortaya koyar. Bu ifade, ahlaki bir içerik ifade etmesinin dışında, bireyin

ruhsal bütünlüğünün de Tanrı düşüncesine bağlı olduğunu gösterir. Tanrı'nın yokluğunda insan yalnızca etik bir boşlukta değildir, ruhsal bir karmaşada da savrulur; kendi iç cehennemini, kendi elleriyle kurar. Her iki düşünüre göre de insan, özgürlüğünü kötüye kullanarak ahlaki, psikolojik ya da varoluşsal bir çöküşe sürüklenebilir. Bu nedenle özgürlüğün, her zaman bir kurtuluş olarak görülmemesi gerektiği söylenebilir; çünkü özgürlük, çoğu zaman bireyin kendi iç dünyasında başlatacağı derin bir kriz alanıdır. Sartre'ın ve Dostoyevski'nin düşünce evreninde, insanın özgürlüğe mahkûmiyeti, kendi cehennemine de mahkûm olması anlamına gelecek şekilde değerlendirilebilir; ancak bu cehennem yalnızca bir yıkım alanı olarak görülmemelidir; çünkü özgürlüğün beraberinde getirdiği sorumluluğun fark edilmesi bireye aynı zamanda kendini dönüştürme imkânı da sunar.

Sartre'a göre özgürlük, bir ayrıcalık olmasının yanı sıra; bireyin kendisiyle ve dünya ile olan varoluşsal ilişkisini üstlenmesi gereken ağır bir sorumluluktur. Ona göre, “insan, özgür olmaya mahkûm olduğundan dünyanın tüm ağırlığını omuzlarında taşır; insan dünyadan ve var olma tarzı olarak kendi kendisinden sorumludur.” Sartre, bu sorumluluğu, “bir olayın ya da bir nesnenin yadsınamaz faili olma(nın) bilinci” olarak tanımlar ve ekler: “Bu anlamda, kendi-içinin sorumluluğu bunaltıcıdır, çünkü kendi-için, bir dünyanın (var) olmasını kendi varlığıyla sağlayandır” (Sartre, 2009, s. 687). Bu yaklaşımda özgürlüğün, bireyi eylemlerinin mutlak faili kıldığı ve her kararın, bireyin kendisiyle birlikte tüm insanlığın temsili gibi bir ağırlık taşıdığı söylenebilir. Dostoyevski'nin özellikle *Karamazov Kardeşler* romanında Alyoşa' nın yaşamı, inanç ve sevgiyle bütünleşen bir özgürlüğün sorumluluğa dönüşümünü yansıtırken *Suç ve Ceza*'da Raskolnikov' un kurtuluşa ancak suçunun sorumluluğunu kabul ederek ve acı çekerek ulaşması bu düşünceyle örtüşür. Her iki düşünürde de gerçek özgürlük, sadece seçme iradesinde değildir; aynı zamanda “seçilenin ahlaki ve vicdani sorumluluğunu üstlenebilme gücünde ortaya çıkar” şeklinde değerlendirilebilir.

Buraya kadar yapılan çözümlemeler, hem Sartre'ın fenomenolojik ontolojisinde hem de Dostoyevski'nin edebi evreninde, özgürlüğün insan varoluşunun ertelenemez bir yönü olduğunu ortaya koymaktadır. Birey, önceden belirlenmiş bir “öz” den yoksun olduğu için kendi varlığını eylemleriyle kurmak ve buna bağlı olarak etik sorumluluğu da üstlenmek zorundadır. Bu çerçevede özgürlük, hem bir imkân hem de bir

yükümlülük olarak belirir; ancak bu anlayış, insan özgürlüğüne dair temel bir sorunsalı da beraberinde getirir: “Özgürlüğe mahkûm muyuz yoksa ideal koşullarda mı özgürüz?” Bu sorunsalın özgürlük ve varoluşçuluk perspektifleri doğrultusunda tartışılması gerekir. Özgürlüğe dair temel sorular, hem Sartre’ın varoluşçu felsefesinde hem de Dostoyevski’nin edebi dünyasında farklı boyutlarıyla ele alınır. Bu bağlamda, “özgürlüğün bir çelişki mi yoksa doğasında var olan bir gerilim mi olduğu” sorusu da önemli bir tartışma alanı oluşturur. Özgürlük kavramına dair bu temel sorular, Sartre’ın varoluşçuluğunun özgürlük anlayışı ile Dostoyevski’nin eserlerinde işlenen temalar arasında önemli bir ilişki olduğunu ortaya koyar. Bu bağlamda, özgürlük kavramının farklı yönleriyle nasıl anlam kazandığını incelemek önem taşır.

Özgürlük, insan varoluşunun karmaşık ve çok katmanlı bir yönü olarak ele alınır. Sartre’ın “özgür olmaya mahkûmiyet” kavramının, bireyin özgürlükle karşı karşıya kalmasının kaçınılmaz olduğunu ve bunun beraberinde önemli sorumluluklar getirdiğini belirtmiştik. Bu durum, özgürlüğün bazen ağır bir yük olarak deneyimlenmesine yol açabilir. Bu bağlamda özgürlük, Sartre için yaratıcı bir kurtuluş ve bireyin kendini gerçekleştirmesinin ön koşuludur. Öte yandan, Dostoyevski’nin edebi dünyasında özgürlük, hem kurtuluş umudu hem de içsel çatışmaların ve varoluşsal sancıların kaynağı olarak ortaya çıkar. Bu iki yaklaşımın, özgürlüğün farklı boyutlarını tamamlayıcı nitelikte olduğu düşünülebilir. Bu çerçevede, her iki düşünürün de özgürlüğü yalnızca bireyin eylem alanı olarak ele almadığı onun içsel yükü, sorumluluğu ve varoluşsal gerilimi olarak değerlendirdiği söylenebilir.

Özgürlüğün “mahkûmiyet” şeklinde tanımlanması sınırlarını ortaya koymaktan çok, onun derinliğine işaret eder. İnsan, özgürlüğü gereği sürekli seçimler yapmak zorundadır; ancak bu durum, özgürlüğü bir “hapishane” olarak görmekten ziyade özgürlüğün sorumluluk ve bilinçle anlam kazandığını gösterir. Burada ideal koşullar kavramı önem kazanır. Eğer ideal koşullar, bireyin özgürlüğünü gerçekleştirebileceği ortam ve bilinç düzeyi olarak kabul edilirse özgürlüğün tam anlamıyla gerçekleşmesinin önünde birçok engel bulunduğu söylenebilir. Toplumsal baskılar, bireysel korkular ve ahlaki ikilemler, özgürlüğün ideal koşullarda dahi tam serbestliğe ulaşmasını güçleştirir. Böyle olunca da “özgürlüğe mahkûmiyet” ile “ideal koşullarda özgürlük” arasında kesin bir ayrım yapmak yerine, özgürlüğün doğasının bu iki uç

arasında kararsız bir denge alanı olarak şekillendiği düşünülebilir. Bu bağlamda, özgürlüğün felsefi bir zorunluluk olmasının ötesinde, “bireysel ve ruhsal bir deneyim olarak nasıl yaşandığı” sorusu da önem kazanmaktadır. Özellikle Dostoyevski’nin edebi evreni, özgürlüğün insan üzerindeki etkilerini psikolojik ve ahlaki düzlemlerde irdeleyerek bu soruya farklı bir derinlik kazandırır. *Yeraltından Notlar* ve *Suç ve Ceza*’da özgürlük bireyi; kaygı, suçluluk ve anlam arayışıyla yüzleştirir. Bu durumda özgürlüğün kurtuluş boyutunun dışında, varoluşun sancılı ve çatışmalı bir boyutunun olduğu da düşünülebilir.

Sartre’ın varoluşçu bakış açısına göre özgürlük, çoğu zaman çelişkiler ve içsel çatışmalarla birlikte yaşanır. Bu durum, özgürlüğün doğasında zaten var olan bir karmaşıklığın göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, farklı yaklaşımlar arasında bir çelişki olduğu değil özgürlüğün çok katmanlı yapısının altının çizildiği söylenebilir. Özgürlük hem bilinçli tercih ve sorumluluğa dayanan bir zorunluluk olarak Sartre’ın yaklaşımında hem de bireyi içsel çatışmalara sürükleyen ağır bir yük olarak Dostoyevski’nin karakterlerinde belirgindir. Bu iki yön, özgürlüğün varoluşsal bir zorunluluk olmasının dışında, bireyin sürekli mücadele verdiği bir alan olarak da kavranabileceğini düşündürür.

Özetle; Özgürlük üzerine yapılan bu çok yönlü çözümlemeler, net bir sonuca ulaşmayı güçleştirse de kavramın felsefi zenginliğini ve insan varoluşundaki yerini anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Özgürlüğün mahiyeti üzerine yapılan tartışmaların felsefi bir arayış dışında, bireyin varoluşsal konumlanmasıyla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda özgürlük ne yalnızca bir mahkûmiyet ne de yalnızca ideal koşullarda var olabilen bir serbestlik alanıdır. Özgürlük, insanın hem varoluşsal bir zorunluluk olarak içinde bulunduğu hem de bilinçli tercihler yoluyla biçimlendirdiği çok katmanlı bir deneyimdir; bir çelişkiden çok, insana yüklediği varoluşsal sorumluluğun derinliğidir. İdeal koşullar bu süreci kolaylaştırabilir; ancak özgürlüğün özü, dışsal şartlardan çok, insanın kendi varoluşunu üstlenme biçiminde belirir. Bu nedenle özgürlük, mahkûmiyet ve olanak arasında şekillenen bir yapı olarak çelişkiden ziyade; bireyin tarihsel, toplumsal ve ahlaki bağlamlarda sürekli yeniden inşa ettiği dinamik bir varoluş biçimi olarak değerlendirilebilir.

3.3 Ahlak

Dostoyevski'nin eserlerini derinlemesine anlamak özellikle onun ahlak anlayışını kavrayabilmek sıkça karşılaştığımız ahlaki çelişkileri ve içsel çatışmaları çözümlemeyi gerektirir; ancak bu analizlere geçmeden önce, ahlakın ve ahlak felsefesinin ne olduğunu anlamak önemlidir. Ahlak, insan yaşamını yönlendiren temel değerler ve normlar bütünü olup bireyin doğru ile yanlış, iyi ile kötüyü ayırt etme yetisini belirler. Toplumsal düzende bireylerin bir arada yaşama biçimlerini şekillendiren ahlak, aynı zamanda insanların birbirlerine ve kendilerine karşı sorumluluklarını belirler. Ahlak felsefesi ise bu normların kaynağını, evrenselliğini ve geçerliliğini sorgulayan bir disiplin olarak, insan doğasına dair derin bir düşünce süreci sunar. Dostoyevski'nin karakterleri, bu ahlaki ilkelerle sık sık yüzleşir ve eserlerinde görülen yoğun vicdan muhasebeleri, insan ruhunun en karanlık köşelerini ortaya çıkarır.

Ahlak, insan ilişkilerinde “iyi” ya da “doğru” ve “kötü” ya da “yanlış” olarak nitelendirdiğimiz değer yargılarını ifade eder. Ahlak, bir sosyal bilim disiplini olarak, toplumda şekillenmiş olan örf, adetler, değer yargıları, normlar ve kuralların oluşturduğu yapıyı inceler. Bu yapı bireylerin, grupların ya da toplumun tamamının doğru ve yanlış olarak kabul ettiği davranışları belirler ve yönlendirir (Aktan, 2009). Felsefi olarak ise ahlak iyi ve kötüyü ayırt etme, doğru ve yanlış belirleme, insanların yapmaları gereken ya da yapmaları beklenen davranışları tespit etme ve yapılmaması gereken davranışları belirleme gibi konularla ilgilenir.

Ahlak konusunda felsefeciler tarafından benimsenen iki temel yaklaşım vardır. Bunlardan ilki, ahlakın evrensel olduğu, ikincisi göreceli olduğudur. Ahlaki universalizm veya ahlaki evrensellik, ahlak ilkeleri ve değerlerden oluşan tek bir sistemin oluşturulabileceğini savunur. Ahlaki normlar ve ilkeler, öznel yargılardan bağımsız, nesnel bir niteliğe sahiptir; bu nedenle yalan söylemek ve hırsızlık yapmak gibi eylemler; her birey, grup ve toplum tarafından evrensel olarak kabul edilmez bulunur ve kesinlikle reddedilir. Evrensel ahlak anlayışı, bireysel eylemlerin tüm insanlık için geçerli olabilecek genel ilkelere dayanması gerektiğini savunur. Bu görüşün en bilinen temsilcilerinden biri Immanuel Kant'tır. Bu anlayış modern

felsefede Kant'ın düşünceleriyle sistematik bir yapıya kavuşur. Kant'a göre birey, yalnızca kendi çıkarlarını gözetmekle kalmamalı; davranışlarını, herkes için geçerli olabilecek evrensel bir ilkeye göre temellendirmelidir. "Aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin bir maksime göre hareket et" (Kant, 2012). Kategorik imperatif veya koşulsuz buyruk, Kant ahlakının temelini oluşturur. Buna göre, kişilerin ahlaki eylemleri hiçbir koşula bağlı olmamalıdır. Ahlaki ilkeler, farklı koşullar altında farklı şekillerden yorumlanamazlar.

Bu düşünceler, sadece felsefi teorilerde kalmamış, modern hukuki ve siyasi sistemlerde de kendisine somut karşılıklar bulmuştur. Özellikle 1948 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, tüm insanların eşit, özgür ve onurlu doğduğu kabulüne dayalı olarak, evrensel etik ilkelerin somut bir temsili olmuştur. Yaşam hakkı, işkence yasağı, ayrımcılık karşıtlığı gibi ilkeler, her bireyin hangi inançtan, kültürden ya da coğrafyadan olursa olsun eşit değere sahip olduğunu vurgular. Bu belge, ahlaki evrenselliğin felsefi olduğu kadar pratik ve politik bir gerçeklik olarak da yaşamsal önem taşıdığını ortaya koymaktadır (Kalay, 2022). Öte yandan, ahlaki evrenselliğe yöneltelen eleştiriler de azımsanmayacak ölçüdedir. Özellikle postmodern etik teorileri her toplumun; tarihsel, kültürel ve dilsel bağlamlarının farklı olması sebebiyle ahlakın evrensellikten ziyade bağlama göre değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Bu görüşe göre evrensel etik iddialar, Batı merkezli bir değer sisteminin küresel düzeyde dayatılması riskini barındırır; ancak evrenselciler bu eleştiriyi, savundukları ilkelerin "tek tip" insan yaratmak amacı taşımadığını; yalnızca asgari insanlık onurunu güvence altına almak için gerekli etik sınırlar çizdiğini belirterek karşılarlar (Aktan, 2009). Aynı zamanda, insanın akıl ve vicdan yoluyla ulaşabileceği, kültürel çeşitliliği dışlamadan ortak bir etik zemin arayışını temsil eder. Bu açıdan değerlendirildiğinde ahlaki evrensellik, bireylerin yalnızca kendileriyle sınırlı kalmayıp insanlıkla kurdukları etik bağın taşıyıcısı ve teminatıdır.

Ahlaki evrenselciliğin karşısında ahlaki görececilik (moral rölativizm) bulunur. Ahlaki rölativizm, toplumsal yapıda kesin ve herkesin kabul edebileceği, her yerde geçerli olan ahlak kurallarının oluşturulmasının mümkün olmadığını savunur. Bu görüşe sahip olanlar, "doğru", "yanlış", "iyi" ve "kötü" gibi ahlaki yargıların; bireylerin, grupların

ve kültürel bağlamların etkisi altında farklılık gösterdiğini belirtir. Ahlaki relativizm, aynı zamanda “ahlaki plüralizmi” (çoğulculuk) de benimser; bu anlayış, toplumda bir tür ahlak kuralının olmadığını sürekli olarak birden fazla ahlaki ilkenin var olduğunu kabul eder. Ahlaki rölativizmin dayandığı temel düşünce, toplumlar arası kültürel çeşitlilikle ilgilidir. Farklı coğrafyalarda, farklı tarihsel süreçlerden geçmiş toplulukların değer sistemleri arasında gözlemlenen ciddi farklılıklar, bu yaklaşımın temel dayanak noktalarından biridir. Örneğin, çok eşliliğin bir toplumda meşru ve saygın bir evlilik biçimi olarak görülmesi başka bir toplumda ahlaki sapma sayılabilir. Bu durumda, ahlaki doğruların toplumlar arası çeşitlilik göstermesi evrensel ilkeler oluşturma çabasını anlamsız ve hatta baskıcı hâle getirir. Bu çoğulcu yapı, bireylerin farklı bakış açılarına, inanç sistemlerine ve yaşam biçimlerine saygı göstermeyi ve bunları ahlaki değerlendirmede dikkate almayı gerekli kılar. Dolayısıyla ahlaki rölativizm hem kuramsal bir önerme hem de toplumsal hoşgörüyü ve kültürel farklılıkları meşru kabul etmenin felsefi temeli olarak işlev görür; ancak ahlaki rölativizmi savunanlar kadar bu görüşü eleştiren düşünürler de mevcuttur. Rölativist yaklaşımın en sık eleştirildiği nokta, mutlak ahlaki sınırların yokluğunda insan hakları ihlalleri veya adaletsizlik gibi evrensel düzeyde mahkûm edilmesi gereken eylemlerin meşrulaştırılabileceği yönündedir. Çünkü eğer tüm değerler bağlama göre değişiyorsa—kadınların eğitime erişiminin engellenmesi ya da çocuk işçiliğinin uygulanması gibi—belirli bir kültürel bağlam içerisinde “haklı” sayılabilir. Bu nedenle relativizm, zaman zaman ahlaki sorumluluktan kaçmanın felsefi zeminini oluşturmakla suçlanır. Ahlaki evrensellik savunucuları, temel bazı ahlaki normların—yaşam hakkı veya işkence yasağı gibi—kültürel bağlamdan bağımsız olarak savunulması gerektiğini ileri sürerler (Aktan, 2009).

Bir de Friedrich Nietzsche gibi bireyin değerler sisteminin ahlak alanını tamamen dışarıda bırakmasını savunan amoralizm yaklaşımı bulunmaktadır. Amoralizm tüm ahlaki normların anlamsız olduğunu ileri sürer. Nietzsche insanın doğal bir varlık olduğunu; ahlaki normlar ve ölçülerin belirlenmesinin gereksiz ve mantıksız olduğunu savunur. Ona göre, ahlak sistemleri bireylerin özgürlüklerini kısıtlayarak yaşamlarını sınırlayan yapay kuralların ortaya çıkmasına yol açar. Onun düşüncesinde, bireyin kendi değerlerini yaratması ve kendini ifade etmesi esastır; bu nedenle, geleneksel ahlak anlayışlarına karşı durarak her bireyin kendi özgür iradesiyle hareket etmesini

teşvik eder (Nietzsche, 2011). Nietzsche'ye göre, "Tanrı öldü!" ifadesi yalnızca dinsel inancın yitimi değil aynı zamanda bu inanca dayanan tüm ahlaki yapıların çöküşünü de simgeler; insanlığın bugüne kadar kutsal saydığı değerlerin temelinden sarsıldığını ve bu değerlerin yerine yenilerinin bilinçli olarak oluşturulması gerektiğine işaret eder:

Tanrı öldü! Tanrı öldü! Onu öldüren biziz! Hayal edilemez ama önüne geçilemez bir olay insanlığı köklerinden koparmış, yeryüzüne fırlatmıştı; elbette ıssız bir evrende oradan oraya savrulmaya bırakmıştı. İnsanlara önceden yön duygusu olarak verilmiş her şey yitmişti. Tanrı'nın ölümü, benzeri görülmemiş bir ümitsizliğe ve şaşkınlığa yol açtı. 'Gökte ve yerde olan var mı hâlâ?' diye haykırdı deli acı içinde. 'Sonsuz bir hiçlikte yuvarlanırsanız gibi, yoldan çıkmaz mıyız?' Biz, katiller, kendi aramızda birbirimizi nasıl teselli edebiliriz? Dünyanın bugüne kadar sahip olduğu en kutsal ve en güçlü şey kanlı bıçağımızın altında can verdi. Bizi bu kandan kim temizleyecek? Hangi su, bu kanı temizleyebilir? Bu suçun cezasını nasıl ödeyeceğiz? Hangi kutsal oyunu icat etmek zorunda kalacağız? Bu eylemin büyüklüğü bizim için fazla büyük. Yalnızca ona layıkımız gibi görünmek için, bizim Tanrı olmamız gerekmez mi? (Nietzsche, 2003, s. 130).

Bu durum, bireyi geleneksel otoritelerden kurtarıırken aynı zamanda değerlerin yeniden yaratılmasını zorunlu kılar. Ahlaki normlar artık evrensel ya da kutsal değil bireysel iradenin ve güç isteminin bir ürünü haline gelir. Nietzsche için bu bir özgürleşme alanıdır; birey, kendi değerlerini yaratmakla yükümlüdür. Bu görüş, ahlaki normların mutlak olmadığını, bireysel iradenin ön plana çıktığını savunur. Benzer şekilde, Dostoyevski'nin "Tanrı yoksa her şey mübahtır" sözü de Tanrı'nın yokluğunun ahlaki düzenin çöküşüne yol açacağını dile getirir. Ancak burada önemli bir ayrım vardır: Nietzsche bu durumu bir özgürleşme ve yeniden değer yaratma fırsatı olarak görürken Dostoyevski bunu bir tehlike ve nihilizm olarak yorumlar. Böylece, her iki düşünür de Tanrı'nın varlığının ahlak üzerindeki etkisini kabul etmekle birlikte bu etkiyi farklı yönlerden değerlendirir.

Rutli, Ü'nin (2020) belirttiğine göre; Dostoyevski nihilizmi, kendi toplumunun yenilikçi olduğunu savunan Batıcı anarşist grupların etkisiyle Hristiyanlık değerlerinden kopmasının bir sonucu olarak görür. Ona göre bu, toplumsal bir çözülmenin ve ruhsal bir çöküşün tezahürüdür. Öte yandan Nietzsche, Avrupa'nın kimliğini oluşturan din ve ahlak gibi temel değerlerin iflasını nihilizmin kökeni olarak değerlendirir. Bu farklı yaklaşımlar, her iki düşünürün içinde bulunduğu sosyal ve kültürel dinamiklerin derin izlerini taşır. Dostoyevski ve Nietzsche'nin nihilizmi yorumlama biçimlerinde, dinin önemi dikkat çekicidir. Her iki düşünür de nihilizm ile ateizm arasında güçlü bir bağ kurarak bu ilişkiyi 19. yüzyılın sosyal ve kültürel

hareketliliğini anlamak için değerli bir veri olarak sunarlar. Bu dönemde insanlar, belki de ilk kez Tanrı ile derin bir kişisel hesaplaşmaya girerek tüm dini kurum ve teorileri sorgulamaya başlamıştır. Dostoyevski ise nihilizm ile ateizm arasında önemli bir fark görmez, her iki kavramı da son derece olumsuz bulur. Ona göre bu durumlar; toplumda bir çöküşe, ahlak yoksunluğuna ve bireylerin yalnızlıklarına yol açan temel etkenlerdir.

Nietzsche ve Dostoyevski, varoluşsal sıçramanın niteliği konusunda köklü farklılıklara sahiptir. Nietzsche insanın, geçmişten devraldığı ve sorgulamadan kabul ettiği tüm değerleri reddetmesi gerektiğini savunur. Ona göre bireylerin; dini, ahlaki ve toplumsal değerlerden kesin bir kopuş yaşamaları, içlerindeki yaşam gücünü açığa çıkaracak ve onları gerçek anlamda özgürleştirecektir. Bu dönüşüm, insanın kendi değerlerini kendisinin oluşturmasıyla mümkün olacaktır. Dolayısıyla, Nietzsche de Dostoyevski de geleneksel ahlaki normları sorgular; ancak Nietzsche bu sorgulamayı bireyin yaratıcı gücüyle aşmayı önerirken Dostoyevski insanın ilahi bir düzene ve vicdani sorumluluğa bağlı kalmadıkça ahlaki bir yön bulamayacağını savunur. Bu bakımdan Dostoyevski'nin çözüm arayışı, ahlaki normların anlamını Tanrı'nın varlığında temellendiren daha derin ve içsel bir sorgulamaya dayanır. Dostoyevski ise farklı bir perspektife sahiptir; ona göre varoluşsal atılım, modern dünyada unutulmuş dinsel öze yeniden yönelmekle mümkündür. Dostoyevski, Rus toplumunun Batı kültürüne kapılarak özünü kaybettiğini ve bu özün, Tanrı ile olan derin ve eşsiz bir bağı olduğunu savunur. Dostoyevski'ye göre yaşanan çöküşten kurtulmanın yolu, Tanrı'ya geri dönmekten geçer. Bu, bir kurtuluş reçetesi olarak insanın ruhunu yeniden canlandıracak bir dönüşümün işaretidir.

3.3.1 İlahi Buyruk

Dostoyevski'nin eserlerinde ahlaki değerlerin sorgulanması edebi anlatım aracı olmasının dışında varoluşsal sorgulama sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Dostoyevski ahlaki ikilemleri ve çelişkileri, karakterlerin içsel çatışmaları üzerinden öyle ayrıntılı bir şekilde analiz eder ki okurlar, bu çelişkiler aracılığıyla karakterlerin içsel çatışmalarına tanıklık ederken kendi değer yargılarıyla da yüzleşmek zorunda kalırlar. Eserlerinde, “doğru” ve “yanlış” arasındaki çizginin ne kadar belirsiz olduğunu,

bireylerin sahip olduğu değerlerin ne denli çelişkili olabileceğini gözler önüne serer. Bu bağlamda, Dostoyevski'nin insanları, ahlaki çatışmaların yoğun yükü altında insan doğasının hem karanlık hem de aydınlık yönlerini somutlaştıran karakterler olarak öne çıkar. Her bir karakter, kendi varoluşsal çatışmaları içinde evrensel ahlaki sorunlara da ayna tutar. Böylelikle Dostoyevski'nin ortaya koyduğu ahlaki çelişkiler, insan ruhunun çok katmanlı yapısını anlamaya yönelik önemli ipuçları sunar. Dostoyevski insan doğasındaki ikilemler üzerinden, ahlaki belirsizliklerin rastlantısal olmadığını insan varoluşunun ayrılmaz bir yönü olduğunu gösterir.

Karamazov Kardeşler'de Dostoyevski, ahlak ve dinin yanı sıra insan doğasında var olan çelişkileri ele alır. Alyoşa, İvan ve Dmitri gibi karakterler aracılığıyla inanç, zgr irade ve ahlakın doğası üzerine derin sorgulamalar yapar. *Karamazov Kardeşler* romanında geçen “Tanrı yoksa her şey mübahtır” ifadesi, Karamazov itirazı olarak bilinen önemli bir felsefi argümana işaret eder. Bu itiraz, Tanrı'nın varlığının ya da Tanrı'nın bir buyrukta bulunmamasının, ahlaki değerlerin geçerliliğini ortadan kaldıracığına vurgu yapar. Dolayısıyla eğer Tanrı yoksa doğru ve yanlış kavramlarının anlamı kalmaz ve bu durum da kabul edilemez bir sonuç doğurur.

Demirel (2024) bazı ilahi buyruk teorisyenlerinin, “Tanrı yoksa her şey mübahtır” itirazına karşı argümanlar geliştirmeye çalıştıklarını; fakat kendisinin bu itirazın özünün olduğu gibi kabul edilmesi gerektiğini düşündüğünü belirtir; çünkü ilahi buyruk teorisi gerçekte iki olasılık sunar: teizm ya da ahlaki nihilizm. İlahi buyruk teorisi², Tanrı'nın yokluğunda ahlaki davranış sergilemenin imkânsız olduğunu veya Tanrı'ya inanmadan ahlaki bir yaşam sürmenin mümkün olmadığını ileri sürmez. Bunun yerine, ontolojik bir iddiada bulunarak ahlaki değerlerin yalnızca Tanrı'nın varlığıyla var olabileceğini, ahlaki yükümlülüklerin ise Tanrı'nın emirleriyle şekillendiğini savunur. Eğer Tanrı herhangi bir emir vermemişse eylemlerimiz hâlâ iyi ya da kötü olarak nitelendirilebilir ancak bu durumda eylemler; zorunluluk, doğruluk ya da yanlışlık barındırmaz ve bu anlamda her şey serbestçe kabul edilebilir. Eğer Tanrı'nın varlığı söz konusu değilse o zaman ahlaki görevlerle birlikte iyi ve kötü değerler de ortadan kalkar; bu durum, insanı ve evrenin diğer unsurlarını ahlaki açıdan

² İlahi buyruk teorisi, ahlakın bir şekilde Tanrı'ya bağlı olduğu ve ahlaki zorunluluğun temelde Tanrı'nın emirlerine uymak olduğu şeklindeki görüştür.

anlamlandırılmaz hale getirir. Dolayısıyla Tanrı'nın yokluğunda ahlaki değerler ve görevler sadece birer yanılsama olarak kalır. Böylece, ilahi buyruk teorisi yalnızca teizmi desteklemekle kalmaz aynı zamanda ahlaki nihilizmi, ahlaki önermelerin yalnızca duygusal ifadeler olduğunu savunan duyguculuğu (emotivism) ve ahlaki ifadelerin sadece insanları yönlendiren komutlar olarak görüldüğü kuralcılığı (preskriptivizm) da geçerli alternatifler olarak kabul eder. Ancak yalnızca bir emredici Tanrı'nın var olduğu kabul edildiğinde objektif ahlakın varlığı da mümkün hâle gelir. Bu nedenle ilahi buyruk teorisi, objektif ahlaki kuralların Tanrı olmadan da temellendirilebileceğini savunan seküler ahlak anlayışlarıyla karşı karşıya gelir. Bu bağlamda, Karamazov itirazı geçerliliğini korur ve ilahi buyruk teorisinin en güçlü savını oluşturur. Tanrı'nın var olmadığı durumlarda gerçek ve objektif bir ahlakın varlığının mümkün olmadığı düşüncesi yalnızca teist filozoflar tarafından değil aynı zamanda ateist düşünürler tarafından da savunulmuştur; bunlar arasında Friedrich Nietzsche, Bertrand Russell, Jean-Paul Sartre ve Albert Camus yer alır. Özellikle Sartre(2009), “Tanrı yoksa her şey mübahtır” ifadesini alıntılararak desteklemiş ve Tanrı'nın yokluğunun insan hayatı için zorlayıcı bir durum olduğunu belirtmiştir. Birey, hayatın absürt doğasını kabullenip onu kucaklar fakat yine de yaşamına anlam katmak için kendi doğrularını ve yanlışlarını oluşturma gereksinimi hisseder; fakat bu noktada, var olan bir gerçekliğin ya da nesnel bir ahlakın bulunmadığını da derinden içselleştirir. Yapabileceği tek şey, bu absürt dünyada var olmanın yollarını aramaktır. Kendi doğrularını ve yanlışlarını tasarlamak bu varoluşsal mücadelede kaçınılmaz bir adım olarak belirir. Nihayetinde, Sartre'ın da belirttiği gibi Tanrı'nın yokluğunda her şeyin mübah olduğu gerçeğini gözler önüne serer. İlahi buyruk teorisi, Tanrı'nın yokluğunda ne değerlerin ne de ahlaki görevlerin var olabileceğini savunur. Bu durumda evren, tamamen değersiz bir hale gelir; değersizlikten başka bir şey doğmaz. Eğer Tanrı yoksa insanı bu değersizlikten ayıracak bir neden de kalmaz. Bilinçsiz bir evrenin varlığı, insanlara herhangi bir görev veya zorunluluk yüklemeye olanak tanımaz yani emreden bir Tanrı mevcut değilse insanların eylemleri ahlaki açıdan anlam ifade etmez.

Sonuç olarak, Dostoyevski'nin karakterleri düşünüldüğünde Tanrı'nın varlığı reddedildiğinde ahlaki yükümlülüklerin temellendirilmesi ciddi bir sorun hâline gelir; bu durumda, ahlaki sınırların belirsizleşmesi ve her eylemin meşru görülmesi olasılığı

doğar. Tanrı'nın varlığı ahlaki düzenin kaynağı olarak görülebilse de bu durum, ahlaki değerlerin yalnızca Tanrı'ya bağlı olduğu anlamına gelmez; çünkü insan rasyonel bir varlık olarak iyi ve kötü üzerine düşünme, değer üretme ve eylemlerinin sonuçlarını değerlendirme kapasitesine sahiptir. Ahlaki ilkeler, toplumsal yaşamın sürdürülebilirliğini sağlayan temel normlar olarak, insanın hem doğası hem de karşılıklı ilişkileri temelinde de ortaya çıkabilir. Dolayısıyla, Tanrı'nın varlığına inanılmasa bile evrensel adalet, hak, dürüstlük gibi değerler, akıl ve toplumsal bilinç aracılığıyla temellendirilebilir. Bu bağlamda, “Tanrı yoksa her şey mübahtır” önermesinin, ahlakın yalnızca teistik temellere dayandığını varsayan ve bu perspektifin dışındaki temellendirmeleri göz ardı eden sınırlı bir yaklaşım olduğu değerlendirilebilir.

3.3.2 Raskolnikov'un Ahlaki İkilemi Üzerinden Nihilizm

Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza* romanında, Raskolnikov'un yaşadığı derin ahlaki ikilemler insan doğasının karanlık yönlerine ışık tutar. Raskolnikov'un suçu meşrulaştırma çabaları sadece bireysel vicdanıyla değil aynı zamanda toplumun dayattığı ahlaki değerlerle de çatışır. Bu noktada, Nietzsche'nin “üst insan” kavramı ve geleneksel ahlak eleştirisi devreye girer. Raskolnikov'un eylemleri, Nietzsche'nin ahlak felsefesiyle ele alındığında sıradan insanların sınırlarını aşma arzusunu ve güç istencini yansıtır.

Nietzsche, kuşkusuz kendi çağının insanını yaşamın anlamı ve değeri üzerine derin bir sorgulama yapmaya zorlar ve bunun bir zorunluluk olduğuna dikkat çeker. Nietzsche'nin bu çağrısı, sıradanlığa ve sorgulamadan kabul edilen ahlaki değerlerin sorgulanması gerektiğine dair güçlü bir uyarıdır. Dostoyevski'nin Raskolnikov karakteri, adeta Nietzsche'nin uyarılarına yanıt verircesine ortaya çıkar. *Suç ve Ceza*'da Raskolnikov'un kendi varoluşu üzerine yaptığı sorgulama aynı zamanda modern toplumun eleştirisine dönüşür. Raskolnikov'un *Suç ve Ceza*'da sergilediği ahlaki sorgulamalar, Nietzsche'nin “üst insan” ve “güç istenci” kavramlarıyla örtüşen bir arayışı temsil eder. Raskolnikov, sıradan ahlaki değerleri reddeder ve bu değerlere meydan okuyarak kendi ahlaki yasasını yaratmaya çalışır. Bu süreç, Dostoyevski'nin insanın ahlaki ve ruhsal sınırlarını keşfetme arzusunu, Nietzsche'nin bireysel özgürlük

ve kendine has değerler yaratma çağrısıyla birleştirir. Dolayısıyla Raskolnikov'un içsel çatışmaları ve ahlaki sorgulamaları, Dostoyevski'nin ahlak anlayışının, bireyin içsel özgürlük ve sorumluluğu üzerine nasıl yoğunlaştığını daha iyi anlamamıza olanak tanır. Raskolnikov'un içsel mücadelesi, Nietzsche'nin değerler eleştirisiyle paralel bir çizgide ilerleyerek bireyin ahlaki sınırlarını test eder ve bu anlamda felsefi bir diyalog oluşturur.

Suç ve Ceza romanının geneline baktığımızda Raskolnikov'un, Nietzsche'nin efendi ve köle ahlakı olarak tanımladığı etik ikilemler arasında gidip geldiği söylenebilir. Raskolnikov, maddi açıdan zor durumdadır, ev kirasını ödeyemez ve bu yüzden ev sahibiyle yüzleşmekten kaçınır ancak bu kaçış, borcunu ödeyememenin getirdiği ahlaki ya da toplumsal utançtan değil günlük sorumlulukların ve sosyal yükümlülüklerin basitliğine duyduğu tepki ile bu sıradanlığın onda yarattığı derin bir bunalımdan kaynaklanır. O, sürü insanı olmayı kısmen reddetse de sürüden kopmak yerine onu görmezden gelmeyi ve ondan uzak durmayı tercih eder; dolayısıyla onunla yüzleşmekten de kaçınır. Bu durum onda derin bir içsel çatışmaya yol açar; değerlerin geçersizliğinin farkındadır ancak özgürleşme arzusuna rağmen bu farkındalığı eyleme dönüştürecek cesareti gösteremez. Dostoyevski eserin başlarında, Raskolnikov'un karakterini derin bir pasif nihilizm içinde, içsel bir boşluk ve kaygıyla tanıtır ancak eserin ilerleyen bölümlerinde bu durumdan rahatsız olduğunu ve yaşamın boşluğu ile anlamsızlığına karşı bir şeyler yapma arzusu taşıdığını gösterir.

Nietzsche, nihilizmi iki biçimde ele alır: pasif ve aktif nihilizm. Kendisine dayatılan değerlere karşı mücadeleye başlayan birey, varoluşsal yolculuğunun bu kritik aşamasında bir seçim yapmak zorundadır: “Ya kendisine yüklenen tüm değerlerin anlamsızlığını kabullenerek yaşamın özünün boş olduğunu düşünecek ya da bu boşluk durumunu bir fırsat olarak değerlendirip kendi değerlerini oluşturmak için harekete geçecektir.” Nietzsche felsefesi açısından, birinci seçenek pasif nihilizm, ikinci seçenek ise aktif nihilizm olarak tanımlanır. Pasif nihilist, eylemlerinin arasında belirgin bir fark görmez ve bu nedenle herhangi bir seçim yapmayı veya cesur bir adım atmayı gereksiz bulur. Aktif nihilizm ise bireyin edilgenlikten çıkıp eyleme geçme isteğiyle hareket etmesini ifade eder. Bu ruh hali içerisinde birey, tüm değerlerin geçersizleştiğini kavradığında kendi içsel gücü aracılığıyla yeni değerler yaratmanın

mümkün olduğunu fark eder ve evreni yalnızca boş ve anlamsız bir alan olarak değil aynı zamanda muazzam bir zenginlik ve çeşitlilik sahnesi olarak da deneyimlemeye başlar. Aktif nihilizm, bireyi son varoluşsal sıçramaya hazırlayan bir tavidir ve bu durum kişinin kendine özgü ve anlamlı bir yaşam inşa etme isteğini tetikler. Son aşamada birey, kendi kimliğini oluşturma ve kendini yeniden yaratma kapasitesine ulaşır; bu noktada kendini aşarak yeni bir varoluş biçimine geçiş yapmış olur.

Raskolnikov her şeyin insanın iradesine bağlı olduğunu savunsa da özgürlüğünü cesurca kullanma konusunda içsel bir tereddüt yaşar. Bu bağlamda pasif nihilizmden aktif nihilizme geçişin, yaşamının kontrolünü ele almasına olanak tanıyacak güçlü bir varoluşsal atılımla mümkün olabileceğinin farkındadır ancak bu adımı atacak güç ve kararlılığa sahip olup olmadığından emin değildir. Dolayısıyla Raskolnikov'un ilk başlardaki kaygısı, pasif nihilizm ile aktif nihilizm arasındaki içsel çatışmaların bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Raskolnikov'un pasif nihilizmden aktif nihilizme geçişini sağlayacak olan büyük adım, tanıdığı yaşlı bir tefeci kadını ortadan kaldırma girişimiyle şekillenir. Bu eylemi gerçekleştirme kararı sırasında yaşadığı ikilemin temelinde; eylemin hukuken suç, ahlaken kötü ya da dinen günah olup olmadığı değil onun bu eylemi gerçekleştirebilmek için gereken yeterliliğe sahip olup olmadığı yatar. Burada “yeterlilik” kavramı hem fiziksel hem içsel bir cesareti içeren çok yönlü bir anlam taşır. Raskolnikov, bu büyük eylemi gerçekleştirmeye uygun bir kişi olup olmadığı konusunda kaygılıdır; dolayısıyla bu eylemi gerçekleştirip gerçekleştirmemesi kimliğini belirleyecek varoluşsal bir öneme sahiptir. Alacağı karar onu ya yeni bir benlik kazanma yoluna sokacak ya da onun sıradan yaşamına yani sürünün arasına geri dönmesine sebep olacaktır. Raskolnikov, eyleminin olası sonuçlarından çok planının büyüklüğü karşısında duyduğu derin kaygıyla sarsılır. Tefeci kadının evine gitmek için bir bahane üreterek eylemini önceden denemeye kalkar; fakat gerçekleştireceği büyük atılımın ağırlığını ve ciddiyetini tüm derinliğiyle hisseder, bu da onu oldukça endişelendirir. Nietzscheci bir perspektiften bakıldığında aslında korkusu, kendi içindeki potansiyeliyle yüzleşmekten kaynaklanır. Raskolnikov'un bu korkunun etkisiyle tekrar sürüye ve kalabalığın içine dönme isteği de oldukça doğal bir sonuçtur. Bu durumda Raskolnikov'un yaşadığı içsel gerilim, kendi olağanüstü potansiyelini bastırarak toplumun bir parçası olma arzusuyla açıklanabilir. İnsanlardan uzak durmayı tercih eden ve özellikle son zamanlarda

kalabalıklardan bilinçli şekilde kaçan Raskolnikov, bir noktada iç dünyasında bir dönüşüm yaşar; insanlara karşı bir yakınlık ve onları arzulama hissi gelişir.

Nietzsche'nin felsefesi bağlamında değerlendirildiğinde Raskolnikov'un kalabalıklara dönme arzusunun temelinde, planladığı eylemin onu geri dönüşü olmayan varoluşsal bir sıçramayla karşı karşıya getireceği gerçeği yatar. Nihilizm artık onun için yüzeysel bir his olmaktan çıkmış, derin bir kavrayış haline dönüşmüştür. Bu farkındalık, nihilizmin getirdiği tehlikeleri anlamasını da sağlar ve onu sürünün içine kaçma seçeneğine yönlendirir. Raskolnikov'un bu kaçış için tercih ettiği meyhane, Nietzsche'nin sürü insanının karakteristik özellikleriyle dolup taşar. Raskolnikov, bu mekânda kalma arzusunu derin bir içtenlikle hisseder; çünkü burası ona tanıdık ve güvenli bir liman sunmaktadır: "İçinde yeni bir şeyler geliyor, insanlara karşı susuzluk duyuyordu. Bütün bir aydır yaşadığı heyecan ve üzüntüden öylesine bitkinleşmişti ki, bir dakikacık bile olsa, nasıl olursa olsun, farklı bir dünyada dinlenmek istiyordu. İşte bütün pisliğine rağmen, bu meyhanede kalmak istemesinin nedeni buydu." (Dostoyevski, 2022c, s.11). Nihayetinde, sürü insanının en belirgin özellikleri olan sıradanlık ve yenilikten duyulan korku, Raskolnikov'un karakterinin temel bileşenleri haline gelir. Bu durum, onun içsel çatışmalarıyla birleşerek sıradanlığa olan bağlılığını ve değişimden duyduğu kaygıyı daha da artırır. Raskolnikov'un meyhanede tanıştığı Marmeladov karakteri, sürü insanının tipik özelliklerini sergilemesi açısından dikkat çekici bir örnektir. Marmeladov, Raskolnikov'a, "her insanın çalabileceği hiç değilse bir kapı olmalıdır. İnsanın ne yapıp edip başvuracak bir yerinin bulunması gereken zamanlar oluyor" (Dostoyevski, 2022c, s. 15) diyerek, hayatta kalma içgüdüsünün ve toplumun dayattığı normların ağırlığını vurgular. Bu sözler, Marmeladov'un durumunu ve çaresizliğini yansıtırken Raskolnikov'un içsel çatışmalarına da ayna tutar.

Marmeladov karakteri, Raskolnikov'a kimsenin kendisine acımadığından yakınırken tipik bir sürü insanı tavrı sergiler. Nietzsche'ye göre sürü insanının en büyük silahı, başkalarının kendisine acımasını sağlamak ve bu yolla güçlü olanların baskısından kurtulmayı başarmaktır zira güçlü biri eğer boyun eğdirdiği güçsüze acırsa bu durumda kendi eyleminden dolayı vicdan azabı duyacak ve kendisini suçlu hissedecektir. Bu durum, sürü insanının efendi ahlakı karşısında elde ettiği bir tür zafer olarak

yorumlanabilir ki zaten Marmeladov, kendisine acımayanları acımasızlıkla itham etmekte ve bu durumu sıkça dile getirmektedir. Raskolnikov'un kendini sürüden ayıracak eylemi gerçekleştirmeden önce yaşadığı içsel çatışmalar, onun sürü ahlakının etkisinden sıyrılmaya çalışırken efendi ahlakına yönelme arzusu taşıdığını da gösterir. Bu bağlamda, annesinin yazdığı mektubu okuduğunda hissettiği duygusal karmaşa dikkate değerdir: “(...) yüzü sararmış, kasılmış, çarpılmıştı; dudakları acı, öfkeli bir gülümsemeyle kıvrılmıştı. Başını kirli, kullanılmaktan incelmış yastığına koyup düşünmeye başladı, uzun uzun düşündü. Yüreği hızla çarpıyor, düşünceler kafasında hızla uçuşuyordu...” (Dostoyevski, 2022c, s. 48). Annesi mektubunda ailesinin ekonomik zorlukları aşabilmesi ve Raskolnikov'un eğitimini sürdürebilmesi amacıyla kız kardeşinin zengin biriyle evlenmeye karar verdiğini ifade eder. Bu haber, Raskolnikov'da büyük bir tiksinti uyandırır. Onu rahatsız eden esas unsur, annesi ve kız kardeşinin eylemlerinin sürü ahlakının belirgin özelliklerini sergilemesidir. Özellikle kız kardeşinin kendi mutluluğunu bir kenara bırakarak Raskolnikov ve ailesi için fedakârlık yapmaya karar vermesi onu derinden etkiler. Raskolnikov, bu durumu, insanların içi boş bir erdem anlayışına anlamsızca bağlı kalmalarının bir sonucu olarak değerlendirir. Daha önce de belirtildiği üzere Nietzsche'ye göre özgecilik erdemi, içi boş ve sıradan bir değer taşır. Bu bağlamda, Raskolnikov bir kez daha sürü ahlakını eleştirir, ona karşı bir tiksinti duyar ve kendisiyle bu ahlak arasında bir mesafe oluşturma çabasında bulunur ancak mektuba gösterdiği bir başka tepki, onun sürü ahlakına özgü bir tutum sergilediğini ortaya koyar. Raskolnikov, mektupta okuduklarını kendi cinayetini rasyonalize etmek için bahane olarak kullanır. Cinayeti gerçekleştirirse ailesini maddi olarak rahatlatabileceğini düşünerek bu eylem için gereken içsel gücü kendisinde bulabileceği umudunu taşır. Bu tutum, efendi ahlakının ilkeleriyle açık bir karşıtlık içindedir. Daha önce de belirtildiği üzere efendi ahlakının temsilcisi olan kişi, eylemlerini doğal ve içten bir biçimde gerçekleştirir. Efendi, Raskolnikov'un yaptığı gibi eylemlerine rasyonel bir gerekçe arayışında değildir. Raskolnikov'un aynı olay karşısında iki farklı tepkisi, onun sürü ahlakı ile efendi ahlakı arasında gidip gelen ruh halinin çarpıcı örneklerinden biridir.

Raskolnikov'un sürü ahlakı ile efendi ahlakı arasında yaşadığı tereddüt yalnızca zihinsel bir dalgalanma olarak kalmaz; bu durum onun tüm varlığında derin bir kriz yaratır. Bu nedenle, yaşadığı içsel çatışmanın yansımaları bilinçaltında da kendini

gösterir. Bir gün Raskolnikov rüyasında, bir grup insanın zayıf ve çelimsiz bir ata acımasızca işkence ettiğini görür. Ata sahip olan kişi, bu güçsüz hayvanın hiçbir fayda sağlamadığını ve sadece yük olduğunu söyler; dolayısıyla onun öldürülmesinin herkes için daha iyi olacağını savunur. Bunun üzerine kalabalığın da desteğiyle atı çeşitli işkencelerle katleder. Bu rüyadaki imgeler, Nietzsche'nin felsefesi çerçevesinde oldukça anlamlıdır. Öncelikle, atın sahibinin ata bakışı Raskolnikov'un muhtemel kurbanına yönelik tutumuyla neredeyse birebir örtüşmektedir. Raskolnikov, tefeci kadını, topluma bir katkısı olmayan, zayıf ve güçsüz bir varlık olarak algılar. Bu tür insanların varlığından çok yokluklarının toplum için daha iyi olduğunu düşünür. Bu açıdan, atın sahibinin etrafında toplanan kalabalık toplumun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Raskolnikov'un düşünde atın öldürülmesinin ardından, baltayla tefeci kadını öldürmesi bu yorumun geçerliliğini bir kez daha pekiştirmektedir. Rüya dikkat çeken bir diğer imge ise kalabalıktan yükselen ve atın sahibinin eylemine karşı çıkan bir sesin yankılanmasıdır: "Sen Hristiyan değil misin be mendebur!" (Dostoyevski, 2022c, s. 69). Bu ses, açıkça toplumu yani sürüyü temsil eder. Özellikle Hristiyanlık tonunda kendini gösteren bu ses, sürünün temel özelliğini ve en güçlü yanını vurgular: dini otoritesini. Yükselen bu kınayıcı ses, öldürülenin yalnızca faydasız bir varlık olmadığını aynı zamanda kutsal bir yasanın ihlal edildiğini hatırlatıyor gibidir. Bu durum, oldukça caydırıcı bir tehdit olarak algılanabilir. Raskolnikov, bu yüzden gördüğü rüyadan uyanır uyanmaz tefeci kadını öldürme fikrinden vazgeçer. Rüyası onun, planladığı eylemi gerçekleştirebilecek biri olmadığını korkuyla fark etmesine neden olur. Bu anlayış, ona bir tür rahatlık verir. Bu rahatlık, sürü insanının kendisiyle benzer özellikler taşıyanların yanında hissettiği tanıdık bir huzur olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda, Raskolnikov'un içinde bulunduğu dehşetten kurtulmak için Tanrı'dan yardım dilemesi bizim yorumlarımızı destekleyen önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Raskolnikov'un eylemden vazgeçışı sürü insanının psikolojik dinamiklerini yansıtması bakımından ilginçtir zira rüyasının etkisinden sıyrıldığında bir kez daha tasarladığı eylemin büyüüne kapılır. Eserin bu bölümünde, Raskolnikov ne tam anlamıyla bir sürü insanı ne de tamamen efendi ahlakının özelliklerine sahip biri olarak kendini gösterir. İkisinin arasında bir geçiş bölgesinde yer alan, sürü ahlakına ait değerlere karşı alaycılıkla yaklaşan, bu değerleri sorgulayan; ancak bu zincirlerden

kurtulacak cesareti bulup bulamayacağı konusunda belirsizlik yaşayan bir durumdadır. İşte bu çelişkili ruh hali, Raskolnikov'un planladığı eylemi basit bir suç ya da günah olarak değil derin ve karmaşık bir varoluşsal sıçrama olarak görmesine zemin hazırlar. Raskolnikov, bu içsel çatışmalar sonunda tefeci kadını öldürür fakat bu eylem ona beklediği rahatlığı sağlamaz, kendisini çok daha derin bir sıkıntının içinde bulur; çünkü Raskolnikov'un, sürü insanının sıradan yaşamının ötesine geçebilmesi için eylemin sonuçlarıyla yüzleşip bu sınavdan güçlenerek çıkması gerekir. Bu süreç, onun iç dünyasında derin bir sınav anlamına gelir ve göstereceği kararlılık, varoluşsal dönüşümünü belirleyecektir. Raskolnikov, cinayeti gerçekleştirdikten sonra uzun süreli bir bilinç kaybı yaşar. Kendine geldiğinde tamamen farklı bir dünyadadır; artık aynı insan olmadığını derinden hisseder. Bu ruh hali, cinayetten önce içinde barındırdığı ikilemi daha da belirgin hale getirir. Sürü insanı ile Efendi Raskolnikov arasındaki çatışma açığa çıkar. Bir yandan eyleminin olası sonuçlarından korkar ve yakalanma endişesi taşır, diğer yandan çevresindeki olaylara karşı tamamen kayıtsızdır; hatta çaldığı parayı suya atıp ondan kurtulmak ister. Ancak bu tavrının ardındaki neden, yakalanma korkusu değildir zira cinayet sonrasında çaldığı eşyaların ne olduğuna bakmaz. Raskolnikov'un sürü ahlakıyla olan çatışması davranışlarına da yansımaya başlar. Bir yandan sürüden tiksindirirken diğer yandan bu topluma ihtiyaç duyar. Belirsiz bir sebepten bir arkadaşının evine gitme isteği duyar fakat daha kapıdan içeri adım atmadan orada bulunmanın kendisine rahatsızlık verdiğini hissederek evi terk eder.

Raskolnikov'un yaşadığı derin kriz, Nietzsche'nin felsefesi bağlamında değerlendirildiğinde, onun artık sürüden biri olmadığını gösterir; çünkü sürü ahlakını ve dolayısıyla dini buyrukları ihlal etmiştir. Bu ihlal, onu sıradan insanlardan ayırır ve kendisini farklı bir varlık olarak görmesine neden olur. Ancak henüz efendi ahlakına geçiş yapmamış, kendi değerlerini yaratma cesaretini ve yönünü bulamamıştır. Bu nedenle ne sürü ahlakına ne de efendi ahlakına ait bir konumda yer alır, arada kalmış, yönsüz ve kimliksiz bir durumda savrulmaktadır. Bu ara aşama, Nietzsche'nin felsefesinde açık bir şekilde tanımlanmayan, ancak varoluşsal bir kopuşun sancılarını taşıyan özgün bir geçiş süreci olarak görülebilir.

Raskolnikov, efendi ve sürü ahlakı arasında gidip geldikçe toplumun ona yaklaşımı da değişkenlik gösterir. Efendi ahlakına bağlı olan yönü belirlediğinde toplum onu, deli, hastalıklı ve tehditkâr biri olarak algılar; eylemlerine bir anlam veremez. Diğer yandan sürü insanı karakteri ortaya çıktığında ise toplum ona acır ve alışılmış bir duygu paylaşımıyla yaklaşır. Raskolnikov, bu acımayla karışık empati karşısında kendine ve içinde bulunduğu duruma karşı nefret beslemeye başlar. Bu nefret, tiksinti hissiyle birleştiğinde efendi ahlakına bağlı olan karakterinin yeniden belirmesine neden olur. Raskolnikov'un cinayet sonrası toplumla yaşadığı çatışma, sürü ahlakının efendi ahlakına karşı duyduğu alerjinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Raskolnikov, tefeci kadını ve kardeşini öldürerek sürü ahlakına karşı bir isyan gerçekleştirir ve geçmemesi gereken bir sınırı aşar ancak bu isyanına rağmen kendisini tamamen sürüden koparamadığı için onun tepkilerine de maruz kalmak zorundadır. Sürü, bu tepkileri verirken genellikle yardım teklifleri, acıma ve merhamet gibi araçları kullanır. Raskolnikov, çevresi tarafından sıkça deli ya da sıra dışı biri olarak etiketlenir; bu etiketlemeler, onun suçluluk duygusunu derinleştirmeye yönelik bilinçli ya da bilinçsiz bir toplumsal baskının yansıması olarak değerlendirilebilir. İşte tam da bu nedenle, onun içinde bulunduğu durum, bir nevi sürü ile olan mücadelesi olarak tanımlanabilir. Bu mücadele Raskolnikov'u ya sürünün tepkilerine boyun eğdirecek, tekrar onlardan biri haline getirecek ya da bu basitlikten uzaklaştırıp yalnız ama özgür bir birey olmayı seçmesini sağlayacaktır.

Eserde olaylar ilerledikçe Raskolnikov'un efendi ahlakına ait yönleri giderek daha görünür hâle gelir ve bu durum, toplumla kurduğu ilişkiyi daha da problemli bir noktaya taşır. Kalabalığın bir parçası gibi davrandığında kendini yabancılaşmış hisseder; çünkü geçmişte edindiği davranış kalıplarını sorgulamadan tekrar ettiğinin farkına varır. Böylece kendi benliğini dışlayarak kendisine biçilen rolü oynayan bir oyuncuya dönüşür. Yaşadığı ikilem giderek derinleşirken çevresindekiler de bu çelişkiyi fark etmeye başlar. Öyle ki yakın arkadaşı Razumihin, onun kimi zaman yüce gönüllü ve iyi yürekli olduğunu, duygularını dile getirmekten kaçındığını ve içindekileri bastırarak şiddete yöneldiğini gözlemlerken; kimi zaman da tam tersine, soğuk, duygusuz ve acımasız biri gibi davrandığını belirtir. Bu gözlem, Raskolnikov'un içinde birbirine zıt iki karakterin dönüşümlü olarak ortaya çıktığını düşündürür.

Romanın ilerleyen bölümlerinde, Raskolnikov'un daha önce yayımlamış olduğu ancak zamanla unuttuğu bir makalenin varlığı gün yüzüne çıkar. Bu makalede, Raskolnikov'un insan doğasına dair düşünceleri ile Nietzsche'nin güç istenci kavramını ele alış biçimi arasında belirgin paralellikler söz konusudur. Raskolnikov makalesinde, doğası gereği güçlü olan bir insan grubunun varlığından söz eder ve bu grubun, işledikleri suç ve cinayetlerden muaf tutulması gerektiğini savunur. Ona göre insanlar iki kategoriye ayrılır: sıradanlar ve olağanüstüler. “Birinciler, kendileri gibi olanların çoğalmasına araç olanlar, doğaları gereği tutucudurlar, uysaldırlar, boyun eğerek yaşarlar ve boyun eğmeyi severler. Bence de bunlar uysal ve boyun eğici olmak zorundadırlar, çünkü bu onların görevleridir ve burada onlar için aşağılatıcı bir durum söz konusu değildir. İkinci bölümdekilerse sürekli olarak yasaları çiğnerler, yıkıcıdırlar ya da yeteneklerine bağlı olarak, yıkıcılığa yatkındırlar. Bunların işledikleri suçlar, doğaldır ki, son derece çeşitli ve görecelidir; ama büyük çoğunluğu, birbirinden apayrı nedenler ileri sürerek daha iyi şeyler adına şimdinin yıkılmasını isterler.” (Dostoyevski, 2022c, s. 324). Raskolnikov'un yaptığı sınıflandırma ve tanımlar, Nietzsche'nin sürü insanı ile efendi insan arasındaki ayrımı hatırlatır. Bu benzerlik o kadar belirgindir ki Raskolnikov neredeyse Nietzsche'nin fikirlerinin öncüsü gibi bir tavır sergiler. O, insanları doğal olarak güçlüler ve zayıflar olarak iki gruba ayırarak güçlü olanlara tam bir özgürlük tanıırken zayıfları çeşitli yasalarla kısıtlamayı önerir ancak bu noktada önemli olan Raskolnikov'un kendisini hangi kategoriye ait hissettiğidir. Tüm bu içsel çatışmaların sonucunda Raskolnikov, sıradan bir insan olduğunu itiraf eder: “Bunu bilmeliydim...Kendimi tanımama, kendimi sezmeme rağmen, hangi cesaretle baltalara sarılıp da ellerimi kana buladım! Bunu önceden bilmek zorundaydım... (...) Hayır, o adamların yapıldıkları malzeme başka... Kendisi için hiçbir yasak olmayan gerçek hükmedici, Toulın'u topa tutar, Paris'te kırımlar düzenletir, Mısır'da ordularını unuttur, Moskova'ya sefer düzenler, yarım milyon insanı harcar, Vilna'da bir kelime oyunuyla yakayı sıyrır, ölünce de heykelleri dikilir... Demek ki onun istediği her şeyi yapmasına izin var. Hayır böyleleri etten kemikten yapılmış olamazlar, tunçtan yapılmış bunlar.” (Dostoyevski, 2022c, ss 341-342). Raskolnikov'un zihinsel çözülmesi kendisini üstün bir birey olarak görme inancının yıkılmasıyla derinleşir; artık olağanüstü biri olmadığını kabullenmeye başladığında içsel çatışmalarını alaycı ve kendine dönük bir dille dışa vurur, gülümseyerek: “Hiç, Napolyon bir kocakarının karyolası altına girer mi?

Sünepe, sen de!” der. Ancak bu fark edişle rağmen hâlâ bu düşünceyi Petroviç’e nasıl açıklayacağını, onu nasıl inandıracağını düşünmektedir (Dostoyevski, 2022c, s.342).

Raskolnikov, olağanüstü bireylerden farklı olarak kendisini sıradan bir insan olarak görür ve bu nedenle olağanüstü hedeflere ulaşma kapasitesine sahip olmadığını düşünür. Olağanüstü bir birey olma iddiasıyla bir eylem gerçekleştirmiş ancak bu eylemin sonuçlarıyla yüzleşmekte yetersiz kalmış ve nihayetinde başarısız olmuştur. Böylece, gerçekleştirdiği eylem yalnızca basit bir cinayet olarak içsel beklentilerinin gerisinde kalır: “Kocakarı meselesi çok saçma! Evet, belki bir hataydı bu ama sorun kocakarı sorunu değil! Kocakarı yalnızca bir hastalıktı... Ben onu aşıp gelmek istedim. Ben bir insan öldürmedim, bir ilkeyi öldürdüm! Evet bir ilkeyi öldürdüm, ama üstünden aşım ötesine geçemedim, bu yanda kaldım... Yalnızca adam öldürmeyi beceremedim. Hatta, anlaşılan bunu bile beceremedim...” (Dostoyevski, 2022c, s. 342).

Raskolnikov, zamanla gerçekleştirdiği eylemin sandığı gibi yüce bir anlam taşımadığını fark eder. Cinayet, onu toplumdan ayırıştıran bir güç göstergesi olmaktan çıkar ve sıradan bir suçlu konumuna indirger. Bu fark edişle birlikte, bir zamanlar dışına çıkmak istediği sürüye yeniden dâhil olur. Üstelik bu dönüş, sürünün en güçlü ideolojik silahı olan din aracılığıyla gerçekleşir. Romanın ilerleyen bölümlerinde Sonya, bu dönüşüm sürecinde merkezi bir figüre dönüşür ve Hristiyan inancının sembolü hâline gelir. İlk etapta Sonya’nın toplum dışı bir yaşam sürmesi -özellikle hayat kadını olması- onun bu tür bir temsil gücüne sahip olmadığını düşündürülebilir. Ancak karakterin derinlikli yapısı ve yazarın yaşadığı dönemin sosyal koşulları göz önünde bulundurulduğunda Sonya’nın Hristiyanlığı temsil eden bir figür olduğu açıkça görülür. İnancına içtenlikle bağlı oluşu, yaşadığı hayatın zorluklarına rağmen manevi bir saflık taşıması Raskolnikov’un dikkatini çeker. Sonya, yalnızca bir karakter olarak değil aynı zamanda bir sembol olarak da yozlaşmış modern dünyada değersizleştirilen fakat özünde hâlâ saf ve kutsal kalan bir inancın temsilcisidir. Bu yönüyle, dönemin Rusya’sındaki Hristiyanlık anlayışının alegorik bir yansıması olarak okunabilir. Raskolnikov, Sonya’nın bu saf iyiliğine ve inancına güven duymaya başladıkça içsel çözülmesi daha da görünür hâle gelir. Nietzsche’nin "üst insan" fikriyle beslenen düşüncelerinin, gerçek hayatta bir karşılığı bulunmadığını idrak eden

Raskolnikov, sonunda kendi sıradanlığıyla yüzleşmek zorunda kalır. Bu kırılma onun, Sonya'ya yönelmesine ve inanç üzerinden bir anlam arayışına girmesine neden olur. Özellikle Sonya ile yaptığı konuşmalardan birinde, ideallerinin boşluğunu açıkça dile getirir. Yaptığı bu sorgulama, onu kendi inançlarının temelsizliğini fark etmeye ve çözülmenin eşiğine getirmeye başlar: “Neden böyle aptalım ben? Madem başkaları aptal ve ben onların aptal olduklarını biliyorum, öyleyse neden onlardan daha akıllı olmak istemiyorum? Sonra, herkesin akıllı olmasını beklemenin çok uzun süreceğini anladım, Sonya. Bir de bunun hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini... İnsanların değişmeyeceğini, onları değiştirebilecek kimsenin bulunmadığını ve bunun için çaba göstermeye değmeyeceğini. (...) Akılca ve ruhça kim sağlam ve güçlüyse insanlara onun buyuracağını biliyorum artık! Kim daha yürekliyse, haklı olan da odur.” (Dostoyevski, 2022c, s.521). Bu sözler, onun “üst insan” idealinden kopmaya başladığını ve içten içe yıkıldığını gösterir. Artık toplumu dönüştürecek biri olmadığını hatta bu fikrin baştan beri bir yanılsama olduğunu kabullenmeye başlar. Raskolnikov'un içsel dönüşüm sürecinde, Sonya'nın temsil ettiği inanç ve teslimiyet duygusunun, onun Nietzscheci irade ve üstün insan anlayışından uzaklaşarak ahlaki sorumluluk ve insani değerler temelinde yeni bir anlam arayışına yönelmesini sağlayan temel etken olduğu söylenebilir.

Roman boyunca içsel bir çatışma ve huzursuzluk içinde olan Raskolnikov, yalnızca Sonya'nın yanında gerçek bir dinginlik bulur, onun yanında kendi özüne yeniden döndüğünü hisseder. Sonya'nın sunduğu şey, Tanrı'nın sınırsız merhameti gibi görünür. Onun varlığı, Raskolnikov'un içsel çatışmalarının, Hristiyanlığa olan inanç yoluyla sona ereceği mesajını verir. Sonunda Raskolnikov, cinayetini Sonya'ya itiraf eder; bu eylem, şekil olarak bir günah çıkarma gibidir. Sonya, Raskolnikov'a eyleminin sadece hukuki olmadığını aynı zamanda ahlaki bir suç olduğunu hatırlatır ve onu kendi vicdanıyla yüzleşmeye davet eder. Ona göre, gerçek arınma yalnızca içten bir itiraf ve teslimiyetle mümkün olabilir. Bu yüzden Raskolnikov' un suçunu sadece yargı önünde değil tüm insanlık önünde de kabul etmesi gerektiğini söyler. Raskolnikov, başlangıçta bu fikri anlamakta ve içselleştirmekte zorlansa da zamanla Sonya'nın sözlerinin anlamını kavramaya başlar. Her ne kadar mahkemede kendini suçlu kabul etse ve cezasını çekmeye başlasa da ruhu hâlâ derin bir huzursuzluk içindedir. Bu içsel sıkıntı, Sonya' nın ona verdiği İncil'i uzun süre eline almamasıyla

da kendini belli eder. Ancak bir gün, geçmişiyile ve suçu ile gerçekten yüzleştiği bir anda, Sonya' nın daha önce söylediği sözleri hatırlar: “Bir dört yol ağzına git, insanları selamla, yere kapan, toprağı öp, çünkü sen ona karşı da suç işledin... ve bütün dünyaya karşı ‘Ben katilim!’ diye bağır. Birden bütün vücudunun tir tir titrediğini duydu.(...)Gözlerinden yaşlar boşalıyordu...” (Dostoyevski, 2022c, s. 657). Bu sahne onun kendini yeniden inşa etmeye başladığı bir dönüşüm anıdır. Raskolnikov' un bu kırılma noktası manevi bir uyanış yaşadığını ve önceki düşünce yapısının tamamen çöktüğünü gösterir. İncil'i nihayet eline alması bir nesneyle temasın çok ötesinde, içsel direnişin sona erdiği, arınmanın ve yeniden doğuşun başladığı simgesel bir andır. Dostoyevski bu sahneyi, bir pişmanlık ifadesi olmasının dışında, bireyin öz benliğine, vicdanına ve belki de Tanrı'ya doğru attığı ilk dürüst adım olarak tasvir eder. Raskolnikov' un yolculuğu, nihayetinde sürüye geri dönmesiyle son bulur ve bu dönüş Hristiyan inancı aracılığıyla gerçekleşir. Nietzscheci bir perspektiften bakıldığında bu durum bir başarısızlık olarak değerlendirilir zira Raskolnikov, kendi bireyselliğini ortaya koymak için gerekli güç ve iradeyi gösterememiş, sıradanlığa teslim olmayı seçmiştir. Dostoyevski'nin anlayışına göre ise Raskolnikov sonunda gerçek özünü bulmuş ve iç huzuruna ulaşmıştır.

Özetle; Dostoyevski'nin ahlak anlayışındaki Nietzscheci unsurlar, *Suç ve Ceza* romanındaki Raskolnikov karakteri aracılığıyla derinlemesine ele alınabilir. Raskolnikov'un içsel çatışmaları ve ahlaki sorgulamaları, insan doğasının karanlık yönlerini ve suç ile cezanın birey üzerindeki etkilerini gözler önüne serer. Raskolnikov, Nietzsche'nin “üst insan” kavramını benimsemiş gibidir; kendini sıradan insanlardan üstün görmesi onu, büyük insanların sıradan ahlakı aşma hakkına sahip olduğuna inandırır. Bu bağlamda, yaşlı bir tefeciye öldürme planı, Raskolnikov'un Nietzscheci düşünceyi test etme çabasının bir yansımasıdır. Dostoyevski, Raskolnikov'un güç istencinin sınırlarını da sorgular. Raskolnikov, cinayeti işlediği sırada güçlü bir insan olarak toplumun normlarını aşabileceğini düşünse de cinayetten sonra yaşadığı vicdan azabı ve içsel çatışmalar, insan doğasında var olan ahlaki çelişkileri açığa çıkarır. Bu noktada Dostoyevski, bireyin ahlaki sorumluluklarından kaçamayacağını vurgular. Raskolnikov'un nihilizmle ilişkisi de önemli bir tema oluşturur; mevcut toplumsal ve ahlaki değerleri anlamsız bulan Raskolnikov, kendi değerlerini yaratma çabasına girer; ancak bu süreçte karşılaştığı çöküş nihilizmin

bireyi nasıl bir varoluşsal krize sürükleyebileceğini gösterir. Dostoyevski, bu boşluktan çıkış yolunu Hristiyan ahlakına ve tövbeye dönüşte bulur.

Sonuç olarak; Raskolnikov'un içsel çöküşünün Nietzsche'nin ahlak eleştirisine verilen edebi bir karşılık olduğu söylenebilir. Bu çöküş, bireyin vicdanını aşarak yalnızca akılla kurduğu bir üstünlük tahayyülünün sürdürülemez olduğunu gösterir. Bu bağlamda Dostoyevski, üstün insan fikrinin psikolojik ve ahlaki olarak uygulanabilirliğini sorgular ve nihayetinde bireysel vicdanın, soyut kuramların ötesinde bağlayıcı ve yıkıcı bir güç olduğunu savunur. Bu noktada, sorgulanan esas meselenin, bireysel vicdanın soyut ahlaki kuramlar karşısındaki direnci olduğu düşünülebilir.

Dostoyevski'nin eleştirisi ışığında, Nietzsche'nin üst insan idealini ve onun günümüz dünyasındaki anlamını değerlendirmek yerinde olacaktır. Nietzsche'nin üst insan kavramı yalnızca felsefi bir ideal olarak değil aynı zamanda bireysel varoluşun anlamlandırılması bağlamında da oldukça dikkat çekicidir. Peki, bu kavram gerçek dünyada karşılığını bulabilir mi? Yaşadığımız çağda gerçekten üst insan diyebileceğimiz bireylerle karşılaşmak mümkün müdür? Bu tür sorular, yalnızca teorik bir tartışmanın ötesinde, insanın kendini ve dünyadaki yerini anlamlandırma arzusunun bir parçası olarak değerlendirilebilir. Nietzsche için üst insan, her şeyden önce kendi değerlerini yaratabilen, sürü ahlakının ötesine geçebilen bir varlıktır. Bu noktada şu da sorulabilir: Günümüz dünyasında bu türden bir değer yaratımı gerçekten özgür bir zeminde mümkün müdür, yoksa birey, modern toplumun görünmez sınırları içinde sıkışmış mıdır?

Üst insan düşüncesi, yalnızca bireyin kendi içsel potansiyelini gerçekleştirilmesiyle değil aynı zamanda mevcut ahlaki normlara meydan okuyabilme cesaretiyle de ilgilidir. Ancak bu noktada bir çelişki doğabilir: Herkes kendi değerini yaratmaya kalktığında ortaya bir kaos mu çıkar, yoksa bu durum gerçek anlamda bir özgürlüğün kapısını mı aralar? Nietzsche'nin bu soruya doğrudan bir reçete sunmadığı, aksine okuyucuyu bu sorularla baş başa bıraktığı söylenebilir. Bu bağlamda, üst insanı bir ulaşım hedefi değil bir yönelim olarak görmek daha anlamlı olabilir. Böylece, birey kendi varoluşsal yolculuğunda üst insan olma arzusunu bir tür etik pusula olarak

kullanabilir. Ancak yine de Şu soru akla gelebilir: Böyle bir yönelimin somut yaŐamdaki karşılığı ne kadar mümkün, ne kadar gerçekçidir? Nietzsche'nin üst insanı, mevcut değer sistemlerinden kopabilen ve kendi varoluşunu estetik, etik ve felsefi olarak yeniden inşa edebilen bir figürdür. Bu nedenle üst insanı yalnızca üstün niteliklere sahip bir birey olarak değil aynı zamanda bir bilinç düzeyi olarak düşünmek daha yerinde olabilir. Fakat bu noktada başka bir tartışma gündeme gelir: Bu bilinç düzeyine ulaşmak, belli koşulların veya ayrıcalıkların ürünü müdür, yoksa her birey için potansiyel olarak mümkün müdür? Yani Nietzsche'nin çağrısı, herkes için geçerli bir  ağrı mıdır, yoksa yalnızca belli başlı bireylerin yanıt verebileceği seçkinci bir sesleniŐ midir? Bu tür sorular, üst insan fikrini yalnızca bir ideoloji değil aynı zamanda eleştirel bir düşünme pratiği haline getirir.

Bu tartışmaların somutlaŐmıŐ hali olarak Raskolnikov,  st n birey olma iddiasıyla toplumsal normların üstünde olduğunu savunur ve bu iddiasını gerçekleŐtirmek üzere cinayet işler. Ancak onun yaşadığı vicdani  atıŐma, Nietzsche'nin idealize ettiği üstün insanın, insan doğasının derin vicdan ve ahlaki sorumlulukla sınıandığında nasıl çöktüğünü gözler önüne serer. Raskolnikov'un içsel çöküşü yalnızca Nietzsche'nin ahlak kuramına yönelik bir eleştiri değil aynı zamanda bireyin her ne kadar güçlü ve kararlı olursa olsun, kendi yarattığı rasyonalist değer sisteminin bile vicdanın bastırılmaz sesine dayanamayacağının dramatik bir kanıtıdır. Dolayısıyla,  st n insan kavramı, gerçek hayatta çoğu zaman bir varoluşsal yönelim olarak kalabilir; çünkü insan ruhundaki vicdan ve sorumluluk duygusu, özgürlük iddiasını sürekli sınayan ve yeniden şekillendiren içsel bir yasa işlevi görür.

3.3.3 Yeraltından Notlar'da Toplumsal Normların Reddi ve  zg rl k Sorunu

Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar* eseri, insanın iç dünyasındaki karmaşık ahlaki sorgulamaları ve topluma yabancılaşmış bireyin içsel çatışmalarını derinlemesine ele alır. Eserin ana karakteri, kendini toplumun dışında konumlandıran ve bireysel özgürlüğü merkeze alan bir ahlaki perspektif geliştirir ancak bu özgürlük, ahlaki sorumluluklardan kaçış ve toplumsal normların reddiyle şekillenir. Karakterin ahlak anlayışı geleneksel doğruların ötesinde, bireyin kendi içsel dünyasında oluşturduğu bir sistemle temellenir. Dostoyevski, bu karakter aracılığıyla insan doğasının karanlık

yönlerini ve ahlakın anlamını sorgularken bireyin kendini nasıl yıkıcı bir özgürlük anlayışıyla hapsedtiğini gösterir.

Dostoyevski, özgür iradeyi bir yanılsamaya dönüştüren deterministik unsurlara sahip bir ideoloji çerçevesinde insan varoluşunun anlamsız ve absürt bir yapıda olacağını öne sürer. *Yeraltından Notlar*'da yarattığı Yeraltı Adamı karakteri aracılığıyla doğa yasalarına dayanan ve Çernişevski³ gibi materyalist düşünürler tarafından savunulan toplumsal mühendislik kavramının uygulanabilirliğine dair şüphelerini dile getirir. Bu amacı doğrultusunda dolaylı bir yaklaşım benimseyen Dostoyevski, determinist bir bakış açısıyla dünyayı gözlemleyen bir karakter tasarlar. Bu karakter, tüm insani eylemlerin zorunlu bir nedensellik çerçevesinde belirlendiğini kavrayan bir bilinçle hareket eder. Bu durum onun, irrasyonel, çelişkili ve bir bakıma absürt tepkiler vermesine neden olur; böylece Dostoyevski, insanın varoluşsal çelişkilerinin ve özgürlük arayışının karmaşasını ortaya koyar. Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar* eseri, arzularını ve isteklerini özgürce gerçekleştiremeyeceğini anlayan Yeraltı Adamı'nın yaşadığı karmaşık varoluşsal çelişkileri derinlemesine inceler (Esenyel, 2020).

Determinist bir bakış açısıyla ele alındığında, insanın doğa yasalarının zorunlu kurallarıyla sınırlı bir yaşamı kabullenmesi mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, Yeraltı Adamı okuyucuya, içinde bulunduğu cehennemden kurtulma arzusunun ve varoluşsal çatışmalardan kurtulmak için her türlü çabayı gösterme isteğinin altını çizer. Nihayetinde, Yeraltı Adamı'nın temel hedefi, bilincini rahatsız eden bu çelişkilerden kurtulmak ve özgür bir varoluş sürmektir. Kendi bilincinin sınırları içinde hapsolmuş bir karakter olarak Yeraltı Adamı, Çernişevski'nin rasyonel egoizm öğretisinin mutluluk ve refah sağlamadığını, aksine isyan edilmesi gereken bir sefalet yarattığını en iyi şekilde temsil eder. Yeraltı Adamı'nın arzuladığı şey; yalnızca bilgi, bilinç ve farkındalık değil özgür irade sayesinde elde edebileceği, arzularını gerçekleştirebileceği gerçek bir yaşamdır ancak bu özgürlük isteği, bilincin egoist

³ Çernişevski, *Nasıl Yapmalı?* eserinde materyalist determinizmi temel alarak, rasyonel egoizm yoluyla insan davranışlarının toplumsal çıkarlarla uyumlu olacağını savunur ve bunu Kristal Saray imgesiyle simgeler. Çernişevski, bilimsel determinizme tam bir güven duyar ve bununla birlikte toplumsal iyimserliği savunur. Dostoyevski, determinizmin sonuçlarını kabul eden bir insanın özgür olamayacağını ve hayatının bir cehenneme dönüşeceğini düşünür. *Yeraltından Notlar*'da, materyalizm ve rasyonalizme dayanan sosyalist ideolojiyi bu yüzden eleştirir ve özellikle Çernişevski'nin ütöpik fikirlerine karşı çıkar.

talepleriyle sınırlı kaldığı sürece yanıtlanamayacaktır. Dostoyevski'nin de vurguladığı gibi kendi bilincine son derece bağlı kalan ve kendi perspektifinden ödün vermeyen Yeraltı Adamı, zorunluluğun yarattığı ikiyüzlülüğün kurtulamadığı gibi vicdanıyla bilinci arasında süregelen çatışmadan dolayı da özgürleşemez. Bu durum, Yeraltı Adamı'nı umutsuz bir örnek haline getirirken aynı zamanda insanoğlunun gerçekten ihtiyaç duyduğu özgürce arzu etme yetisi gibi bir gerçeği de gün yüzüne çıkarır. Frank'ın (2016) belirttiği gibi Yeraltı Adamı, Çernişevski'nin düşüncelerini kabul etmekle birlikte bu felsefenin temel ilkeleri ile insan deneyiminin normları arasındaki çelişkilerin farkındadır. Bu acı gerçek, onun içsel çatışmalarını derinleştirirken teorik idealler ile pratik yaşantılar arasındaki uçurumu gözler önüne serer. Dostoyevski, Çernişevski'nin rasyonel egoizm teorisini alaycı bir yaklaşımla ele alır. Bu teoriye göre insan, akıl ve bilim aracılığıyla gerçek çıkarlarını fark ettiğinde kötülükten uzaklaşıp zorunlu olarak iyi davranmaya başlayacaktır. Rasyonel bencillik kabul edildiğinde insanın mantıksız hareket etmesi imkânsız hale gelir yani insan doğası tam anlamıyla keşfedildiğinde ve eylemlerinin kuralları belirlendiğinde iradesi tamamen kontrol edilebilir olacaktır (Esenyel, 2020).

Yeraltı Adamı, kendi deneyimlerinden de hareketle insanların, çıkarlarının ne olduğunu bilseler bile rasyonel bir şekilde hareket etmediklerini savunur; hatta insanlar çoğu zaman tamamen kendi çıkarlarına ters düşecek eylemlerde bulunurlar. Yeraltı Adamı, tarih boyunca, insanoğlunun akılcı ve mantıklı davranmadığını gösteren pek çok örnek verdiği gibi insanların bazen bilerek ve isteyerek kendi çıkarlarına aykırı şekilde hareket ettiğini öne sürer. Bu duruma karşı çıkanlar, irrasyonel davranan kişilerin gerçek çıkarlarını bilmediklerini iddia edebilirler ancak Yeraltı Adamı'na göre insanlar bazen bilerek kötü ve akıl dışı eylemler yapar. İnsanı geliştirmeyi amaçlayan tüm ideal sistemler, insan doğasını yanlış anlar; insan, mutluluğu ve refahı arzulasa da bunları özgür iradesi pahasına istemez. Temelde, insan her zaman özgürce seçim yapabilme yani özgür iradeye sahip olma arzusundadır. Çernişevski'nin felsefesine göre özgür irade yalnızca bir yanılsamaysa ve insan sadece doğa yasalarına göre arzu ediyorsa bu arzuların matematiksel bir kesinlikle hesaplanabileceği iddia edilir. Eğer arzular bu şekilde bir cetvelle ölçülüp gösterilebiliyorsa kimse cetvelle bakarak arzulamayı istemez. Böyle bir durumun farkına varan insan, muhtemelen artık hiçbir şey arzulamamaya başlar. Yeraltı Adamı

bu isteksizliği şu şekilde ifade eder: “Gerçekten, ya günün birinde (...) kesin bir matematik formül ortaya çıkarsa o zaman insan muhtemelen, hatta mutlaka hiçbir şey istememeye başlar. Cetvele bakarak arzu etmenin ne tadı olur? Ondan başka, insan insanlıktan çıkıp, hemen hemen bir org cıvatasına veya bunun gibi bir şeye dönüşür: Hür iradesi, arzusu olmayan, istemeyi bilmeyen insanın org silindiri üzerindeki cıvatadan ne farkı var ki?” (Dostoyevski, 2022b, s.29). Yeraltı Adamı’nın hareketsizliği tam da bu bilinçten doğar çünkü özgür iradesi elinden alınan bir insan, adeta bir piyano tuşuna ya da bir makinenin dişlisine dönüşür ve insanlıktan uzaklaşır. Bu durumda, özgür iradenin insan doğasının vazgeçilmez bir parçası olduğu gerçeği karşısında, hiçbir determinist öğreti pratikte uygulanabilir ya da geçerli olamaz. Yeraltı Adamı’nın da belirttiği gibi: “Zaten galiba insanların bütün işi bir cıvata değil de insan olduklarını her an kendi kendilerine ispat etmektir!” (Dostoyevski, 2022b, s. 33). Ancak Yeraltı Adamı’nın özgürlük arayışı kendisiyle çelişmektedir. Eğer kristal saray idealinin gerçekte uygulanamaz bir teoriyi yansıttığına inanıyorsa o zaman bu özgürlük talebi, sadece bu ideale karşı bir başkaldırının sonuçsuz kalmasıdır; çünkü bu isyan ve mantıksız davranış bile hesaplanabilir bir çerçeveye yerleştirildiğinde, Yeraltı Adamı’nın tüm umutları sönmüş olur. Yeraltı Adamı, işlerin kesin kurallarla ve aritmetik hesaplarla belirlenmesi durumunda, insan iradesine yer kalmayacağını savunur. Ona göre, iki kere iki her zaman dört edeceğine göre, bireyin iradesinin bu kesinlik karşısında hiçbir anlamı yoktur; çünkü sonuç kişinin arzusuna bağlı olmaksızın zaten bellidir. Yeraltı Adamı, belirleyici bir determinizm anlayışına sahip biri olarak bu felsefenin mantıksal sonuçlarıyla yüzleşmek zorundadır. Yeraltı Adamı, son kısımda bu gerçeği açıkça itiraf eder:

Ah şuraya yazdıklarıma bir inanabilsem! Yemin ederim baylar, şu karaladıklarımın tek kelimesine inandığım yok. Daha doğrusu belki inanıyorum, ama bir yandan da nedense malın kötüsünü satmak isteyen bir tezgâhtar gibi sözlerimin yalan olduğunu hissediyor ve şüphe içerisinde kıvranıyorum.” (Dostoyevski, 2022b, s. 41).

Yeraltı Adamı, tüm notlarını ve ifadelerini deterministik bir süreçle ilişkilendirerek bunların özgürlük talebi olarak ortaya çıkışını geçersiz kılar. Bu, zorunluluğa inanan birinin atması gereken son mantıksal adımdır. Dolayısıyla, Yeraltı Adamı’nın itirafları beklenen etkiyi yaratmaz ve ona kurtuluş sunmaz. Bu nedenle, Yeraltı Adamı, ulaşamadığı ve özlem duyduğu bambaşka bir şeyden söz eder. Bu başka şey, aşırı bilinçlilik ve dolayısıyla egoizmden kurtulmayı temsil edebilir. Dostoyevski’nin

eserlerine baktığımızda; anlamsızlık, nihilizm ve determinizmden kurtulmak için atılması gereken en önemli adım, Çernişevski'nin önerisine zıt olarak benlikten ve egoizmden vazgeçmek ve acı çeken insanların kurtuluşu için birinci şahıs bakış açısıyla çalışan bilinci feda etmektir. Dostoyevski için özgürlük, esasen kendi benliğinden ve kişisel iradede Hristiyanca bir vazgeçişle ilgilidir. Bu, İsa'nın insanlık için kendini feda etmesi gibi sonsuz bir merhamet ve acıma duygusunu gerektirir ancak Yeraltı Adamı sahip olduğu özgürlük talebine rağmen kendi benliğinden vazgeçmeye asla hazır değildir. O, bilincinin hapisanesinde yaşamaya devam edecektir.

Yeraltı Adamının durumu umutsuz görünse de o, Çernişevski'nin ideolojisinin aksine insanın mutluluk ve refah içinde değil acı veren bir yalnızlık içerisinde olduğunu ortaya koyar. Dostoyevski, edebiyatın sağladığı olanaklarla özgür istemenin varlığını kanıtlamak yerine, özgür bir isteme olmaksızın insan yaşamının nasıl şekillendiğini gözler önüne serer. Bu bağlamda özgürlük, insan gerçekliği için vazgeçilmez bir koşul olarak belirir. Çernişevski'nin ütopyası ve sosyalist toplum mühendisliği fikrinin olanaksızlığını göstermek için Dostoyevski aslında Çernişevski'nin hayalindeki dünyayı yaratabilmesi için öngördüğü karakterin psikolojik tasvirini sunar. Yeraltı Adamı, teorik olarak determinizme dayanan bir ideolojinin tüm gerekli özelliklerine sahipken eğitilmiş bir entelektüel olarak doğa yasalarını bilinçli bir şekilde kabul ettiği halde, bu anlayışın sonuçlarıyla çelişkili bir varoluş sergiler. Sahip olduğu aşırı farkındalık nedeniyle, doğa yasalarını bilmesine rağmen bu kişi refah ve mutluluk içinde bir yaşam sürememiştir. Bunun yerine, kendisini kişisiz, nihilist ve ahlaki değerleri benimsemeyen bir karakter olarak bulur. Böylece Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*'da özgürlük varsayımı olmadan insanın ahlaklı, anlamlı ve değer dolu bir varoluş elde edemeyeceğini kanıtlar (Esenyel, 2020).

Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar* eserinde ahlak anlayışı, bireyin içsel çatışmaları, toplumsal yapılar ve varoluşsal sorgulamalar etrafında şekillenir. Yeraltı Adamı, özgürlüğün ve bireyselliğin önemli bir savunucusu olarak ortaya çıkar ancak bu özgürlüğü yalnızca varoluşunun baskıları ve toplumsal normlarla çatışması üzerinden ele alır. Dostoyevski, bu karakter aracılığıyla insanın özgür iradesinin gerçek doğasını sorgular. Yeraltı Adamı, akılcı ve rasyonel bir varoluş anlayışının insanı nasıl bir boşluğa sürüklediğini gösterirken aynı zamanda insanın içsel çelişkileriyle başa çıkma

biçimlerini de ortaya koyar. Yeraltı Adamı, bireyin kendi arzularının ve isteklerinin peşinden koşması gerektiğini savunur; ancak bu isyan, aynı zamanda nihilizmi ve boşluğu da beraberinde getirir. Dostoyevski, bu durumu eleştirirken insanın varoluşunun anlamının yalnızca bireysel isteklerde değil aynı zamanda başkalarıyla olan ilişkilerinde, toplumsal sorumluluklarında ve ahlaki değerlerinde yattığını da ifade eder. Bu bağlamda ahlak, sadece belirli kuralların ve yasaların ötesinde, bireyin kendisiyle ve çevresiyle kurduğu derin bağlar olarak ortaya çıkar.

Dostoyevski, *Yeraltından Notlar* ile ahlaki bir boşluk içinde kaybolmuş bireyleri resmederken insanın özgür iradesinin varlığını sorgular ve bunu, toplumsal normlar ve ahlaki yükümlülüklerle birlikte değerlendirir. Yeraltı Adamı' nın sürekli bir içsel çatışma içinde olması bireyin bir yandan özgürlüğü arzularken bir yandan da bu özgürlüğün getirdiği sorumluluklardan kaçma isteğini yansıtır. Dostoyevski'nin ahlak anlayışı, insanın içsel dünyasında ve toplumsal ilişkilerinde sürekli bir denge arayışını simgeler; bu denge, insanın özgürlüğü ile sorumluluğu arasında bir gerilim oluşturur ve ahlaki değerlerin yeniden tanımlanmasına zemin hazırlar. Dostoyevski'nin eserlerinde, özellikle *Yeraltından Notlar*' da, özgürlük ve ahlaki varoluş arasında kurulan derin bağ, insanın varoluşsal sorgulamalarının temelini oluşturur. Özgürlük, bireyin kendi iradesiyle seçim yapabilme yeteneğini simgelerken ahlaki varoluş ise bu seçimlerin etik bir çerçeve içinde şekillendiği anlamına gelir. Dolayısıyla özgür bir irade olmazsa bireyin ahlaki sorumlulukları da geçersiz hale gelir. Yeraltı Adamı, bu ikili ilişkiyi sorgularken özgürlüğün olmadığı bir dünyada insanın kendi varoluşunu nasıl anlamlandırabileceğini de araştırır. Eğer birey, yalnızca dışsal etkenler ve determinizm tarafından şekillendiriliyorsa bu durumda ahlaki kararlar vermesi ve kendini ifade etmesi mümkün olmayacaktır. Özgürlük, insanın varoluşunu anlamlandırmasını sağlayan bir araçtır; nitekim bu özgürlük elinden alındığında ahlaki değerler de kaybolur. Dostoyevski, bu durumu ele alırken insanın yalnızca kendi istekleri doğrultusunda hareket etme arzusunu dile getirir ancak bu arzular, çoğu zaman toplumsal normlarla çatışır. Yeraltı Adamı bu çatışmadan dolayı varoluşsal bir yalnızlık ve anlam arayışı içindedir. Bu da onu, kendi benliğinden ve özgürlüğünden kopararak ahlaki bir boşluğa sürükler. Sonuç olarak, ahlaki varoluş, bireyin kendi özgürlüğünü keşfetmesi ve bu özgürlük aracılığıyla toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesiyle mümkün hale gelir. Dostoyevski'nin felsefesi, özgürlüğün olmadığı bir

dünyada insanın nasıl bir varoluş sürdürebileceğine dair eleştirel bir yaklaşım sunar. Ahlaki değerlerin bireyin özgürlüğü ile doğrudan bağlantılı olduğu gerçeği, insanın yalnızca kendini değil aynı zamanda başkalarını da etkileyen bir sorumluluk taşıdığını gösterir. Özgürlük, bireyin kendi ahlaki kimliğini inşa etmesi için gerekli bir şarttır; bu koşul sağlanmadığında ahlaki varoluş da anlamını yitirir. Bu nedenle, özgürlük yoksa ahlaki varoluş da yok demektir.

3.4 Yoksulluk ve Sosyal Adaletsizlik

Yoksulluk, insanların toplu halde yaşamaya başladıkları ve üretim ilişkilerini oluşturdıkları ilk dönemlerden itibaren karşı karşıya kaldıkları en büyük sorunlardan biridir. Yoksullukla birlikte gelen toplumsal dışlanma, ayrımcılık ve toplumla entegrasyon eksikliği bu sorunun sosyal boyutlarını daha da karmaşık hale getirir. Dolayısıyla, yoksulluk meselesi yalnızca ekonomik bir problem değil aynı zamanda kültürel, hukuksal, siyasal ve etnik gibi çeşitli perspektiflerden ele alınması gereken kapsamlı bir sorundur (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012). Dostoyevski, 1846 yılında yayımladığı ilk romanı *İnsancıklar* ile yoksul, sefalet içinde yaşayan ve çaresizlikle mücadele eden insanların yaşamlarını derinlemesine tasvir etmiştir. *İnsancıklar*, Rus edebiyatında toplumsal temaları işleyen ilk romanlardan biri olarak kabul edilir. (Çakmakçı, 2008). Bu eser, adeta yoksulluğun ve yaşamın acımasız yüzünün bir portresini sunarak okuyucularını bu gerçekliklerle yüzleştirir. Romanda, 19. yüzyılda şehir hayatına adım atan bireylerin karşılaştığı toplumsal ve ekonomik zorluklar ustaca işlenmiştir. Bu zorlukların en belirgin olanları yoksulluk ve işsizliktir. Dostoyevski eserde, kırsal yaşamın sunduğu zenginlik ve doğallığı, kentsel yaşamın yalnızlık ve sefaletle dolu gerçekleriyle karşılaştırarak okuyucuya derin bir bakış açısı sunar (Kantarci Bingöl, 2020).

Suç ve Ceza'da Raskolnikov'un yoksulluk içindeki varlığı, onu suça sürükleyen ahlaki çıkmazlarından biridir. Yoksulluk, sadece bir ekonomik zorluk değil aynı zamanda bireyin ruhsal ve ahlaki dünyasında çöküşe neden olan bir güç olarak sunulur. Romanın başkahramanı Raskolnikov, St. Petersburg'un yoksul bir mahallesinde, fakirlik ve çaresizlik içinde yaşayan eski bir hukuk öğrencisidir. Maddi yetersizlik ve sosyal adaletsizlik, Raskolnikov'un ahlaki çıkmazının ve felsefi sorgulamalarının

temelini oluşturur. Raskolnikov, toplumdaki eşitsizliklere karşı duyduğu öfkeyle “seçilmiş” insanların sıradan insanları feda ederek adalet sağlayabileceği düşüncesine kapılır. Bu düşünce daha önce de belirtildiği gibi onu yaşlı tefeci kadını öldürmeye yöneltir. Suç, Raskolnikov’un yoksullukla savaşı ve toplumsal düzene başkaldırısının somut bir sonucudur. Yoksulluk sadece Raskolnikov’un değil diğer birçok karakterin de hayatında merkezi bir konumdadır. Örneğin, Sonya Marmeladov, ailesinin içinde bulunduğu aşırı fakirlik nedeniyle bedenini satmak zorunda kalır. Onun trajik durumu, Dostoyevski’nin yoksulluğun insanları nasıl aşağılayıcı ve umutsuz durumlara sürüklediğini gösterdiği bir örnektir; ancak Sonya, tüm yoksulluğuna rağmen güçlü bir ahlaki inanca ve merhamete sahiptir.

Roman boyunca Dostoyevski, yoksulluğun sadece ekonomik bir durum olmadığını aynı zamanda insanın ruhsal durumunu ve toplumsal bağlarını da etkileyen derin bir problem olduğunu vurgular. Raskolnikov’un suç işleme motivasyonu da tam olarak buradan kaynaklanır; o, toplumsal adaletsizliğe ve yoksulluğa başkaldırarak bir şekilde kendini bu koşullardan kurtarmaya çalışır ancak bu kurtuluş girişimi, onu daha büyük bir içsel boşluğa ve suçluluk duygusuna sürükler. Sonya’nın temsil ettiği Hristiyan değerler ve merhamet, romanın sonunda Raskolnikov’un ruhsal kurtuluşuna giden yolu açar. Dostoyevski, insanın kendi içindeki ahlaki değerleri yeniden keşfetmesiyle toplumsal adaletsizliklerle mücadele edilebileceğini ima eder. Yoksulluğun, bireyleri nasıl yozlaştırabileceğini gösterirken aynı zamanda merhamet, vicdan ve ahlaki sorumlulukla bu yozlaşmanın aşılabileceğini de ifade eder

Karamazov Kardeşler’de yoksulluk ve sosyal adaletsizlik, derin bir felsefi ve ahlaki arka plana sahip olarak ele alınır. Bu temalar hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ahlaki çöküş ve manevi yoksunlukla iç içe geçmiştir. Dostoyevski, toplumsal adaletsizliklerin ve yoksulluğun insanları ne derece etkilediğini, onları nasıl ahlaki bir buhrana sürüklediğini gösterirken bu meselelerin çözümünü sadece maddi koşullarda değil insanın içsel ahlaki dönüşümünde de arar. Dostoyevski’nin sosyal adaletsizlik eleştirisi, özellikle romanın idealist figürü olan Zosima’nın söylevlerinde netleşir. Zosima, insanın yalnızca kendisi için değil tüm insanlık için sorumluluk duyması gerektiğini söyler. Ona göre toplumun refahı bireylerin birbirlerine duyduğu ahlaki sorumlulukla mümkündür. Zosima, zenginlik ile fakirlik arasındaki uçurumun sadece

maddi ayrıcalıklardan değil insanın manevi eksikliklerinden de kaynaklandığını vurgular. Maddi eşitsizliğin olduğu bir dünyada, gerçek adaletin ancak sevgi, fedakârlık ve içsel ahlakla sağlanabileceğini savunur. Ayrıca, romanın başka bir önemli karakteri olan Alyoşa, Zosima'nın öğretisini hayatında uygulamaya çalışarak yoksullara ve düşkünlere karşı sürekli bir şefkat ve merhamet gösterir. Bu, Dostoyevski'nin sosyal adalet anlayışının merkezinde duran Hristiyanca merhamet fikrini simgeler. Dostoyevski, toplumda adalet olabilmesi için bireylerin birbirlerine karşı sevgi ve sorumluluk duygularını geliştirmeleri gerektiği vurgular; çünkü adalet, insanın ötekiyle kurduğu içsel ve ahlaki bağda temellenirken vicdanında başlar. Bu bağlamdan hareketle şu soru gündeme gelebilir: Günümüzde artan gelir eşitsizliği ve sosyal adaletsizlikler karşısında, Dostoyevski'nin vicdan ve ahlak temelli yaklaşımı nasıl bir yol gösterici olabilir?"

Tüm bu anlatılanlardan yola çıkarak, Dostoyevski'nin sosyal adalet anlayışının yalnızca dönemin Rusya'sına değil günümüz toplumlarına da önemli uyarılar içerdiği düşünülebilir. Bugün hâlâ dünya genelinde gelir dağılımındaki eşitsizlik, artan yoksulluk oranları ve sosyal yardımlaşma yerine bireysel çıkara dayalı ilişkilerin yaygınlaşması Dostoyevski'nin ele aldığı sorunların güncelliğini koruduğunu gösterir. Örneğin, Oxfam⁴'ın raporlarına göre, küresel servetin büyük bir bölümü yalnızca %1'lik zengin bir kesim tarafından kontrol edilmekte ve bu durum, derin bir gelir uçurumu yaratmaktadır. Ayrıca pandemi süreci; sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlere erişimdeki eşitsizlikleri gözler önüne sermiştir; bu durum, sosyal adaletin sağlanmasında hâlâ önemli engeller olduğunu gösterir. Modern toplumlarda artan bireyselleşme ve rekabet kültürü ise sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın zayıflamasına neden olarak bireylerin toplumsal sorumluluk duygusunu azaltmaktadır. Oysa Dostoyevski, özellikle Zosima ve Alyoşa karakterleri aracılığıyla sosyal adaletin temeline bireysel vicdanı, empatiyi ve sevgiyi yerleştirir. Bu yönüyle yazarın yaklaşımının, günümüzdeki soğuk ve bürokratik adalet anlayışına alternatif bir etik duruş sunduğu söylenebilir. Toplumsal refahın yalnızca devlet eliyle değil bireylerin birbirlerine karşı geliştirdiği içsel sorumlulukla mümkün olabileceği düşüncesi, günümüz sosyal politikaları açısından da dikkate değer bir perspektif olabilir. Dolayısıyla, Dostoyevski'nin sosyal adalet anlayışı, yalnızca edebi ya da tarihsel bir

⁴ Oxfam, yoksulluk ve adaletsizliği sona erdirmek için eşitsizlikle mücadele eden küresel bir kuruluştur.

tema değil bugünün dünyasında yeniden düşünülmesi gereken bir vicdan çağrısı olarak değerlendirilebilir.

3.5 Kötülük Problemi ve Ceza

İnsanlığın tarih boyunca karşılaştığı en derin ve karmaşık meselelerden biri olan kötülük hem bireyin iç dünyasında hem de toplumsal yapıda kendine yer bulmuş bir sorundur. Dostoyevski, eserlerinde kötülüğün hem içsel hem de dışsal boyutlarını titizlikle ele alarak karakterlerinin ahlaki ve ruhsal çatışmaları üzerinden bu sorunu irdeler. Onun bakış açısına göre kötülük yalnızca dışarıdan gelen bir tehdit değil insanın en derin arzularında ve korkularında yatan bir güçtür.

Kötülük sorunu öncelikle teolojik bir mesele olarak ortaya çıkar; çünkü bu sorun, kötülük de dâhil olmak üzere her şeye kadir olan bir Tanrı inancını benimseyen tek tanrılı dinler açısından tartışma yaratır. Tanrı'nın mutlak kudreti, her şeyi bilmesi ve sonsuz iyiliği gibi niteliklerini, dünyadaki kötülük olgusuyla uzlaştırmaya çalışan teist düşünce açısından bu durum ciddi bir sorun teşkil eder. Öte yandan kötülük sorunu, ateizmin temel dayanaklarından biridir. Evrenin ilahi bir iradenin ürünü olduğu kabul edilirse “İyilik dolu bir Tanrı neden kötülüğe izin verir?” sorusu, insanlık tarihinin başından beri teologların ve filozofların zihnini meşgul etmiştir. (Albayrak,2017)

Klasik teoloji geleneğinde kötülük, doğası itibarıyla üç ana başlık altında ele alınır: metafizik kötülük, doğal (fiziksel) kötülük ve ahlaki kötülük. Metafizik kötülük, Tanrı ile olan ilişki çerçevesinde iki ana kaynağa dayandırılarak açıklanır. İlk kaynak, evrende sürekli bir mücadele hâlinde bulunan iyi ve kötü güçlerin (ışığın ve karanlığın) varlığını savunan Maniheizt inanç sistemidir. İkinci kaynak ise Platon'a kadar uzanan bir düşünce geleneğidir. Bu görüşe göre kötülük, maddi varlıkların Tanrı'nın mutlak iyiliğine tam anlamıyla ulaşamaması nedeniyle ortaya çıkan bir eksiklik durumudur; yani kötülük, varlığın sınırlılığıyla bağlantılı bir yoksunluk olarak değerlendirilir. Hristiyan teolojisinde “emanasyon doktrini”⁵ olarak bilinen bu anlayış, İslam felsefesinde benzerlik gösteren “sudur nazariyesi”⁶ ile birlikte Tanrı'dan kötülüğün

⁵ Emanasyon doktrini: Her şeyin ilk gerçeklikten varlığa geldiği yöntem, öğretisi.

⁶ Sudur nazariyesi: Bir yaratılış teorisi teşkil etmesi bakımından Sudur nazariyesi, ezeli ve ebedi olarak var olması zorunlu olan ilksel varlık ile bu varlığın özünü teşkil eden unsurun kaynağından taşması sonucunda soyuttan somuta doğru çeşitli varlık katmanlarından müteşekkil varlık âleminin meydana gelmesine dayalı bir teoridir.

meydana gelemeyeceğini savunur. Bu anlayışlara göre, Tanrı'nın mükemmel ve iyiliğin kaynağı olduğu kabul edilir. İnsan, varoluşun özüne uzaklaştıkça ve maddi dünyaya daldıkça Tanrı'nın iyiliğinden yoksun kalır (Albayrak, 2017). Doğal kötülük, esasen doğanın kendisinden kaynaklanan fiziksel acı ve ıstırap türlerini ifade eder.

Yaran'ın (1997) John Hick'ten aktardığına göre bu kategoriye “ölümcül hastalıklar, salgınlar, kuraklık, yangınlar ve diğer doğal felaketler nedeniyle meydana gelen acılar ve ölümler; ayrıca insanların iradesinden bağımsız olarak ortaya çıkan fiziksel engellilik ve zihinsel hastalıklar” dâhildir Ahlaki kötülük, bireylerin özgür iradelerini kullanarak gerçekleştirdikleri eylemlerin başkaları üzerinde olumsuz veya yıkıcı sonuçlar doğurması durumunu ifade eder. Bu tür kötülük, “rasyonel özgürlüğün kötüye kullanılması sonucu ortaya çıkan tüm kötü fiiller” şeklinde tanımlanabilir; ayrıca ahlaki kötülük, özgür bireylerin hem haksız ve acı verici davranışlarını hem de kötü karakter özelliklerini kapsar.

Dostoyevski'nin kötülük anlayışında vicdan ve sorumluluğa yaptığı vurgu, Immanuel Kant'ın düşünceleriyle bazı paralellikler taşır. Kant'tan itibaren ahlaki kötülüğün sorumluluğu, özgür iradeye sahip bireyin doğrudan kendi eylemi sayılmıştır. Kant'ın kötülük anlayışının temelinde, bu sorumluluğun bireyin iradesine dayandığı görüşü yatar. Modern kötülük felsefesi, iradenin bir sonucu olarak ortaya çıkan kötülükleri ele alır ve bu bağlamda insanın eylemlerinin sonuçlarından sorumlu olduğunu vurgular (Neiman, 2006). Radikal kötülük terimini felsefe literatürüne dâhil eden Kant, *Saf Aklın Sınırları İçinde Din* adlı eserinde insan doğasındaki radikal kötülüğü incelerken bu durumu üç aşamada ele alır: İlk olarak, insanın doğasında var olan zayıflıkları; ikinci olarak, ahlaki motivasyonların ahlaki olmayanlarla karıştırılma eğilimlerini ve son olarak, insan kalbinin kötülüğe karşı duyduğu yatkınlığı (Kant, 2012). Bu üç seviyeden en belirgin olanı, insan kalbinin kötü veya sapkın eğilimleridir. Kant'ın bu sıralaması, Augustine'in kötülüğü, “kendini beğenmiş bir iradenin ahlaki bozukluğu” olarak tanımlamasıyla paralellik gösterir. Kant'a göre kötülük, insan iradesinin eğilimlerine göre şekillenirken iyilik ise insan iradesinin sadece ahlaki yasaya uygun hareket etmesiyle tanımlanır. Dolayısıyla, bir eylemin kötü ya da iyi olarak nitelendirilmesi iradenin ahlaki yasaya karşı aldığı tutuma bağlıdır. Kant'ın kötülük anlayışı Augustine'in, “iyiliğin eksikliği” olarak tanımladığı metafizik kötülük

kavramını içermez. Kant’a göre kötülük, insanın bireysel eğilimlerine dayanan ahlaki bir olgudur. Ahlaki kötülük ancak özgür iradenin bir sonucu olarak mümkündür. İrade ise yalnızca kendi ilke ve ölçütleriyle iyi ya da kötü sayılabilir. Bu nedenle kötülüğe yönelik eğilim, ahlak yasasından sapma olasılığına dayanan öznel bir ilkeye bağlıdır. İnsanın doğasında bulunan kötü eğilimlerle başa çıkabilmesinin yolu ise güçlü bir irade geliştirmektir. Kişi, özgür iradesini doğru bir şekilde kullanabildiği sürece bu eğilimleri dizginleyebilir; çünkü insan, doğasında var olan kötülükten sorumlu değildir ancak iradesini hangi yönde kullandığından sorumludur (Arıcan, 2006).

Kötülük problemi, Dostoyevski’nin en çok üzerinde durduğu temel konulardan biridir. Biyografik kaynaklar, onun çocukluğundan itibaren “Sevgi Tanrısı”nın acı ve kötülüğe neden izin verdiği üzerine düşündüğünü ortaya koymaktadır. İncil’deki Eyüp kitabı, kötülük meselesi ve teodise konularında önemli bir referans olarak Dostoyevski’nin hayatında yer almıştır. Bu etki, öyle derin bir iz bırakmıştır ki hem Büyük Engizisyoncu efsanesi hem de *Karamazov Kardeşler* gibi olağanüstü eserlerin doğmasına yol açmıştır. Bu deneyimlerin yankıları, bir tarafta Tanrı’nın adaletsizliğine karşı çıkan İvan’ı, diğer tarafta ise bir zamanlar Eyüp’ün de karşılaştığı sonsuzluğun korkusuna boyun eğen Alyoşa’yı ortaya çıkaracaktır. Dostoyevski’nin bu deneyimi, romanda Zosima Baba karakteri üzerinden de yansıtılır. Peder Zosima, çocukken okuduğu Eyüp Kitabı’nın kendisinde bıraktığı derin etkiyi hatırlar ve Tanrı’nın sözlerinin ruhuna, o dönemde ilk kez bir tohum gibi yerleştiğini ifade eder. Bu anlatım, onun manevi dönüşümünün ve inanç dünyasının kökenlerine işaret eder. Dostoyevski’nin kurgusal eserinde Zosima karakteri, Eyüp’ün şikâyetleri yerine, yaşadığı acılara rağmen Tanrı’nın ve O’nun yarattığı dünyanın iyiliğine olan inancını vurgular (Frank, 2016). Dostoyevski’nin düşünce dünyasında özgürlük, insana verilen en büyük armağan olmakla birlikte beraberinde büyük bir sorumluluk da getirir. Bu özgürlük, iyiliğin dışında, kötülükle de yüz yüze gelme ihtimalini içerir. İnsan, kendi seçimlerinden sorumludur; çünkü doğruyu yanlıştan ayırabilecek akla ve vicdana sahiptir. Bu nedenle özgürlük yalnızca bir hak değil aynı zamanda ahlaki bir yükümlülüktür.

Demirci’nin (2019) Kraeger ve Barnhart, (1992)’tan aktardığına göre, Tanrı tasavvuru söz konusu olduğunda Dostoyevski’nin yaklaşımı sevgi eksenli bir inanca dayanır.

Ona göre, sevgiden yoksun bir yaratıcı düşünülemez. Onun anlayışı Doğu Kilisesinin öğretileriyle örtüşen ve *Yeni Ahit*'teki "Tanrı sevgidir" ifadesine dayanan bir inançtan ilham alır (Yeni Ahit, Yuhanna, 4-8). Yaşam, Tanrı'nın sevgisinin bir yansımasıdır ve bu sevgi, Tanrı'nın yarattıklarına asla yüz çevirmemesini sağlar Dostoyevski'nin "ilk günah" meselesine dair bakış açısı, *Karamazov Kardeşler* romanında İvan karakteri tarafından Alyoşa ile yaptığı bir konuşmada açıkça dile getirilir. Daha önce "Özgürlük Problemi" başlığı altında değindiğimiz bu mesele, kötülük problemi açısından da önem taşır. Bu görüşe göre, babalarının işlediği günahların bedelini çocukların ödemesi İvan'a göre büyük bir adaletsizliktir. Ona göre insanlar, iyilikle kötülüğü elmayı tattıktan sonra öğrenmiş ve böylece tanrısal bir bilince erişmişlerdir; ancak dünyadaki acıların kaynağı, aslında bu eylemi gerçekleştiren atalara dayanmaktadır. Masum bir varlığın, özellikle bu derece suçsuz bir çocuğun başkalarının günahları yüzünden cezalandırılması İvan açısından kabul edilemez bir durumdur. Dostoyevski, İvan karakterine bu düşünceleri aktarırken gelecekte yöneltilebilecek itirazlara da önceden cevap verme imkânı tanır. İvan, iyilikle kötülüğü ayırt etmenin insan yaşamı için gerekli olduğunu savunanlara karşı çıkar; eğer bu ayrım ancak büyük acılar ve bedellerle mümkünse böyle bir bilginin hiçbir değeri olmadığını belirtir ve öfkeyle bu anlayışı reddeder.

Dostoyevski'nin eserlerinde çocuklara yönelik zulüm özellikle öne çıkar; çünkü o, masumiyetin simgesi olan çocuklara yapılan şiddeti en affedilmez günahlardan biri olarak görür. Steiner (2015), Dostoyevski'nin, çocuklara yapılan eziyeti, Tanrı'nın en saf ve temiz yansımasına yöneltmiş ağır bir saygısızlık olarak gördüğünü belirtir. Bu düşüncesini İvan karakteri aracılığıyla güçlü ve çarpıcı bir biçimde ifade eder. İvan, insanların zayıf ve savunmasız durumdaki çocuklara ya da diğer insanlara uyguladığı zulmün karşılığının, ölümden sonraki hayatta verileceği düşüncesini ve bu tür bir adalet anlayışını reddeder; ona göre gerçek adalet, ancak bu dünyada ve gözle görülür bir biçimde gerçekleşmelidir. Gelecekte, bilinmeyen bir varlık düzeninde bir başkasının ebedi uyumu uğruna bugünkü acıların meşrulaştırılması onun vicdanına aykırıdır. İvan, işlenen suçların ve çekilen acıların, gelecekteki herhangi bir anlamlı düzenin temeli yapılmasını kabul etmez; çünkü bu acılar onun gözünde hiçbir şeyin bedeli olmamalıdır.

Berdyaev'e (1988) göre, kötülüğün Tanrı'ya karşı sunulan en güçlü argümanlardan biri olduğu kabul ediliyorsa Dostoyevski buna yanıt olarak kendi formülünü geliştirmiştir:

Tanrı var çünkü dünya üzerinde acı ve kötülük var; kötülüğün varlığı Tanrı'nın varlığının bir kanıtıdır. Eğer dünya sadece iyilik ve merhamet üzerine inşa edilmiş olsaydı Tanrı'nın anlamı kalmazdı; bu durumda dünya, başlı başına Tanrı olurdu. Tanrı var; çünkü kötülük var. Bu da demektir ki Tanrı var; çünkü özgürlük var (s. 65).

Dostoyevski, suç ve günahların asıl cezasının Tanrı'dan değil bireyin vicdanından kaynaklandığını savunur. Vicdanın neden olduğu acı ve pişmanlık, fiziksel cezalardan daha güçlü bir etki yaratır. Gerçek kurtuluş, vicdanın sarsıcı sorgulamalarında ve yaşanan acılarda gizlidir.

Suç ve Ceza' da Raskolnikov'un işlediği cinayet ve ardından yaşadığı içsel çatışma, bu inanç ve ahlak sorunsalını somutlaştırır. Raskolnikov, kendi eylemlerini meşrulaştırmaya çalışırken Tanrı'nın varlığına ve adaletine dair derin bir sorgulama içine girer. Bu noktada, Dostoyevski'nin karakterleri, inanç ve ahlaki sorumluluk arasında sıkışmış durumdadırlar. Ayrıca, *Karamazov Kardeşler* romanındaki İvan Karamazov'un nihilist bakış açısı, insanın Tanrı'nın varlığına dair sorgulamalarını derinleştirir. İvan, dünyanın kötülüğü karşısında Tanrı'nın adaletine karşı bir isyan bayrağı açar ancak bu isyan, Dostoyevski'nin ahlaki ve inanç sorgulamalarını daha da karmaşık hale getirir. İvan'ın bu durumu, bireyin özgür iradesinin ve inancının ahlaki değerlere olan yaklaşımını nasıl etkilediğini gösterir. Özgür iradenin Dostoyevski'nin kötülük anlayışında temel bir kavram olarak öne çıktığına daha önce de değinmiştik. Bu kavram, onun felsefi düşüncesinin kalbini oluşturur ve insanın iyi ile kötü arasında seçim yapma yetkisini vurgular. Dostoyevski'ye göre insanın içindeki kötülüğün gerçek kaynağı, bu özgür iradenin kullanımıdır. Dolayısıyla, özgür irade yalnızca bireyin seçimleriyle değil aynı zamanda onun bu seçimlerinin sonuçlarıyla da derin bir bağlantı içerisindedir. Bu bağlamda, insanın kendi içindeki karanlıkla yüzleşme cesareti hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ahlaki bir sorumluluğu beraberinde getirir. Romanda, babalarının katilleri olmasalar bile iki kardeşin babalarının ölümünü istemesi Dostoyevski'nin adalet anlayışını sembolize eder. Dmitri, suçlu olmadığı halde cinayetten mahkûm edilirken İvan, bu cinayetin gerçekleşmesini engellemediği için en değerli varlığı olan aklını kaybeder. Kurgusal olarak suç işlemedikleri halde

cezalandırılan bu iki karakter, Dostoyevski'nin kötülük problemi üzerindeki iki önemli tezini örnekler. İlk olarak, en büyük cezanın hukukun verdiği maddi ceza değil vicdanın sunduğu manevi ceza olduğu savunulur. Diğer bir ifadeyle, bir suçun sonuçları karşısında vicdan devreye girmedikçe hiçbir ceza işlenen suçu telafi edemez. İkinci olarak ise düşünce suçu veya kötü niyet kavramı hukuksal değil vicdani bir düzlemde önemli bir yer tutar; bu, eyleme dönüşmese bile cezalandırmayı gerektirir.

Suç ve Ceza'da kötülük problemi, bireysel özgürlüğün sınırlarını zorlayan ahlaki bir sapmayla somutlaşır. Raskolnikov, kendisini “üstün bir insan” olarak konumlandırarak, idealleri uğruna bir insanın yaşamını sonlandırmayı meşrulaştırır. Ancak bu cinayet, onun yalnızca bir başkasına değil kendi vicdanına karşı da işlediği bir kötülük eylemidir. Raskolnikov'un başkaları adına karar verme cüreti, özgürlük kisvesi altında yapılan bir kötülük biçimidir. Bu noktada Dostoyevski, insanın Tanrı rolüne soyunduğunda hem etik hem de psikolojik çöküş yaşadığını gösterir. Raskolnikov'un içsel çözülmesi kötülüğün yalnızca dışsal bir eylem değil aynı zamanda bireyin ruhunu içten içe kemiren bir süreç olduğunu kanıtlar. Roman boyunca yazar, Raskolnikov'un kendisini yücelten bilinç ve gururun, onu nasıl yok ettiğine tanıklık etmemizi sağlar. Dostoyevski, Tanrı'nın sevgisinin tüm sorunları çözeceğine inanarak Raskolnikov'un özgürlük sınırlarını aşmasını hukukun önüne bırakmakla yetinmez aynı zamanda kurtuluşu için bir sokak kadını olan Sonya'nın saf inancıyla onun yeniden doğuşunu sağlamayı hedefler. İvan, babasının ölümünü istemesi nedeniyle ağır bir ceza ile yüzleşirken Raskolnikov, birini planlayarak ve diğerini anlık bir dürtüyle öldürmesine rağmen vicdan azabı ve dini deneyimle arınma sürecine sokulur. Dostoyevski'nin kötülük anlayışını derinlemesine kavrayabilmek için İsa Mesih'e dair düşüncelerine bakmak önemlidir. Dostoyevski, İsa'yı yalnızca bir dini figür olarak değil aynı zamanda insanoğlunun ruhsal ve ahlaki durumunu temsil eden bir simge olarak görür. Ona göre İsa'nın sunduğu sevgi ve merhamet, insanların kötülükten arınmasının yolunu açar. İsa, insanlara yalnızca bir kurtuluş vaadi sunmakla kalmaz; aynı zamanda onların içsel çatışmalarını da anlamalarını sağlayan bir rehberdir. İsa'nın mesajı, insanlara özgür iradeyi kullanarak iyilik yapma ve sevmeyi seçme imkânı sunar. Dostoyevski, İsa'nın dünyaya gelişi ile birlikte insanın kendisini aşma ve Tanrı'ya yaklaşma şansını elde ettiğine inanır. Bu inanç, kötülüğün ancak sevgi ve özveri ile aşılabileceği düşüncesini doğurur. İsa'nın fedakârlığı,

Dostoyevski'nin kötülük anlayışında bir dönüm noktasıdır. Kötülüğe karşı gösterilen her bir direniş sevginin ve fedakârlığın bir ifadesi olarak kabul edilir. Dostoyevski, İsa'nın çarmıha gerilişini insanlığın en derin acılarını ve günahlarını üstlenmesi olarak değerlendirir. Bu durum, onun için insanın kurtuluşunun ancak acı ve sıkıntı aracılığıyla mümkün olduğunu gösterir.

Dostoyevski'nin eserlerinde derinleşen felsefi ve psikolojik çözümlemeler, onu, bir edebiyatçı olmanın dışında insan doğasının karanlık ve çelişkili yönlerine dair evrensel soruları hem soran hem de okuyucusuna sorduran bir düşünür kimliğine büründürür. Onun, karakterleri aracılığıyla kurduğu bu yaklaşım, kötülük problemini, yeni bir düzlemde tartışmaya açar. Bu nedenle, Dostoyevski'nin insan doğasına ilişkin çizdiği bu çok katmanlı portre, sadece dönemin değil bugünün bireyini anlamak açısından da yeniden değerlendirilmelidir. Bu bağlamda yazarın, “ne mutlak iyi ne de mutlak kötü vardır yönündeki argümanı, çağımız bireyinde nasıl bir karşılık bulmaktadır?” “Modern insanın içsel çatışmaları, ahlaki belirsizlikleri ve toplumsal roller arasındaki sıkışmışlığı, Dostoyevski'nin insan anlayışıyla ne ölçüde örtüşmektedir?” soruları önem kazanmaktadır.

Dostoyevski'ye göre kötülük, bireyin iç dünyasındaki çatışmalar, vicdan muhasebesi ve özgür iradesiyle şekillenen karmaşık bir süreçtir. Gerçek ahlaki olgunluk ancak kişinin kendi karanlık yönleriyle yüzleşip onları anlamasıyla mümkün olur. Kötülüğün kaynağını bireyin içsel dünyasında arayan Dostoyevski, insan doğasının derin ve çok katmanlı olduğunu kabul eder; ancak içinde bulunduğumuz zamanda kötülük algısı giderek basitleşmekte, sosyal medya ve hızlı iletişim araçları nedeniyle insan davranışları yüzeysel ve anlık yargılarla “iyi” veya “kötü” olarak etiketlenebilmektedir. Popüler kültürde sıkça karşımıza çıkan “İyiler iyidir; kötüler kötüdür” anlayışı, insan doğasının karmaşıklığını göz ardı eden bir bakış açısı yansıtır. İnsanların içsel çatışmaları, geçmişleri ve sosyal koşulları göz önüne alınmadan verilen bu hızlı yargılar, toplumsal kutuplaşmayı artırarak bireylerin yalnızlaşmasına yol açabilir. Modern birey, hız ve verimlilik odaklı yaşam biçiminin dayattığı çok yönlü sorumluluklar karşısında, zaman yönetimi konusunda ciddi bir çıkmaza sürüklenmektedir. Bu durumun, kişinin hem kendisiyle yüzleşmesine hem de başkalarını anlamasına yeterince alan tanımadığı düşünülebilir. Anlamaya yönelik bu

bilişsel ve duygusal mesafe ise bireylerin karşılaştığı ötekileri, kolaylıkla kategorize etmelerine ve onları doğrudan "kötü" olarak etiketlemelerine zemin hazırlar. Dostoyevski'nin kötülüğü anlamada bireyin iç dünyasına yaptığı vurgu; günümüzde, artan dışsal suçlamalar ve sorumluluktan kaçma eğilimleriyle çelişir. Modern insan, kötülüğü genellikle başkalarında veya sosyal koşullarda ararken kendi içsel çatışmalarını da görmezden gelir. Bu, bireyin ahlaki sorumluluğunu başkalarına yüklemesi ve böylece gerçek anlamda bir dönüşümün engellenmesi riskini doğurur. Özellikle sosyal medya çağında, bireylerin gerçek kimliklerini gizleyip onaylanmaya dayalı sahte kişilikler geliştirebildiği, bunun sonucunda da yüzeyselliğin ve sorumluluktan kaçışın yaygınlaşabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Günümüzde kötülüğün sadece bireysel içsel çatışmalarla açıklanamayacağı; eşitsizlik, travma ve ideolojik manipülasyon gibi dışsal etkenlerin de bu durumu beslediği göz önünde bulundurulmalı, kötülüğün anlaşılmasında bireysel sorgulama ile toplumsal koşullar birlikte ele alınmalıdır. Dostoyevski'nin "ne tam iyi ne tam kötü insan" anlayışı, insan doğasının karmaşıklığını anlamada bugün de değerli bir perspektif sunar. Ancak günümüzün hızlı, yüzeysel ve kutuplaştırıcı iletişim ortamında bu anlayışın yaşatılmasının kolay olduğu söylenemez. Bu nedenle, bireylerin hem kendi iç dünyasını derinlemesine tanıması hem de başkalarını anlamak için sabır ve empati geliştirmesi gerekir. Böylece, kötülüğün basit etiketlerden öte, çok boyutlu ve dönüşebilir bir olgu olduğu gerçeği kabul edilebilir. Bu doğrultuda, bireysel farkındalığın artırılması, empati temelli eğitimlerin yaygınlaştırılması ve medya ile teknoloji kullanımında bilinçlendirme faaliyetlerinin güçlendirilmesi önemlidir. Ayrıca, kötülük sorunu sadece bireysel psikolojiyle değil sosyal adalet ve eşitlik politikalarıyla da ele alınmalı; toplumsal yapıları adil kılacak reformlar ve destek mekanizmaları hayata geçirilmelidir.

Sonuç olarak, kötülüğün doğasına dair felsefi yaklaşımlar farklılık gösterse de bu kavramın insan deneyimindeki somut karşılıklarını anlayabilmek için bireyin iç dünyasına yönelmek kaçınılmazdır. Modern insanın yaşadığı içsel çatışmaların, ahlaki belirsizliklerin ve toplumsal roller arasındaki sıkışmışlığın, Dostoyevski'nin insan doğasına dair çok katmanlı ve çatışmalı anlayışıyla büyük ölçüde örtüştüğü düşünülebilir. Ancak günümüzde bu karmaşıklık çoğu zaman göz ardı edilmekte, yüzeysel yargılarla basitleştirilmektedir. Bu nedenle Dostoyevski'nin derin içsel

sorgulama çağrısının, modern bireyin gerçek anlamda kendini ve başkalarını anlaması için hâlâ önemli bir rehber niteliğinde olduğu değerlendirilebilir.

3.6 Toplumun Birey Üzerindeki Etkisi

Dostoyevski'nin eserlerinde birey ve toplum arasındaki etkileşim, yalnızca bireyin içsel çatışmalarıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda toplumsal aidiyet, vicdan ve halkla bütünleşme gibi daha derin boyutlarda da ele alınır. *Suç ve Ceza*'da bu ikilik çarpıcı biçimde işlenir. Raskolnikov'un bireysel bir fikirle işlediği cinayet sonrasında yaşadığı ruhsal çöküş, ruhsal olmasının yanı sıra toplumsal bir çözülmeye işaret eder. Çev. Mazlum Beyhan da romanın ön sözünde bu durumu şu sözlerle açıklar:

Raskolnikov'un cinayetten sonra çektiği acılar; yazara göre, kahramanını ahlaki çöküşe ve yok oluşa götüren, onu halktan soyutlayan bireysel hayallere ve ruhsal sapkınlıklara karşı, onun yapısında var olan toplumsal, 'halksal öz'ün üstün geldiğini göstermektir. Suç ve Ceza'yı (...) önemli kılan, derin, felsefi öz buradadır. (Dostoyevski, 2022c, s. xii).

Bu tespit doğrultusunda, Raskolnikov'un yaşadığı psikolojik çözülmeye yalnızca işlediği cinayetin bireysel yükünden kaynaklanmaz; asıl mesele, bireysel bir üstünlük iddiasıyla hareket edip toplumdan kopmuş olmasının yarattığı derin vicdani çatışmadır. Raskolnikov, insanüstü bir yasa koyucuya dönüşme düşüncesiyle “olağanüstü insan” teorisini savunsa da cinayet sonrası yaşadığı pişmanlık, onun hâlâ toplumla bağ kuran, halktan kopmamış bir yanının varlığını gösterir. Bu da Dostoyevski'nin, bireyin en uç fikirlerle savrulsa bile nihayetinde vicdan ve toplum duygusu tarafından kuşatılacağını savunan temel düşüncesiyle örtüşür. Böylece roman, sadece bir suçun değil aynı zamanda toplumsal bir bilincin yeniden uyanışının hikâyesine dönüşür.

Raskolnikov'un halktan kopma süreci, onun kuramsal düzeyde inşa ettiği “seçilmiş insan” düşüncesiyle başlar. Toplumdan üstün olduğuna inandığı bu düşünsel düzlemde, sıradan insanların oluşturduğu kitleden kendini ayrı tutar. Bu kopuş sadece zihinsel değil fiziksel ve duygusal düzeyde de belirgindir. Roman boyunca Raskolnikov'un kalabalıklardan uzak durması, toplumla anlamlı ilişkiler kuramaması ve kendi iç dünyasında sürekli çatışma yaşaması onun toplumla bağlarını kesmeye başladığını gösterir. Fakir bir öğrenci olmasına rağmen insanların çektiği acıları

anlamaya çalışmaz; tam tersine, kurbanı olan tefeci kadını “parazit” olarak niteleyerek öldürmeyi meşrulaştırır. Bu noktada Dostoyevski, bireyin toplumdan kopuşunu bir sosyolojik gerçeklik dışında ahlaki bir çözülme süreci olarak da ele alır. Raskolnikov’un kopuşunda Svidrigaylov gibi figürler de önemli bir rol oynar. Svidrigaylov, Raskolnikov’un bir tür karanlık yansımasıdır, vicdanını tamamen görmezden gelen ve sadece kendi istekleri doğrultusunda hareket eden bir karakter olarak tasvir edilir. Her iki figür de Tanrı inancı zayıf, ahlak kurallarını sorgulayan, bireysel iradeyi mutlaklaştıran kişilerdir. Ancak aralarındaki temel fark, Svidrigaylov’un bu yolculuğu sonunda nihilist bir boşluğa düşerken Raskolnikov’un Sonya ile yaşadığı yüzleşme aracılığıyla dönüşüm olanağı bulmasıdır. Svidrigaylov’un intiharı, bu çıkışsızlığın nihai ifadesi olurken Raskolnikov’un tutuklanmayı kabullenmesi ve Sonya’nın sevgisiyle birlikte acı çekmeyi öğrenmesi onun kendini yeniden inşa etme sürecine kapı aralar. Raskolnikov’un Sonya’yla birlikte yaşadığı dönüşüm, sadece bireysel bir arınma süreci gibi düşünülebilir; fakat Dostoyevski’nin bireyin kurtuluşunun ancak toplumla yeniden bağ kurmasıyla mümkün olabileceği yönündeki inancını da temsil eder. Sonya, yoksulluk ve aşağılanma içinde bile insan kalmayı başaramış bir figürdür. Onun gösterdiği sevgi ve bağışlama, Raskolnikov’un içsel dönüşümünü tetikler. Bu bağlamda Sonya, Hristiyan merhametinin ve toplumsal dayanışmanın simgesi hâline gelir. Raskolnikov’un sonunda çektiği cezayı anlamlandırması ve yeniden insanlaşma yoluna girmesi bireyin kurtuluşunun ancak başkalarının varlığını tanımakla ve onlar için acı çekmeyi göze almakla mümkün olabileceği fikrini güçlendirir. Dostoyevski, bireyin varoluşsal sorgulamasını yaparken aynı zamanda toplumsal normların birey üzerindeki etkisine de vurgu yapar. Raskolnikov’un işlediği cinayet, toplum tarafından dışlanmış bir birey olmasının sonucudur. Toplumun onu yok sayması, onun da karşılığında toplumu reddetmesine ve yabancılaştırmaya yol açar. Bu yabancılaştırma, insan doğasının karmaşıklığını daha da derinleştirir. Raskolnikov’un davranışları, toplumsal yapının birey üzerindeki baskısını ortaya koyarken bireyin topluma bağlılığına dair temel soruları da gündeme getirir. Toplum, kendini anlayabilecek bir kapasiteye sahip olsa da bu imkândan mahrum bırakıldığında, Raskolnikov da toplumu anlamaya yönelik herhangi bir çaba göstermez. Bu durum, bireyin toplumsal normlara karşı duyduğu isyanı ve içsel çatışmalarını güçlendirir.

Raskolnikov'un dönüşüm süreci, bireyin kendi içinde yürüttüğü muhasebenin, adaletin gerçekleşmesinde ne denli etkili olduğunu gözler önüne serer. Yazar, burada yalnızca hukuki cezalandırma mekanizmalarını değil aynı zamanda bireyin kendi ruhsal dünyasında yaşadığı hesaplaşmaları da adaletin bir parçası olarak ele alır. Bu nedenle, Dostoyevski'nin bakışında birey, toplumun koyduğu kurallar dışında, kendi içsel değerlerine ve vicdanına karşı da sorumludur. Böylece, adalet kavramı yalnızca toplumsal düzeni sağlamakla kalmaz aynı zamanda bireyin kendisiyle hesaplaştığı bir zemine de dönüşür. Bu bağlamda bireyin içsel çatışmaları ile topluma karşı sergilediği duruşun adalet anlayışını nasıl şekillendirdiği sorusu önem kazanır. *Suç ve Ceza* bireyin kendi adaletini kurma çabasıyla toplumun yerleşik kuralları arasındaki çatışmanın psikolojik ve ahlaki boyutlarını irdeleyen önemli bir örnektir. Raskolnikov'un eylemi, bireysel bir isyan gibi görünse de nihayetinde onun da toplumsal yargılara boyun eğmesiyle sonuçlanır. Bu durum, bireyin adalet arayışının nihai olarak toplumla uzlaşma içinde çözümlenebileceğini düşündürür. Bu noktada Dostoyevski, adaletin gerçekleşmesinde bireysel farkındalık ve ahlaki sorumluluğun oynadığı rolü ön plana çıkarır. Toplumsal otoritenin varlığı, bireyi yargılayan dışsal bir güç olarak işlev görse de asıl dönüşüm bireyin kendi iç dünyasında yaşanır. Raskolnikov'un zihinsel ve ruhsal çözülmesi işlediği suç dışında insan olmanın da bedelini ödediğini gösterir. Onun hikâyesi, bireyin iç dünyasındaki kırılmaların, adaletin oluşum sürecine nasıl dâhil olduğunun anlaşılmasına yardımcı olur. Böylece Dostoyevski, adalet kavramını hem bireysel hem de toplumsal düzeyde çok katmanlı bir şekilde ele alır. Bu çok katmanlılık, özellikle bireyin psikolojik çatışmaları ve vicdani sorgulamalarıyla daha da derinleşir. Bu derin içsel sorgulamalar, insan doğasının karanlık yönlerini ve bireyin toplumla olan hesaplaşmasını anlamamızı sağlar. Suçluluk ve vicdan azabı teması, bireyin içsel dünyası ile toplumsal beklentiler arasındaki gerilimi yansıtan önemli bir motiftir. Bu durum Dostoyevski'nin karakterlerini karmaşık psikolojik süreçlerle şekillendirmesinin bir yansımasıdır. Raskolnikov'un cinayet sonrası yaşadığı huzursuzluk, bedenine ve ruhuna yansır; uyuyamaz, hasta olur, toplumdan kopar ve zihni sürekli suç üzerine yoğunlaşır. Bu durum, bireyin vicdanının toplumsal normlardan bağımsız olarak da güçlü bir adalet anlayışına sahip olabileceğini gösterir. Dostoyevski bu noktada adaletin, bireyin içsel dünyasında da sağlanması gerektiğine işaret eder. Bu derin içsel hesaplaşma, onun ruhsal çöküntüsüne neden olurken vicdan azabının toplumdan bağımsız bir

cezalandırma mekanizması olduğunu da gösterir. Raskolnikov'un vicdanı, onu toplumun yargısına teslim olmaya zorlar ve bu süreç, birey ile toplum arasındaki adalet ilişkisini görünür kılar. Raskolnikov, yoksulluk ve adaletsizlikle dolu bir ortamda suç işlemeye itilir. Roman boyunca Dostoyevski, çevrenin sadece fiziksel değil sosyal ve manevi bir alan olduğunu da vurgular. Bu bağlamda çevre, bireyin kararlarını ve eylemlerini şekillendiren temel bir unsur olarak işlenir.

Dostoyevski, suç işleme motivasyonlarını ele alırken çevresel faktörlerin önemini kabul eder ancak suçun yalnızca çevreyle açıklanamayacağını da vurgular. İnsanın ahlaki sorumluluğunu ve bireysel iradesini öne çıkarır. Raskolnikov'un örneği, çevresel koşulların bir insanın suç işlemesine katkıda bulunabileceğini ancak nihai sorumluluğun bireyin ahlaki seçimlerinde yattığını gösterir. Çevre, özellikle yoksulluk, adaletsizlik veya umutsuzluk gibi toplumsal faktörler, bireyi suç işlemeye itebilir ancak Dostoyevski'ye göre bu koşulların suç üzerindeki etkisi sınırlı olmasına rağmen önemlidir. Dostoyevski bu koşulların birey üzerindeki etkisini yadsımaz; aksine insanın yaşadığı çevresel baskıların ve sosyal çarpıklıkların suçun oluşumundaki rolünü önemser. Bu yaklaşım, romanda Razumihin'in sosyalist yaklaşımlara getirdiği eleştiride açıkça görülür. Razumihin sosyalistlerin suçu yalnızca toplumsal düzenin bozukluğuna bağlamasını ironik bir biçimde dile getirir:

Bilinen görüş: Suç, toplumsal düzenin bozukluklarına karşı bir protestodur. Tamam! Bundan başka hiçbir neden kabul edilmiyor! Yalan söylemiyorum! (...) Onlara göre her aksaklık, çevrenin bozukluğundan kaynaklanıyor, (...) Yani eğer toplumsal düzen yoluna konulacak olursa, bir anda bütün suçlar yok oluverecek; çünkü ortada protesto edecek bir şey kalmayacak. Ve herkes bir anda dürüst olacak... (Dostoyevski, 2022c, s.318).

Bu ifadeler, Dostoyevski'nin bireysel ahlaki sorumlulukla birlikte toplumsal etkenleri de göz ardı etmeyen çok katmanlı suç anlayışını yansıtır. Onun için insan, hem toplumun ürünü hem de vicdanı olan özgür bir varlıktır. Bu bakış açısı, *Suç ve Ceza*'da polis müfettişi Porfiri ile Raskolnikov arasında geçen bir diyalogda somutlaşır. Porfiri, çevresel etkilerin suç üzerindeki rolüne dikkat çekerek, "Çevre, suç işlemekte çok önemlidir; bunu sana kanıtlayabilirim" der. Raskolnikov da bu tespiti reddetmez ve "Biliyorum önemli olduğunu" sözleriyle onaylar (Dostoyevski, 2022c, s.319).

Dostoyevski'nin diğer eserlerinde de suç, birey ile toplum arasındaki karmaşık ilişki üzerinden ele alınır. *Karamazov Kardeşler*'de Dmitri Karamazov'un babasını

öldürdüğü şüphesi yalnızca onun kişisel vicdanıyla değil toplumun değer yargılarıyla da çatışmasına neden olur. Suçun işlendiği ortamda dinsel inançların, ahlaki çöküşün ve adalet sistemine olan güvensizliğin etkisi büyüktür. Toplumun yozlaşmış adalet anlayışı, dedikoduya dayalı yargılar ve sınıfsal önyargılar Dmitri'yi suçlu gibi göstermekte etkili olur. Bu durum, bireyin suçla ilişkisini hem vicdanının hem de toplumun beklenti ve önyargılarının belirlediğini ortaya koyar.

Benzer şekilde, *Yeraltından Notlar*'da Yeraltı Adamı'nın psikolojisi, insanlara ve topluma karşı duyduğu derin güvensizlik, yabancılaşma ve tiksintiyle şekillenmiştir. O, insanın özünde yıkıcılık barındırdığını düşünür: “Ama insanoğlu aptal olmasa bile dehşetli nankördür. Nankörün nankörüdür. Hatta bana göre en uygunu, insanı iki ayaklı bir mahluktur diye tarif etmektir. (...) İnsanların baş kusuru daimi erdemsizliğidir.” (Dostoyevski, 2022b, s.32). Yeraltı Adamı'nın bu sert ifadeleri, onun bireylerle yaşadığı hayal kırıklıklarının ve topluma karşı geliştirdiği derin bir öfkenin ürünüdür. İnsanlara olan bu olumsuz bakışı onun toplumdan uzaklaşıp yeraltına çekilmesinin psikolojik temelini oluşturur. İnsanın sürekli olarak çıkarıcı, ikiyüzlü ve samimiyetsiz davranacağını düşünen Yeraltı Adamı, ilişkilerinde güven kuramaz, aidiyet hissedemez. Bu durum, onun kendi iç dünyasına kapanmasına ve çevresindeki herkese karşı düşmanlık geliştirmesine neden olur. Kısacası, insanın “nankör” ve “erdem yoksunu” olduğu inancı, Yeraltı Adamı'nın topluma duyduğu nefreti körüklerken onun psikolojik yalnızlığını da derinleştirir. Onun için toplumda yer edinmeye ya da sosyal bir bağ kurmaya değer hiçbir unsur yoktur: “Okumaktan başka yapılacak işim, gidecek tek yerim yoktu, çünkü çevremde saygıya layık, beni kendine çekebilecek bir meşguliyet bulamıyordum.” (Dostoyevski, 2022b, s.52). Bu söz, Yeraltı Adamı'nın topluma duyduğu yabancılaşmanın ve bireylerle kurduğu ilişkinin boşluk duygusuna dönüşmesinin bir yansımasıdır. Yeraltı Adamı kendi dünyası olan yeraltında içsel adaletini aramaya devam edecektir.

Sonuç olarak, Dostoyevski'nin suç olgusuna yaklaşımı, insanı hem kendi iç çatışmalarıyla hem de ait olduğu toplumsal doku içinde düşünmeye zorlar. Onun dünyasında birey, sadece iradesiyle değil çevresiyle, çağıyla ve içinde yaşadığı adaletsizliklerle birlikte bir bütündür. Suçun kökeni ne sadece bir toplumsal çürümeye indirgenebilir ne de tümüyle bireysel sapmalara bağlanabilir. Dostoyevski'nin asıl

derdi, insanın bu iki uç arasında gösterdiği ahlaki direnci ve çözülüşü anlamaktır. Bu yönüyle Dostoyevski, bireyin iç dünyasını toplumsal koşullarla birlikte değerlendiren bütüncül bakışı sayesinde edebiyatta adalet düşüncesinin en güçlü temsilcilerinden biri olarak değerlendirilebilir.

3.7 Suç ve Ceza Düşüncesi

“Suç” ve “ceza” kavramları, birey-toplum ilişkilerinde hem ahlaki hem de hukuki düzenin yapı taşları arasında yer alır. TDK’ye göre suç, “hukuka aykırı eylem” olarak tanımlanırken ceza, “suç işleyen bir kimsenin yaşantısına, özgürlüğüne, mallarına, onuruna karşı yasaların öngördüğü yaptırım” şeklinde açıklanır. Bu iki kavram yalnızca bir davranış ve karşılığında verilen yaptırım ilişkisiyle sınırlı değildir; aynı zamanda toplumsal düzenin sürdürülmesinde ve adaletin sağlanmasında karşılıklı olarak birbirini tamamlayan yapılar hâlinindedir. Suç, ceza olmadan toplumsal bir anlam kazanamaz; ceza da suçun sınırlarını ve toplumsal etkilerini belirleyen bir araç olarak işlev görür. Bu nedenle, suç ve ceza kavramları hem kavramsal düzeyde hem de uygulamada birbirine bağlı olarak değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda, suçun bağımsız bir kavram olarak ele alınamayacağını, onun tanımının ve toplumsal algısının ceza kavramıyla birlikte anlam kazandığını ifade eden düşünürlerden biri de Wilhelm Gallas’tır. Gallas’a (1994) göre suç, soyut bir kavramsal çerçevede değil ancak cezanın varlığıyla birlikte somutlaşan ve anlam kazanan bir yapıdır. Ceza ise yaptırım olmanın dışında, suçun toplumsal olarak kabul görmüş bir ihlal olduğunun göstergesidir. Gallas’ın (1994) “*Suç Kavramı Üzerine Düşünceler*” adlı makalesinde belirttiği üzere suç kavramı, cezanın ontolojik varlığıyla temellendirilmeden eksik ve belirsiz kalır. Dolayısıyla ceza, sadece suçun karşılığı değil aynı zamanda tanımlayıcı unsurdur. Bu bakış açısı, suçun bireysel bir eylem olmanın ötesinde, toplumsal değerlere karşı bir ihlal olarak anlaşılmasını ve bu ihlalin ancak ceza aracılığıyla anlamlandırılmasını mümkün kılar. Dostoyevski’nin bu iki kavramı ele alış biçimi, TDK’nin tanımlarından çok daha öteye geçer; zira o, suçu sadece hukuka aykırı bir eylem olarak görmez, insan ruhunun derinliklerinde, vicdan, özgür irade ve ahlaki sorumlulukla iç içe geçmiş bir içsel çatışma olarak görür. Ceza ise dışsal bir yaptırım olmasının dışında, bireyin kendi vicdanında yaşadığı derin pişmanlık, sorgulama ve ruhsal arınma sürecidir. Bu yönüyle Dostoyevski, suç ve ceza kavramlarını psikolojik, felsefi ve etik düzlemlerde

çok katmanlı olarak işler; böylece her iki kavramı da yalnızca toplumsal düzenin unsurları olmaktan çıkarıp insan varoluşunun merkezine yerleştirerek insanın ahlaki ve psikolojik derinliklerini açığa çıkaran temel olgular olarak değerlendirir.

Suç olgusu, insanlık tarihi boyunca bireyin hem içsel dünyasında hem de toplumsal yaşamda etkisini sürdüren temel sorunlardan biri olmuştur. Suç, bireyin iradi bir tercihi olmasının yanı sıra içinde bulunduğu sosyal, kültürel ve psikolojik çevreyle de şekillenen çok boyutlu bir gerçekliktir. Başka bir deyişle bireyin ahlaki yapısının bozulmasından ibaret değildir; aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin, kültürel kodların ve nesiller arası aktarılan davranış kalıplarının bir yansımasıdır. Bu nedenle suç, bireysel bir sapmadan çok toplumun kendi içinde taşıdığı çelişkilerin dışavurumu olarak da okunabilir (Bingöl,2022). Tam da bu noktada Dostoyevski'nin yaklaşımı farklılaşır. *Suç ve Ceza* adlı romanında suç, yasaların ihlali ya da toplumsal normların çiğnenmesi dışında insanın varoluşuna, değerler sistemine ve vicdani sorgulamasına dair derin bir açmaz olarak işlenir. Dostoyevski'ye göre suç, bireyin Tanrı'yla, toplumla ve en çok da kendi benliğiyle giriştiği bir mücadele alanıdır. Ona göre bu mücadele, vicdanın inkâr edilemeyen sesiyle karşılaşmakla başlar

Dostoyevski'nin Raskolnikov karakteri üzerinden kurduğu bu dramatik yapı, ceza kavramını da sıradan bir hukuki yaptırımın ötesine taşır. Raskolnikov'un mahkeme önündeki yargılanmasından çok önce başlayan içsel sorgulama, cezanın asıl olarak insanın ruhunda başladığını ortaya koyar. Bu bağlamda ceza, dışsal bir disiplin olmaktan çıkar; bireyin ahlaki yasalarla yüzleştiği, kendi içsel mahkemesinde hesap verdiği bir sürece dönüşür. Böylece ceza adaletin değil insanın kendiyle barışma çabasının ifadesine dönüşür. Dostoyevski'nin anlayışında ceza, bazen bir kurtuluş, bazen bir yeniden doğuştur.

Suç olgusu, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren varlık bulan ve insan toplulukları arasında daima bir gerçeklik olarak süregelen bir durumdur. İnsan var oldukça suç kavramı da hem bireysel hem toplumsal anlamda gündemde kalmaya devam edecektir. Suç hem bireylerin hem de toplumların yapısını derinden etkileyen bir olgu olarak, tarih boyunca kamu otoritesini meşgul etmiş ve önlenmesi ya da en aza indirilmesi için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Bu olgu, farklı dönemlerde çeşitli bilim dallarının

dikkatini çekmiş ve suçun doğası, nedenleri ve etkileri farklı disiplinlerce incelenmiştir. Bireysel suç teorileri suçu, bireyin karakteri ve iradi eylemleri üzerinden açıklamaya çalışırken biyolojik ve psikolojik teoriler, bireyin doğuştan getirdiği ya da gelişimsel süreçlerle şekillenen özelliklerine odaklanır. Öte yandan sosyolojik teoriler suçu bir toplumsal yapı sorunu olarak ele alır ve suçun toplumsal koşullar, eşitsizlikler ve kültürel etkileşimlerle bağlantılı olduğunu savunur. Sosyal süreç teorileri ise suçun, toplum içinde öğrenilen bir davranış biçimi olduğunu ileri sürer. Bu yaklaşıma göre, suç bir bireyin yalnızca kişisel eğilimlerinden doğmaz; aksine, toplumsal bağlamda bir grup ya da nesilden diğerine aktarılan, sosyal etkileşimlerle öğrenilen bir davranış biçimidir. Böylece suç, bireysel ahlaki bir sorun olmaktan çıkarak toplumsal dinamiklerle şekillenen bir olgu olarak kabul edilir. Felsefi olarak ele alındığında suç, insanın ahlaki ve iradi eylemlerinin bir sonucu olarak değerlendirilirken; toplumsal bağlamda, toplumun adalet, eşitlik ve normlara ilişkin kurallarının ihlali olarak görülür. Bu açıdan bakıldığında suç kavramı, bireyin içsel çatışmaları kadar toplumun yapısal sorunlarını da yansıtan çok boyutlu bir olgudur (Bingöl,2022).

Suç kavramının felsefi ve toplumsal boyutları göz önünde bulundurulduğunda Raskolnikov'un suç işleme nedenleri derin bir anlama bürünür. Suç, sadece bireysel bir eylem değildir. Toplumsal eşitsizlikler, ahlaki sorgulamalar ve insan doğasının sınırları üzerine düşüncelerle şekillenir. Bu bağlamda, Raskolnikov'un işlediği suç hem toplumdaki adaletsizliklere karşı bir başkaldırı hem de bireyin varoluşsal sorgulamaları olarak karşımıza çıkar. Raskolnikov'un suçu, sadece bireysel bir eylem ya da ahlaki bir sapma değil aynı zamanda onun içsel çatışmaları, toplumsal baskılar ve felsefi arayışlarla şekillenmiş karmaşık bir durumdur. Toplumsal boyutuyla bakıldığında Raskolnikov'un suçu işleme motivasyonu, yaşadığı fakirlik ve çevresindeki adaletsizliklerle derinden ilişkilidir. Roman boyunca Raskolnikov, sınıfsal eşitsizliklerin yarattığı baskı altında ezilmiş ve bu eşitsizliklere karşı duyduğu öfkeyle hareket etmeye başlamıştır. Ekonomik ve toplumsal adaletsizlikler, Raskolnikov gibi bireylerin gözünde suçun bir meşruiyet kazanmasına neden olabilir. Bu noktada, Raskolnikov'un suç işlemesi zengin ve yoksul arasındaki toplumsal uçurumun bir sonucu olarak düşünülebilir. Yoksulluk içinde yaşayan Raskolnikov, toplumdaki bu eşitsizlikleri kendince bir adalet arayışıyla çözmek ister. Suçu işlemeyen önce yaşadığı içsel tartışmalar, bu toplumsal eleştirinin bir yansımasıdır.

Felsefî boyutuyla ise Raskolnikov'un suçu, onun "seçkin insan" teorisiyle şekillenir. Bu teoriye göre insanlık ikiye ayrılır: sıradan insanlar ve sıra dışı, üstün bireyler. Raskolnikov, Napolyon gibi büyük adamların, sıradan insanların yapamayacağı şeyleri yapmaya hakları olduğuna inanır. Kendi felsefî düşüncelerine dayanarak sıradan, yaşlı bir tefeci kadını öldürerek insanlığa iyilik yapacağını düşünür. Ancak bu felsefî yaklaşımı, suçu işledikten sonra vicdanının ve suçluluk duygusunun baskısıyla çöker. Raskolnikov'un suçu, insan doğasının ahlaki sınırlarını sorgulayan varoluşsal bir durum olarak karşımıza çıkar. Onun suçu işlemede toplumsal ve felsefî etkenler iç içe geçmiştir; bu eylem bir yandan toplumsal adaletsizliklere karşı bir başkaldırı, diğer yandan ise felsefî bir üstünlük arayışı olarak değerlendirilebilir. Ancak suçtan sonra yaşadığı pişmanlık ve ahlaki çöküş bu felsefî ve toplumsal iddiaların boşluğunu ortaya koyar. Bu durum, Dostoyevski'nin insanın özgür iradesi ve ahlaki sorumluluğu üzerine derin bir sorgulama yapmasına da olanak tanır. Bu bağlamda, suçun toplum üzerindeki etkileriyle bireyin suçu kabul etme ve sorumluluk alma süreci de dikkate alınmalıdır.

Toplumun dokusunu oluşturan değerler ve normlar, bireylerin bir arada yaşama ve karşılıklı sorumluluk bilinciyle hareket etmesine dayalıdır ancak suç işleyen bireyler bu dokuyu sarsan unsurlar haline gelir. Suç, sadece bireyin vicdanını ve ruhsal dengesini değil aynı zamanda toplumun genel yapısını da derinden etkileyen bir olgudur. Toplum, işlenen her suçla birlikte güven duygusunu kaybetmeye başlar. Sosyal bağların zayıflamasıyla suçlulara yönelik damgalama ve dışlama gibi tepkiler gelişir (Kaya ve İnan, 2020). Toplumsal yaşam, bireylerin ortak değerler ve normlar etrafında bir arada bulunmasıyla mümkündür. Bu değerler; güven, sorumluluk, adalet ve karşılıklı saygı gibi ilkeler etrafında şekillenir. Ancak bireyin bu yapıya aykırı biçimde suç işlemesi yalnızca kişisel bir sapma olarak değil toplumun bütünlüğünü tehdit eden bir sarsıntı olarak görülür (Özata, 2016). Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza* adlı romanı tam da bu kırılma noktasına odaklanır. Roman, bireyin suç işleyerek toplumsal dokudan nasıl koptuğunu ve bu kopuşun hem birey hem toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini ortaya koyar.

Raskolnikov'un cinayeti, sadece bireysel bir eylem değildir; aynı zamanda toplumun ahlaki yapısına karşı bir meydan okumadır. Bu açıdan bakıldığında suç, bireyin

vicdanını yaralamaz, toplumun ortak değerlerini de sarsar. Yukarıda da belirtildiği gibi, Dostoyevski *Suç ve Ceza*' da suçu, toplumun güven duygusunu zedeleyen, sosyal bağları zayıflatan bir eylem olarak ele alınır. Roman boyunca Raskolnikov, toplumdan giderek izole olur, ruhsal çöküntü yaşar ve içsel bir hesaplaşma sürecine girer. Bu yalnızlaşma toplumun suç işleyene yönelik geliştirdiği, damgalayıcı ve dışlayıcı tepkilerin edebi bir yansımasıdır. Raskolnikov'un cinayet sonrasında yaşadığı vicdan azabı, bireyin içsel dünyasındaki suçun gerçek cezasını oluşturur. Toplumun dayattığı dışlayıcı tutumların ötesinde birey, kendi içindeki "ahlaki yasa" ile yüzleşmeye başlar. Bu durum, romanın temel ahlaki sorusunu oluşturur: "Gerçek ceza, toplumsal mı, hukuki mi, yoksa vicdani midir?" Toplumun suç karşısındaki tepkileri, roman karakterleri üzerinden de somutlaştırılır. Raskolnikov'un çevresindeki kişiler -annesi, kız kardeşi Dünya, sevgilisi Sonya ve dedektif Porfiry - farklı ahlaki konumları temsil eder. Özellikle Sonya karakteri, merhamet ve bağışlamayla suçun karşısında duran toplumsal bir sesi temsil ederken; Porfiry, hem adaleti hem de bireyin içsel dönüşümünü gözetten bir yaklaşımı simgeler. Bu da Dostoyevski'nin cezaya bakışında bireyin içsel dönüşümünü de esas aldığını gösterir.

Raskolnikov'un içsel çatışmaları ve suç sonrası yaşadığı ruhsal çöküntü, vicdanı önünde de yargılandığını gösterir. Bu bağlamda onun cezaevi süreci yalnızca bedensel bir sınırlandırma değil bir tür içsel dönüşüm ve yeniden inşa çabasıdır. Dostoyevski, bu içsel dönüşüm düşüncesini hem kurmaca karakterlerle hem de kendi gözlemlerine dayanan eserlerinde işler. Özellikle *Ölümler Evinden Anılar*'da Sibirya'daki mahkûmların yaşantılarını aktarırken cezanın yalnızca bir misilleme olmadığını ahlaki ve ruhsal bir rehabilitasyon süreci olması gerektiği düşüncesini öne çıkarır. Dostoyevski, burada cezayı bir tür manevi arınma süreci olarak ele alır ve ceza, suçlunun topluma yeniden kazandırılması için bir fırsattır. "Bugünkü sürgün hizmeti ilgi çekmeyen can sıkıcı bir iş olduğu halde, aslında makuldür: Mahpus tuğla keser, toprak kazar, badana yapar, inşaatlarda çalışır; bu işlerin de bir anlam ve amacı vardır. Sürgün kendini bazen buna kaptırır, daha iyi daha becerikli olmak ister." (Dostoyevski,2022a,s.26). Bu ifade Dostoyevski'nin cezayı, yaptırım olmasının dışında, mahkûmun kendi varlığını yeniden inşa etmesine olanak tanıyan ahlaki ve ruhsal bir iyileşme süreci olarak nitelendirdiğini de gösterir. Cezayı bir tür manevi arınma biçiminde ele alan bu yaklaşım, Raskolnikov'un yaşadığı dönüşümle benzerlik

taşıır. “Ama bir kovadan öbürüne su dökmek, kum elemek, bir yığın toprağı bir yerden başka bir yere taşımak gibi işleri ona zorla yaptırırsanız sanırım birkaç gün sonra ya kendini aşar ya da bu küçülmeden, utançtan ve azaptan kurtulmak için, ‘öleyim bari’ diye binlerce cinayet işler. Böyle bir cezanın ancak işkence, intikam aracı olacağına şüphe yoktur; bu ceza hiçbir makul amaca hizmet etmediğı için anlamsızdır.” (Dostoyevski,2022a, s.26). Diyerek cezanın anlamlı bir amacı olmadığında işkenceye dönüştüğünü savunur.

Dostoyevski, *Ölüler Evinden Anılar*’ da mahkûmları yalnızca suç işlemiş bireyler olarak değil ruhsal olarak sarsılmış fakat hâlâ insanlık izleri taşıyan varlıklar olarak resmeder. Onun gözlemlerine göre bazı mahkûmlar, dışarıdan sert ve acımasız görünseler de iç dünyalarında sarsıcı bir pişmanlık ve Tanrı’ya yönelik derin bir inanç vardır. Bu bireyler, içsel sessizliklerinin ardında zaman zaman güçlü bir vicdan muhasebesi yaşar, gözlerine yansıyan hüznle geçmişlerinin yükünü taşırlar. Dostoyevski, bu insanların azap dolu cezalarını, içsel bir arınma ve ruhsal bir yeniden doğuş sürecine dönüştürebildiklerini aktarır. Ona göre, ceza sadece bir bedel değildir; geçmişin kefaretni ödeyerek insanın kendini yeniden inşa etmesini sağlayan ahlaki bir fırsattır. Ne tamamen iyi ne de bütünüyle kötü olan bu insanlar, yıkımın içinde bile umut ve pişmanlık barındıran bir insanlık potansiyeline sahiptir. Dostoyevski, en karanlık bireylerin bile içinde sönmemiş bir iyilik kıvılcımının var olabileceğine inanır ve işte bu nedenle, ona göre cezalandırmanın asıl anlamı, bireyin içsel dönüşümünü mümkün kılan bir süreçte yatar. Bu yüzden ceza, insanı yıkmayı değil onarmayı hedeflemelidir,

Özetle; Dostoyevski’nin suç ve ceza kavramlarına yaklaşımı, toplumsal dokunun ihlalden kaynaklanan bireysel yabancılaşma, vicdani hesaplaşma ve yeniden arınma süreciyle şekillenir. Suç hem bireyin iç dünyasında hem de toplumun genel yapısında bir kırılma yaratır. Ceza ise yalnızca hukuk yoluyla değil bireyin içsel dönüşümünü sağlayacak bir yüzleşme ve yeniden doğuş süreciyle anlam kazanır. Bu yaklaşım, yalnızca *Suç ve Ceza* ile sınırlı değildir. Dostoyevski, cezaevinde geçirdiğı yılların izlerini taşıyan *Ölüler Evinden Anılar* adlı eserinde de cezanın birey üzerindeki etkilerini farklı bir boyutta ele alır. Burada suç işlemiş bireylerin fiziksel olarak cezalandırılmalarının ötesinde, ruhsal durumlarına, insanlık onurlarına ve içsel

çöküntülerine odaklanır. Suçun yalnızca yasal olarak değil varoluşsal olarak da sonuçları olduğunu vurgulayan yazar, cezayı bir yok oluş değil; insanın kendiyle ve geçmişiyle yüzleşerek yeniden inşa süreci olarak görür. Böylece *Suç ve Ceza*, bireysel ahlak, toplumsal değerler ve adalet kavramı arasındaki karmaşık ilişkiyi edebiyat aracılığıyla derinlemesine irdeleyen bir yapıt olarak öne çıkar. *Ölümler Evinden Anılar* ile birlikte düşünüldüğünde ise Dostoyevski'nin edebi evreninde suç, bireysel ve toplumsal boyutlarıyla çok katmanlı bir olgu olarak ele alınır; Dostoyevski'nin katkısı, bu olguyu bir insanlık durumuna, ahlaki bir sınav alanına ve varoluşsal bir sorgulamaya dönüştürmesidir. Bu bağlamda *Suç ve Ceza*'nın bir roman olmasının ötesinde insanın kendiyle, toplumla ve Tanrı'yla kurduğu karmaşık ilişkilerin bir haritası olduğu söylenebilir.

3.8 İnanç, Sevgi ve Ruhun Kurtuluşu

Dostoyevski'ye göre insan davranışlarını ve seçimlerini şekillendiren en temel faktör Tanrı'dır. Yazar, Hristiyan Ortodoks inancını derinlemesine benimsemiş biri olarak, İsa'yı insanlığın rehberi ve kurtarıcısı olarak görür. İnsanın özgür iradesiyle inancı seçebileceğini savunur ancak bu seçimin kolay olmadığını mutlak bir imana ulaşmanın insan için oldukça zorlu bir süreç olduğunu ifade eder. Bu noktada insanın yardımına koşan en önemli kavram evrensel sevgidir. Dostoyevski'ye göre bu aktif sevgi sayesinde insan hem diğer insanları hem de Tanrı'yı koşulsuz bir şekilde sevebilir. İnsan, inanç ve inançsızlık arasında gidip gelen bir yapıya sahip olsa da kurtuluşa giden yol, bu içsel mücadeleden ve çektiği acılardan geçer. İnsanı gerçekten özgür kılan şey, bu mücadele içinde gösterdiği direniş ve nihayetinde ulaştığı manevi huzurdur. Dostoyevski'nin yaşamındaki inançsal çalkantılar, onun edebi karakterlerinde derin bir şekilde hissedilir. Romanlarındaki kahramanlar çoğunlukla suçla, vicdanla ve acıyla yüzleşen; bu yüzleşmeler aracılığıyla kendilerini ve Tanrı'yı arayan bireylerdir. Dostoyevski, kişisel deneyimlerinden süzerek şekillendirdiği bu karakterler aracılığıyla insanın acı çekerek nasıl bir içsel dönüşüm yaşayabileceğini gösterir. *Suç ve Ceza*'da Raskolnikov'un işlediği cinayet, ruhsal bir krizin başlangıcıdır. Onun aradığı affı ve huzuru, Tanrı'ya olan sarsılmaz inancıyla yol gösteren Sonya'da bulması yazarın maneviyata duyduğu ihtiyacın bir yansıması gibidir. Aynı şekilde Karamazov Kardeşler'de Alyoşa, inancın, sevginin ve ruhsal sadeliğin bir temsilci

olarak öne çıkar. Alyoşa'nın duruluğu, Dostoyevski'nin inançla yeniden bağ kurma arzusunun edebi bir ifadesi olarak okunabilir.

Dostoyevski'nin eserlerinde inanç, bireyin varoluşsal sorgulamalarıyla yakından bağlantılıdır. İnanç ve şüphe arasındaki bu gerilim, karakterlerin iç dünyasında derin çatışmalara yol açar ve ruhun kurtuluşu teması bu çatışmalar üzerinden şekillenir. Bu bölümde öncelikle Dostoyevski'nin Tanrı'ya bakışı incelenecek, devamında ise inanç, ikilemler ve acı ekseninde ruhun kurtuluşu değerlendirilecektir.

3.8.1 İnanç ve Şüphe Arasında: Dostoyevski'nin Tanrı'ya Bakışı

Dostoyevski'nin eserlerinde Tanrı, insan ruhunun derinliklerine açılan bir kapı, varoluşun nihai anlamını sorgulatan bir mihenk taşıdır. İnsan, varoluşunun en temel sorularına cevap ararken Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu bireyin dünya görüşünü, özgürlüğünü ve ahlaki duruşunu şekillendiren en kritik faktördür. İnsanların eylemlerini belirlemesinde ve özgür iradelerini kullanmalarında, Tanrı'ya duydukları inanç ya da inançsızlık belirleyici bir rol oynar. Şahin'in (2016) aktardığına göre, Dostoyevski 25 Mart 1870'te arkadaşı Rus şair Maykov'a yazdığı bir mektubunda Tanrı konusundaki derin duyarlılığını şu sözlerle dile getirir: "Hayatım boyunca zihnimi meşgul eden asıl mesele Tanrı'nın varlığıydı." Özellikle son eserlerinde, bu düşüncenin izleri daha belirgin bir şekilde görülür; alt metinlerde sürekli olarak Tanrı'ya dair sorular yer alır. Frank (2016), Dostoyevski hakkında şöyle bir yorum yapar: "Dostoyevski, hayatı boyunca Tanrı'nın varlığı meselesinin zihnini meşgul ettiğini dile getirmiştir. Ancak bu durum, onun duygusal olarak Tanrısız bir dünyayı kabullenmeyi imkânsız bulduğunu açıkça göstermektedir." Dostoyevski Tanrı'nın varlığı konusunda "ontolojik kanıt"ı benimser. Ona göre sonlu bir varlığın zihninde, sonsuz bir varlık düşüncesinin yer alabilmesi için sonsuz ve mükemmel bir varlığın yani Tanrı'nın var olması zorunludur çünkü insan aklına Tanrı düşüncesi yalnızca Tanrı'nın kendisi tarafından yerleştirilebilir (Weber, 1998).

Dostoyevski'ye göre modern insan iki temel tercih arasında kalır: Ya Tanrı'yı reddederek insanı yüceltmeyi seçer ya da Hristiyan vahyine dayanarak Tanrı'nın kendi sureti olan İsa'ya inanmayı tercih eder. Dostoyevski için insan yaşamı ancak anlamla

bütünleştğinde gerçek değerine ulaşır. Bu düşünce, Kierkegaard'ın varoluşu “sonsuz bir ilgi” ile yaşanması gereken bir süreç olarak tanımlayan anlayışıyla örtüşür (Tillich, 1988, akt. Şahin, 2016). Varlığını sorgulayan insan, eninde sonunda Tanrı sorusuyla yüzleşme ihtiyacı duyar. Dostoyevski'nin eserleri de bu düşünsel sorgulamanın bir yansımasıdır. Yazar; mutluluk, iyilik ve erdem gibi temel insani değerleri Tanrı'nın varlığı çerçevesinde ele alarak dindar varoluşçuluğun izlerini güçlü bir şekilde yansıtır. Bu durum, onun metinlerinde belirgin bir teolojik bakış açısının hissedilmesine neden olur. Romanlarındaki karakterler çoğu zaman bir isyanla başlar; ancak bu isyan, zamanla kadere boyun eğme ve Tanrı'dan bağışlanma arayışıyla yer değiştirir. Gerek inanan gerekse inanmayan figürlerin vicdanlarıyla giriştiği bu içsel hesaplaşma, Dostoyevski'nin insan doğasına dair sunduğu derinlikli bakışın önemli bir parçasıdır. Onun karanlık ve çatışmalı anlatımının ardında, Tanrı inancı ile özgürlük arasındaki o çok katmanlı ilişki yer alır. Berdyaev (1998) Dostoyevski'nin bu tutumunu şöyle ifade etmiştir: “Dostoyevski'yi ilgilendiren Tanrı'dan çok insanın yazgısı ve insan ruhunun bilmecesiydi; ondaki saplantı teoloji (din bilim) değil antropolojydi (insan bilim). Doğaya bağlı puta tapan gibi çözümlenmesi gereken şey, Tanrı sorunu değildi, insan ruhuydu, Hristiyan insanın ruhu. İnsan, Tanrı sorunuyla karşı karşıyaydı, Tanrı karşısında da insan sorunu vardı. İnsan bilmecesini çözerek ona yaklaşmak belki de en iyi yoldu.”

Dostoyevski'nin romanlarında karakterler, sıkça birbirlerine Tanrı'ya inanıp inanmadıklarını sorarak derin bir sorgulama başlatırlar. Bu sorular, ardından gelişen olayların yorumlanmasında belirleyici bir rol oynar. Yazar, ahlaki olarak çürümüş ve kötü eylemler sergileyen karakterlerini bile yargılamadan bırakır ancak okuyucularını bu karakterlerin Tanrı ile olan bağları üzerinden eleştirel bir değerlendirmeye yönlendirmek için ustaca bir zemin hazırlar. Dostoyevski'nin bu temayı en yoğun biçimde işlediği eser, yaşamının sonlarına doğru kaleme aldığı *Karamazov Kardeşler*'dir. Bu romanda, inançsız ve zevk düşkün bir baba ile oğulları arasında geçen dikkat çekici bir diyalog bulunmaktadır:

Söylesene İvan Tanrı var mı, yok mu? Yalnız ciddi yanıt ver! —Hayır, Tanrı yoktur. —Alyoşka, Tanrı var mı? —Vardır. —Peki İvan, ölmezlik, şu turnağımın ucu kadar, ölmezlik var mıdır? —Ölmezlik de yoktur. —Yani tam bir sıfır, ya da hiçlik... Belki bir şeyler vardır ha? Büsbütün hiçlik olur mu? —Tamamen sıfır. —Ölmezlik var mı, Alyoşka? —Var. —Yaa, Tanrı da var, ölmezlik de öyle mi? —Evet, Hem Tanrı, hem ölmezlik. Zaten Tanrı ölmezliktir.” (Dostoyevski, 2022d, s. 174-175).

İvan, aklın sınırları içinde düşündüğünde Tanrı inancına ulaşmanın mümkün olmadığını vurgular. Onun için mantık, inancı değil şüpheyi besler. Bu nedenle zihinsel sorgulamalar onu, Tanrı'nın varlığını reddetmeye kadar götürür. Buna karşılık Alyoşa'nın yaklaşımı daha içsel ve sezgiseldir. O, Tanrı'ya ulaşmanın yolunun insan sevgisinden geçtiğine inanır. Alyoşa'ya göre, insanı gerçekten sevebilmek Tanrı sevgisine kapı aralar; Tanrı'nın varlığı ve insan ruhunun ölümsüzlüğü de bu sevgiyle anlam kazanır. Dostoyevski, Tanrı'ya yönelik inançlarının çevresinde şekillenen içsel çatışmalarını çoğu zaman aile yapıları üzerinden işler. Romanlarında, inançla bağ kurmakta zorlanan, inancını sürekli sorgulayan ya da tamamen reddeden karakterler aracılığıyla insan ruhunun inançla olan çelişkili ilişkisini derinlemesine yansıtır. Onun Tanrı anlayışı, Rusya'nın geleneksel Ortodoks inancı ve milliyetçi değerleriyle bütünleşmiştir. Tanrı'nın dünyadaki tezahürü olarak İsa ön plandadır. Dostoyevski'nin karakterleri çoğu zaman bu inanç çerçevesinde şekillenir ve İsa'nın yeniden ortaya çıkışının ancak Rusya'da mümkün olacağına dair bir düşünceyle hareket eder. Bu anlayış, insanlığın kurtuluşunun ve ruhsal arınmasının da yine Rusya üzerinden gerçekleşeceği inancıyla birleşir. Dostoyevski'nin eserlerinde yer alan tartışmalar, genellikle Rus milletine ve Tanrı'ya olan inancın önemini vurgulamakla sonuçlanır; bu iki unsur, yazarın düşünsel yapısında adeta iç içe geçmiş bir bütündür. Dostoyevski, dini meseleleri ulusal bir çerçevede ele alarak Tanrı inancıyla huzur bulan bir Rus toplumunun varlığını hayal eder (Zweig, 2011). Bu bakış açısıyla Dostoyevski, Tanrı inancını toplumsal bütünlük zemini olarak kurgular; inanç, ulusal kimliğin taşıyıcısıdır. Tam da bu nedenle Zweig (2011), onun dünyasını şu sözlerle özetler: "Dostoyevski'deki her tartışma Rus düşüncesinde ya da Tanrı düşüncesinde sona erer ve biz bu iki fikrin onda bir özdeşlik olduğunu görürüz... Bütün sorunların da sonu Tanrı sorunudur."(s. 486). Yazar, inancın gerekliliğine dair bir savunma yapmanın ötesinde, inananların daha derin daha samimi ve çelişkisiz bir inanç yaşamalarını teşvik etmeyi amaçlar. Bunun nedeni Tanrı'ya derin bir ihtiyaç duymasıdır. Bu durumu Zweig (2011) şöyle açıklar: "Dostoyevski'nin Tanrı'ya ihtiyacı vardır ama onu bulamaz. Bazen ona ait olduğunu sanır ve o anda esrimeye tutulur, inkâr etme ihtiyacı onu yeniden yeryüzüne fırlatır. Tanrı ihtiyacını ondan daha şiddetli idrak eden olmamıştır. 'Tanrı benim için şu yüzden gereklidir,' der bir keresinde, 'çünkü o insanın her zaman sevebileceği tek varlıktır.'" (s. 488).

Dostoyevski'nin kişiliğinde, hem derin bir inançla huzur bulan bir dindar hem de isyan eden bir ateist arasında gidip gelen bir dinamik vardır. O, her iki görüşü de eserlerindeki karakterler aracılığıyla sonuna kadar savunarak derinlemesine işler. Tanrı'ya olan inancı konusunda yaşadığı şüpheler, onu bir inanç vaazı verme yolunda daha da motive eder. 1870 yılında *Karamazov Kardeşler*'i işaret ederek yazdığı bir mektupta bu duygularını açıkça ifade eder :“Bu kitabın bütün bölümlerinde izlenecek olan başlıca sorun, benim ömür boyunca bilinçli ya da bilinçsiz olarak acısını çekmiş olduğum sorundur: Tanrı'nın varlığı!” (Gide, 1968, s. 103). Ancak Dostoyevski'nin şüpheleri, Tanrı'nın varlığından ziyade insanın Tanrı'yla kurduğu ilişkinin niteliği üzerine yoğunlaşmıştır. Dostoyevski'nin muhafazakâr ve bireyci bakış açısı Tanrı temellidir; romanlarındaki karakterler, Tanrı'ya olan bağlılıkları sayesinde kendilerini toplumdan ve onun kurallarından bağımsız bir biçimde tanımlama imkânı bulurlar. Şahin'e (2016) göre, Dostoyevski'nin düşünce dünyasında sevgi, varoluşun merkezinde yer alır ve Tanrı'ya duyulan içsel bağlılık, insanın hem ahlaki hem metafizik anlamda ölümsüzlüğünü mümkün kılar. Bu yaklaşıma göre, Tanrı'nın yokluğu yalnızca insanı değil insanın sevincini ve değerlerini de anlamsızlaştırır; oysa Tanrı'nın varlığı, insanın hem sevgisini hem varlığını temellendirir.

Dostoyevski'ye göre inanç ve inançsızlık, birbirine zıt fakat bir arada var olan diyalektik bir ilişki içindedir. Kesin bir sonuca ulaşmasa da romanlarında hem inancı hem de inançsızlığı aynı derecede güçlü ve ikna edici biçimde dile getirir. Ona göre mutlak bir inanç ya da mutlak bir inkâr mümkün değildir. İnsan, aynı anda hem Tanrı'ya yönelme isteği taşıyan hem de O'nu inkâr eden çift yönlü bir yapıya sahiptir, bu da inancı çelişkili ve karmaşık bir konu haline getirir. Yarattığı karakterler hem kendilerini Tanrı'ya tam anlamıyla adarlar hem de kendi Tanrılıklarının sınırlarını keşfetme arayışından vazgeçmezler. Zweig (2011), bu karşıtlığı şu sözlerle ifade eder: “İnanmadığı ve inançsızlığın ıstırabını da bildiği için kendi sözleriyle, bu acıyı kendisi için sevdiğinden ve başkalarına karşı merhamet duyduğundan işte bu nedenle insanlara kendi inanmadığı Tanrı'ya inanmalarını vaaz ediyor. Kendisi Tanrı ıstırabı çekerken Tanrı mutluluğuna erişmiş bir insanlık istiyor, inançsızlığın acısı içinde mutlu inananlar istiyor. İnançsızlığının çarmihına çivilenmiş halka Ortodoksluğu telkin ediyor, kendi idrakine tecavüz ediyor, çünkü onun parçaladığını ve yaktığını biliyor ve insanları mutlu edecek yalanı, kesin ve körü körüne bir köylü inancını vaaz ediyor.

Kendisi ‘bir hardal tanesi kadar inanmadığı’ halde, Tanrı’ya başkaldırmış olduğu halde ve bizzat gururla, ‘Ateizmi Avrupa’da hiç kimsenin bu kadar güçlü ifade edemediğini’ söylediği halde insanlardan papazlığa itaat etmelerini talep ediyor. İnsanları hiç kimsenin olmadığı kadar kendi teninde hissettiği Tanrı ıstırabından koruyabilmek için Tanrı sevgisini telkin ediyor.” (s. 496-497).

Dostoyevski’nin Tanrı anlayışı, insanın varoluşsal sınırlarında şekillenen trajik bir bilincin ürünüdür. Onun karakterlerinde Tanrı’ya inanç, bir huzur değil çoğu zaman derin bir çalkantı ve varlığın anlamına dair çetin bir sorgulamadır. İnsanın özgürlüğü, ahlaki sorumluluğu ve acıya karşı tavrı, bu sorgulamanın hem zeminini hem de yönünü belirler. Tanrı, Dostoyevski’nin dünyasında ya her şeydir ya da hiçbir şeydir; bu ikilik, onun karakterlerini sonsuz bir gerilim ve metafizik bir yalnızlıkla kuşatır. İnanç, bir teselli olmasının yanı sıra insanın anlam arayışında verdiği bir sınavdır. Bu nedenle, Dostoyevski’de Tanrı’ya yöneliş, insanın varoluşunu derinden hisseden yoğun bir tutkuyla şekillenir; akılla tam olarak açıklanamayan fakat insanın içinde hep bir yerlerde varlığını hissettiren bir arayıştır. Tanrı, insanın her şeye rağmen hâlâ anlam bulabileceği tek sığınaktır; ama o sığınak, düşünmeden güvenmek değil aklın sorumluluğuyla kabul edilen bir yük ve inançla ortaya konan bilinçli bir duruştur. Tanrı’nın varlığıyla ilgili soru, insan ruhunun en temel ihtiyaçlarından biridir ve insanlık var oldukça bu arayış sürecektir.

3.8.2 İnanç, İkilemler ve Acı: Dostoyevski’de Ruhun Kurtuluşu

İnsanın olduğu her yerde acı da vardır.

Dostoyevski-Öteki

Dostoyevski’nin düşünce yapısında inanç, bireyin ruhsal gelişiminde yön tayin eden bir güç olarak yer alırken acı ise bu gelişimin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkar. Ancak bu iki kavram arasındaki ilişki hiçbir zaman basit ya da yüzeysel değildir. Aksine, Dostoyevski’nin karakterleri inançla inkâr, umutla umutsuzluk, özgürlükle boyun eğme arasında gidip gelen yoğun bir içsel mücadele yaşar. Yazarın insan doğasını anlama çabası da tam olarak bu çatışmaların derinliğinde şekillenir. Özellikle acının, bireyin ahlaki ve ruhsal olarak olgunlaşmasında merkezi bir rol oynadığı

görülür. Dostoyevski'ye göre, insan ancak acı yoluyla kendini tanıyabilir, içsel dönüşümünü gerçekleştirebilir ve böylece özgürlüğünü yeniden kazanabilir. Bu süreçte inanç ise bireyin karanlıkla yüzleşmesine imkân tanıyan, onu yıkımdan ziyade dirilişe götüren bir başlangıç noktası olarak önem kazanır. Bu düşünce, özellikle *Karamazov Kardeşler*'de belirgin bir şekilde yansıtılır. İvan Karamazov, babasının Tanrı'nın varlığıyla ilgili sorusuna kesin bir şekilde Tanrı'nın olmadığını söylese de bu mesele onun zihninde hâlâ çözülmemiş bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir (Dostoyevski, 2022d, s. 174). İvan'ın içinde bulunduğu bu inanç ikilemi, entelektüel bir sorgulama olmasının dışında aynı zamanda ruhsal bir huzursuzluk kaynağıdır. Zosima Dede, onun bu içsel çatışmasını sezdiğinde derin bir üzüntü hisseder; uzaktan elini kaldırarak onu kutsamak ister; ancak bu jestin beklenmedik bir şekilde İvan tarafından içtenlikle karşılanması onun iç dünyasındaki kırılganlığı ve arayışı açıkça ortaya koyar. İvan, zihninde taşıdığı bu yoğun düşünsel gerilimle acı çekerken diğer karakterler de benzer biçimde ruhsal dönüşümler yaşar. Özellikle, çocuklara yapılan işkencelerle ilgili anlattığı hikâyelerin Alyoşa'yı nasıl etkilediğini fark ettiğinde ona bu durumu kafasına takmamasını, kendisinin de acı çekmeyi istediğini söyler. Roman boyunca Dmitri'nin yaşadığı süreç ise acının Dostoyevski'de nasıl bir arınma aracına dönüştüğünü gösterir. Dmitri, cinayeti işlememiş olsa bile babasını öldürme niyetini taşıdığı için cezalandırılmayı hak ettiğini kabul eder: “(...) Suçlanmanın acılarına, apaçık rezaletime seve seve katlanıyor, acı çekmek istiyorum; acıyla arınacağım! Böylece temizlenir miyim dersiniz? Yalnız size son olarak şunu söyleyeyim ki, ben babamın kanına bulamadım ellerimi. Cezama onu öldürdüğüm için değil, öldürmek istediğim ve belki de öldürebileceğim için razıyım...” (Dostoyevski, 2022d, s.676). Bu kabul, onun içsel bir yüzleşme ve dönüşüm yaşadığının göstergesidir. Dostoyevski'nin romanlarında acı, karakterlerin katlandıkları bir yük olmanın ötesinde, varoluşsal sorgulamaların merkezinde yer alan bir deneyimdir. Bu acı, bireyin kendini tanıması, sınırlarını görmesi ve hakikate yaklaşması için bir tür araç hâline gelir. Dostoyevski'nin kahramanları, çektikleri acının başkaları tarafından bilinmesini, görülmesini isterler; bu, onları başkalarıyla ortak bir zeminde buluşturma arzusu kadar kendi içsel hesaplaşmalarını görünür kılma ihtiyacından da kaynaklanır. Bu noktada acı yalnızca bireysel bir deneyim olmaktan çıkar, insanın kendini ve dünyayı anlamlandırmaya çalıştığı bir eşiğe dönüşür. Dostoyevski'nin anlatı evreninde dönüşüm çoğu zaman acıyla başlar; karakter, bu deneyimle yüzleştğinde ya çürüyüp

çöker ya da yeniden inşa olur. Tam da bu yüzden acı, onun dünyasında sadece bir sonuç değil insanın kendi iç hakikatine ulaşmasının zorunlu bir aşamasıdır. *Karamazov Kardeşler*'de, acı, arınmanın ve dönüşümün kapısını aralayan bir deneyim olarak karşımıza çıkar. Dmitri'nin fiziksel acıları ile İvan'ın zihinsel sarsıntıları kıyaslandığında her iki kardeşin de acıyı bir tür kefaret olarak yaşadıkları görülür. Dmitri, işlemediği bir suçtan dolayı hapsedilse de yaşadığı acının onu daha yüce bir varoluşa taşıyabileceğine inanır. Bu düşünce, Alyoşa'nın ona acının dönüştürücü gücünü hatırlatmasıyla daha da pekişir. Alyoşa, kardeşine bu sürecin onu daha iyi bir insana dönüştürebileceğini söylerken aslında Dostoyevski'nin ahlaki arınma düşüncesine de tercüman olur. Dmitri de bu görüşü benimseyerek acı çekmenin, insanın içsel saflığına ulaşmasında zorunlu bir basamak olduğunu dile getirir. Böylece romanda acı, insan ruhunun yeniden inşası için vazgeçilmez bir dinamik hâline gelir.

Dostoyevski'nin eserlerinde suçlular, işledikleri suçların ardından genellikle derin bir pişmanlık duygusuyla yüzleşirler. İlk başta içgüdüsel bir dürtüyle işlenen suç, zamanla vicdan azabına dönüşür ve bu süreç çoğunlukla ruhsal çöküntüyle sonuçlanır. İsa'nın cehennemdeki tüm günahkârları kurtarmak adına çarmıha gerilmesi ile Dmitri Karamazov'un cinayetten haksız yere yargılanmasına rağmen durumu şikâyet etmemesi arasında bir benzerlik vardır. Günahlar, insanın doğası ve cehennemin varlığı değişmezken sevginin dönüştürücü gücü her zaman sabittir. Asıl mesele, günahkârların tamamen değişmesi değil İsa'nın insanlara duyduğu koşulsuz sevgidir ancak ruhsal dönüşüm dıșsal bir etkiden çok kişinin kendi deneyimlerinin bir sonucudur. Dmitri de işlediği suçu kabul etmese bile tutuklanmasını kendi günahlarının bedeli olarak görür. İsa'nın çarmıha gerilmesi gibi bu karakterler de kendi iradeleriyle acı çekmeyi kabul ederek ruhsal bir arınmaya doğru yol alırlar. *Suç ve Ceza*'da Raskolnikov, işlediği cinayetin ağırlığı altında ezilirken kendisini hem insanlığa hem de doğaya karşı suçlu hisseder. Bu duygu ona, bağışlanmayı dileme gerekliliğini hissettirir ancak bağışlanma için acı çekmeyi göze alması gerektiği gerçeğiyle yüzleşir. Acı, onun için yeni bir yaşamın kapılarını açan yeniden doğuş anlamına gelir. Sonya'nın ona sunduğu haç, Raskolnikov'un kendi acısı ve kefaretiyle özdeşleştirdiği güçlü bir sembol hâline gelir. Dostoyevski, birey olarak insanın şekillenmesinde acının kritik bir rol oynadığını ileri sürer ve sevginin derin bir bütünlük kazanabilmesi için acının varlığının zorunlu olduğunu sık sık belirtmek ister.

Çekilen acılar, yüceltmekten ziyade insanların kendi aralarında oluşturduğu kopuklukların bir sonucu olarak aşkın tamamlayıcısı olan duygusal bir yük haline gelir. Zamanla bu acılar, insanı tanımlayan temel unsurlara dönüşür ve yaşamın derinliklerinde kalıcı izler bırakarak koşulsuz sevginin temelini oluşturur. Gerçeği keşfetmek acı çekmenin bir bedeli olarak ortaya çıkar. Herhangi bir gerçek, bir tür kötülüğün üstesinden gelinmeden elde edilemez ancak kötü eylemlerden çıkarılacak iyi derslerle, gelecekte bir denge kurulabilir. Bu durum insanın varoluşsal bir sorumluluğu gibidir. Dostoyevski'ye göre insan ruhunun gerçek anlamda arınması sadece iyilikle veya mutlulukla değildir; aksine, acıyla yüzleşme cesaretiyle mümkündür. O, büyük acıların büyük bilinçler yarattığına inanır. Bu nedenle kahramanları sıklıkla suçlu, sapkın ya da toplumsal normlardan uzak bireylerdir; çünkü asıl dönüşüm, sınırların ihlal edildiği o karanlık alanlarda başlar. Acı, onun için sadece bir ceza da değildir, insanın kendiyle, günahlarıyla ve Tanrı'yla hesaplaşmasının en çetin aracıdır. Dostoyevski'nin Hristiyan inancıyla kurduğu derin bağ da bu noktada devreye girer. Masumların ıstırabına duyduğu hassasiyet kadar katillerin ve günahkârların çektiği acıya da aynı merhametle yaklaşır. Zira ona göre acı, suçun kefareti olmasının dışında ruhun yeniden doğuş kapısıdır. En karanlık günahları bile bir kurtuluş kapısına çevirebilecek olan şey tam da budur: içtenlikle yaşanmış dönüştürücü bir acı. Bu yüzden Dostoyevski evreninde, acı çeken hiçbir karakter yalnızca mahkûm değildir; aynı zamanda bir arayışın ve ilahi bağışlanmanın adayıdır. Tıpkı yeryüzünde yaşanmış en anlamlı kurtuluş anlatılarında olduğu gibi.

Zweig (2011), Dostoyevski'nin eserlerindeki acı temasını, insanın duygusal deneyimlerinin en derin katmanlarından başlayarak dünyevi acıların tüm boyutlarını kapsayan bir yolculuk olarak tanımlar. Ona göre, Dostoyevski'nin karakterleri; bireysel acıdan insanlığın ortak acısına, sanatçının çektiği sıkıntılardan en nihai ve en korkunç olan Tanrı acısına kadar genişleyen bir yelpazede varoluşun anlamını arar. Dostoyevski'nin eserlerinde beden ne kadar derin bir çöküş yaşarsa yaşasın, bunun karşılığında inancın yükseldiğini ve insanın acı çektiği ölçüde bu evrensel acının anlamını daha iyi kavradığını belirtir. Acı çekmeyi tıpkı Descartes'ın "Düşünüyorum, öyleyse varım" ifadesine alternatif olarak "Acı çekiyorum, öyleyse varım" şeklinde ele alır. Zweig'e göre bu varoluş ifadesi, Dostoyevski ve yarattığı karakterler için

yaşamın en büyük zaferi ve insan ruhunun en yüksek duygusal deneyimi olarak ortaya çıkar (s.332).

Özetle, Dostoyevski, yaşamın kaçınılmaz bir parçası olan acı aracılığıyla ruhsal dönüşümün mümkün olduğunu savunur. İnsanın; suç, günah ve pişmanlıkla yüzleşmesi ruhunu arındırmak için gerekli bir yolculuktur. Ruhun kurtuluşunu karmaşık bir süreç olarak ele alır. Dostoyevski'nin karakterleri genellikle ahlaki ikilemlerle karşılaşır ve bu durum, onların ruhsal gelişiminde belirleyici bir rol oynar. Bu süreçte acı çekmek sadece bir bedel değildir, aynı zamanda yeniden doğmanın ve gerçek anlamda insan olmanın anahtarıdır. Dostoyevski'de ruhun kurtuluşu, kolay elde edilen bir hakikat ya da hazır bir inanç kalıbı değil çoğu zaman derin bir acının ve içsel parçalanmanın içinden geçerek ulaşılan bir varoluş hâlidir. Ona göre insan ancak acı aracılığıyla kendisiyle yüzleşebilir, günahlarının ve çelişkilerinin farkına varabilir. Acı, arınmanın ve yeniden doğuşun koşuludur. İnsanın en karanlık anlarında bile Tanrı'ya yönelme ihtimali vardır ve bu yöneliş, ancak acının yarattığı kırılmayla mümkündür. Dostoyevski için hakiki inanç, sorgulanmış, sınanmış ve çileyle yoğrulmuş olandır; çünkü insan, en derin hakikati ancak sınıandığı anda idrak edebilir. Dolayısıyla onun dünyasında kurtuluş, dışsal bir bağışlanmadan ziyade bireyin kendi içsel hesaplaşmasında ve acıyı kabullenişinde saklıdır.

3.9 Vicdanın Yasası mı, Düzenin Buyruğu mu? Vicdan ve Hukuk Arasında Bir Denge Arayışı

Adalet kavramı, felsefe tarihinde hem bireyin iç dünyasıyla hem de toplumun yapısıyla ilişkilendirilmiş çok katmanlı bir olgudur. Bir yandan vicdan, inanç ve kişisel sorumluluk gibi içsel öğelerle şekillenirken; öte yandan yasa, otorite ve toplumsal düzen gibi dışsal unsurlar aracılığıyla somutlaşır. Bu nedenle “Adalet tamamen içsel bir değer midir, yoksa dışsal bir kural mı?” sorusu, bu iki yönlü yapının bir sonucu olarak gündeme gelen önemli bir sorgulamadır. Bu soru, teorik bir ayrım olmanın dışında, insan davranışları ve yargılama biçimleri üzerine de düşünmeyi gerektirir. Dostoyevski'nin edebi dünyası, bu sorunun tartışılabileceği zengin bir zemin sunar. Onun karakterleri sıkça hukuki bir otoritenin hükmüyle karşılaşsalar da gerçek hesaplaşmalarını kendi iç dünyalarında yaşarlar. Raskolnikov gibi karakterler, dışsal

cezanın ötesinde, vicdanın huzursuzluğuyla baş başadır. Bu açıdan bakıldığında Dostoyevski'nin adalet anlayışında, içsel yargı mekanizmasının dışsal otoriteden daha güçlü olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu çerçevede tartışılması gereken temel soru şudur: “Dostoyevski'nin, adaleti vicdani bir sorgulamayla temellendirmesi gerçek ve etkili bir adalet anlayışı için yeterli midir?”

Dostoyevski'de adaletin içsel bir mesele olduğu yönünde güçlü bir vurgu bulunsa da yazar, toplumsal düzeni sağlayan dışsal kuralların gerekliliğini de göz ardı etmez. Dostoyevski'ye göre dışsal adalet, bireyi dönüştürebildiği sürece anlamlıdır. fakat bu güce sahip yeterlilikte değildir. Onun karakterlerinde, vicdani adalet ile toplumsal kural arasındaki ikilem, tematik derinliği besleyen önemli bir unsur olarak hissedilir. Buna rağmen Dostoyevski'de belirleyici olan, insanın kendi vicdanıyla girdiği hesaplaşmadır. Gerçek adalet, kanunlardan önce bireyin iç dünyasında, pişmanlık, sevgi ve öz farkındalıkla şekillenir. Bu bağlamda Dostoyevski için nihai kurtuluş, dışsal yaptırımlardan değil insanın kendi içindeki hakikate ulaşmasından doğar.

Dostoyevski'nin eserlerinde vicdan, bireyin içsel dönüşümünü mümkün kılan temel bir unsur olarak öne çıkar. Ona göre gerçek adalet, yasalardan çok bireyin kendi iç dünyasında, pişmanlık ve yüzleşme yoluyla mümkündür. Ancak bu anlayış, her bireyin Dostoyevski karakterleri gibi derin bir vicdan muhasebesi yapabileceği varsayımına dayanır. Oysa gerçek dünyada bireylerin ruhsal derinliği, ahlaki duyarlılığı ya da özeleştirici kapasitesi eşit değildir. Dolayısıyla, sadece içsel yüzleşmeye dayalı bir adalet anlayışı, toplumsal düzlemde yetersiz ve hatta tehlikeli olabilir. Dostoyevski'nin karakterlerinden Raskolnikov, işlediği cinayetin ardından derin bir iç hesaplaşmaya girer, pişmanlık duyar ve sonunda ruhsal bir dönüşüm yaşar. Bu, vicdanla yüzleşmenin iyileştirici gücünü temsil eder. Ancak aynı evrende, Stavrogin gibi karakterler de vardır; Stavrogin acımasızca işlediği suçları inkâr etmeyen, hatta bazen soğukkanlılıkla anlatan, ancak yüzeysel bir suçluluk hissiyle hareket eden bir figürdür. Stavrogin'in vicdanı sessiz kaldığında, onun dönüşümü de mümkün olmaz. Bu durum, vicdanın her bireyde aynı şekilde işlemediğini, bazı bireylerin içsel yargıdan bütünüyle azade olabileceğini gösterir.

İnsan doğası karmaşıktır ve bazı bireyler için vicdan susabilir, bastırılabilir ya da hiç gelişmeyebilir. Bu noktada, dışsal adaletin yani hukukun ve toplumsal yaptırımların önemi belirginleşir. Vicdan sahibi olmayan ya da pişmanlık duymayan bireylerin eylemlerini sınırlandırmak için onları yalnızca kendi içlerine bırakmak yeterli değildir. Aksi hâlde toplumun genel güvenliği ve adalet duygusu zedelenir. Bu nedenle, salt içsel dönüşüme dayalı bir adalet anlayışı yerine, bireysel vicdanın yetersiz kaldığı durumlarda devreye giren objektif ve uygulanabilir bir ceza sistemine ihtiyaç vardır. Dostoyevski'nin karakterleri, insanın iyi ve kötü yanlarını aynı anda taşıyabileceğini gösterir. Ancak bu çift yönlülük, bazı bireylerde kötülüğün tümünden baskın çıkmasına da yol açabilir. Vicdanın suskunluğu ya da işlevsizliği hâlinde, dışsal adalet, toplumun ahlaki dengesini sağlayan tek güvence hâline gelir. Bu nedenle, Dostoyevski'nin içsel dönüşüme dayalı adalet ideali ne kadar güçlü bir etik çağrı sunsa da bunun tek başına yeterli olmadığı, özellikle vicdanı gelişmemiş bireyler karşısında toplumsal bir zafiyet yaratabileceği unutulmamalıdır.

Her ne kadar yalnızca bireysel vicdana dayalı bir adalet anlayışı belirli tehlikeler barındırsa da içsel adaletin tamamen göz ardı edilmesi de insanlığın en derin değerlerinden birinin kaybı anlamına gelir. Çünkü vicdan, adaletin yalnızca bir yasa değil bir hakikat meselesi olduğunu hatırlatır. Günümüzde adaletin yalnızca yasa metinlerine ve mahkeme kararlarına dayanarak sağlanmaya çalışılması, insanın etik ve vicdani yönünün göz ardı edilmesi anlamına gelir. Hukuki düzenlemeler toplumların ortak yaşamını güvence altına alsın da bireysel vicdanın devreye girmediği yerde adalet çoğu zaman biçimsel ve eksik kalır. Özellikle sosyal medya çağında linç kültürü, bilgi kirliliği ve önyargılar, insanların hızlı ve yüzeysel yargılarda bulunmasına neden olurken; vicdani bir sorgulama sürecinden yoksun kalan bu tutumlar, gerçek adaletin yerini çoğu zaman duygusal tepkilere bırakmaktadır. Suçsuz olduğu yıllar sonra ortaya çıkan mahkûmlar, sadece yargı sisteminin değil toplumun vicdanının da sorgulanmasına neden olur. Benzer biçimde, yasaların hemen devreye giremediği anlarda birinin şiddete uğradığını görüp yardım etmek gibi tepkiler, vicdanen hissedilen adalet duygusunun bir sonucudur. Çünkü yasa susabilir ama vicdan konuşmak zorundadır. Bu noktada Dostoyevski'nin düşüncesi büyük bir derinlik kazanır. Ona göre insan, adaleti önce kendi içinde kurmak zorundadır. Yasa önünde suçsuz olursa bile vicdanın susturulamadığı bir iç mahkeme vardır. *Suç ve Ceza*'da

Raskolnikov'un yaşadığı içsel çöküş, dışsal cezanın çok ötesinde, vicdanın yargı gücünü gözler önüne serer. Dostoyevski, adaleti yalnızca toplumun düzenini sağlamak için değil insan ruhunun kurtuluşu ve arınması için de bir gereklilik olarak görür. Bu yüzden bugün de vicdani adaletin, insanlık onurunu korumada vazgeçilmez bir dayanak olduğu açıkça görülmektedir. Yasalar değişebilir, mahkemeler hata yapabilir; fakat vicdan, insanın içinde hep aynı soruyu sorar: *Gerçekten adil miyim?* Dostoyevski'nin tüm eserleri, bu sorunun yankılandığı içsel bir mahkeme salonudur.

Tüm bu tartışmalar sonunda, “Vicdanın yasası mı, yoksa düzenin buyruğu mu?” sorusuna verilebilecek cevap şudur: Adaletin sağlanmasında ne yalnızca yasalar yeterlidir ne de sadece vicdan. Hukukun olmadığı yerde kaos; vicdanın yok sayıldığı yerde ise körleşmiş bir düzen ortaya çıkar. Bu nedenle bireyin içsel sesini dinlemesi ancak bunu toplumsal kurallarla uyumlu bir şekilde yapması gerekir. Vicdan, yasaların eksik kaldığı yerde devreye girer; yasalar ise vicdanın keyfiliğe dönüşmesini engeller. Adaletin gerçek yüzü, işte bu iki unsurun dengeli bir şekilde işlemesinde saklıdır. Bu yüzden soruya verilecek en anlamlı cevap, ne sadece vicdanın yasasıdır ne de yalnızca düzenin buyruğu; adalet, bu ikisinin dengeli bir birlikteliğidir.

4. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'nin eserlerinde adalet kavramını nasıl ele aldığını ortaya koymak ve bu anlayışın; varoluş, özgürlük, ahlaki çelişki, yoksulluk, sosyal adaletsizlik, kötülük, birey-toplum ilişkisi, suç ve ceza düşüncesi ile inanç ve ruhun kurtuluşu gibi felsefi ve toplumsal temalarla nasıl iç içe geçtiğini analiz etmektir. Böylece Dostoyevski'nin edebi evreni felsefi boyutlarıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda tez, Dostoyevski'nin sadece bireyin iç dünyasını değil toplumsal yapıyı da sorgulayan derinlikli adalet anlayışını anlamaya yönelik bir çaba olarak şekillenmiştir. Dostoyevski'nin yalnızca bir romancı olarak değil aynı zamanda bir düşünür olarak konumlandırılmasına katkı sunmakta; edebiyat eserlerinin felsefi düşünceyle nasıl örtüştüğünü gösteren disiplinler arası bir çerçeve önermektedir. Eserler arasında tematik bir bütünlük kurarak yazarın dünya görüşüne yönelik; özellikle etik sorunların çağdaş yansımalarına dair yeni bir tartışma zemini sunmaktadır. Böylece hem edebiyat hem de felsefe disiplinleri açısından Dostoyevski'nin eserleri, günümüz insanının ahlaki yönelimlerine ışık tutan bir kaynak olarak yeniden değerlendirilmiş ve mevcut literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Dostoyevski'nin dünyasında adalet yalnızca bireyin içsel çatışmalarıyla değil aynı zamanda toplumsal yapının sınırlarıyla da sorgulanır. Onun karakterleri, toplumsal normlara karşı direnç göstererek kendi ahlaki değerlerini savunurlar. Bu çatışma, insan ruhunun karmaşıklığını, adaletin evrensel olduğu kadar kişisel bir deneyim olduğunu da gözler önüne serer. Raskolnikov gibi karakterler, bireysel özgürlüğün aynı zamanda sorumluluk da getirdiğini ve adaletin özünün, bireyin kendi eylem ve kararlarını sorgulamasında yattığını gösterir. Dostoyevski'nin adalet anlayışında vicdan, bireyin kendi davranışlarının nihai hakemi olarak karşımıza çıkar. Özellikle *Suç ve Ceza*'da Raskolnikov'un yaşadığı içsel çatışmalar, bireyin adaleti vicdanında arayarak kendi içsel yargı sürecini yaşadığına dikkat çeker. Yazar, döneminin toplumsal yapısını eleştirerek adaletin yalnızca hukuki normlarla sağlanamayacağını vurgular. Bu anlamda, Dostoyevski'nin adalet anlayışı, bireyin hem kendisine hem de topluma karşı taşıdığı ahlaki yükümlülükleri kapsar. Dostoyevski'nin eserleri, insan doğasının derinliklerini irdeleyerek bireylerin duygusal karmaşalarını, ahlaki sorgulamalarını ve

toplumsal dinamiklerle ilişkilerini ele alır. Özellikle *Karamazov Kardeşler*'de “Tanrı yoksa her şey mübahtır” düşüncesi, yazarın ahlak, özgürlük ve inanç üzerine felsefi tartışmalarının merkezinde yer alır. Bu ifade, “Tanrı inancından bağımsız olarak ahlaki bir temel geliştirebilir mi?” sorusunu gündeme getirirken inançsızlığın kaosa yol açabileceği fikrini de savunur. Dostoyevski'ye göre, Tanrı'ya inancın kaybolması bireysel çöküşle birlikte toplumsal çöküşe de yol açar. Bu durum, özgürlük ve sorumluluk arasındaki çatışmanın habercisidir. İnsan doğasındaki ahlaki çatışmalar, yazarın eserlerinde karakterlerin iç dünyaları üzerinden derinleştirilir. *Karamazov Kardeşler*'de, İvan Karamazov'un nihilist bakış açısı, ahlakın ve düzenin Tanrı inancına bağlılığını sorgularken; Alyoşa Karamazov Hristiyan değerlerini savunur. Bu zıtlık, insanın ahlaki sorumluluklarını anlamlandırma çabası olarak yorumlanabilir. Dostoyevski, eserlerinde insan doğasının karmaşıklığını ve çelişkilerini zıtlıklar üzerinden anlamlandırmaya çalışır. Bireyin kötü ve iyi yanlarını keskin sınırlarla ayırmaz; aksine her insanın içinde hem iyilik hem de kötülük potansiyeli taşıdığı fikrini işler.

Ölümler Evinden Anılar'da suç ve cezanın doğası derinlemesine sorgulanır. Eser, “cezanın sadece bir ıslah aracı mı yoksa intikam ve cezalandırma amacı taşıyan bir araç mı olduğu” sorusunu gündeme getirir. Dostoyevski, suçun yalnızca bireysel bir sapkınlık olmadığını, aynı zamanda toplumsal yapıların ve koşulların bir sonucu olduğunu vurgular. Mahkûmların geçmişteki acıları ve toplumdan dışlanmaları, onları suça sürükleyen temel etkenlerdir. Suç, toplumsal düzeni ihlal eden bir eylem olmanın ötesinde, ilahi düzene karşı işlenmiş metafizik bir sapma olarak ve toplumun bir yansıması şeklinde ele alınırken; ceza; fiziksel cezadan farklı olarak vicdani bir rahatsızlık olarak değerlendirilir. Dostoyevski'nin adalet anlayışının kökeninde, insanın özgür iradesiyle hareket edebilmesi ve bu özgürlüğün sonuçlarını göğüsleyebilmesi yatar. Yazar, özgürlüğün insana yalnızca bir hak değil aynı zamanda derin bir sorumluluk yüklediğine inanır. Dostoyevski'ye göre bireyin kendi hatalarının sonuçlarıyla yüzleşmeden “kurtuluşa ermesi” mümkün değildir. Bu yüzleşme, bireyin ruhsal arınmaya ulaşabilmesi ve nihayetinde adaleti bulabilmesi için gerekli bir süreçtir. Dostoyevski'nin karakterlerinde, vicdanın bireyi dönüştürme ve olgunlaştırma gücü, adalet arayışının merkezinde yer alır. Dostoyevski'ye göre adalet, dünyevi bir hesaplaşmanın ötesinde ilahi bir boyut taşıyan derin ve çok katmanlı bir

olgudur; bireyin vicdani yüzleşmesi ve manevi arınmasıyla mümkün hâle gelir. Bununla birlikte, bireyin özgür iradesini nasıl kullandığı ve bu eylemlerinin sonuçlarına karşı nasıl bir sorumluluk duyduğu da belirleyici bir unsurdur. *Yeraltından Notlar*'daki Yeraltı Adamı, özgür iradesiyle rasyonel davranış kalıplarını reddederek bilinçli olarak acıyı tercih eder. Bu tercih, bireyin yalnızca mantıklı eylemlerle değil irrasyonel kararlarla da kendi özgürlüğünü ifade edebileceğini ve bu durumun ahlaki bir sorumluluğu da beraberinde getirebileceğini ortaya koyar. Bu anlayış Dostoyevski'nin adalet anlayışının temel bileşenlerinden biri olarak ortaya konur.

Dostoyevski'de adalet arayışı, insanın varoluşsal yolculuğunda kalıcı bir anlam taşır. Bu anlayış, yalnızca bireysel vicdan ve ahlaki sorumlulukla sınırlı kalmaz; aynı zamanda toplumsal ve metafizik bir zeminde de şekillenir. Dostoyevski, insanın iç dünyasında yaşadığı adalet arayışını Tanrı fikriyle ilişkilendirerek modern çağın değer krizine güçlü bir eleştiri yöneltir. Onun, karakterleri aracılığıyla gösterdiği içsel pişmanlık, vicdan muhasebesi ve ruhsal arınma temaları, modern bireyin yüzleşmekten kaçındığı sorumlulukları hatırlatır. Günümüzde adaletin yalnızca yasal bir mesele olarak değil aynı zamanda bireysel bir ahlaki dönüşüm süreci olarak ele alınması; toplumların daha insan merkezli ve merhametli bir adalet sistemine yönelmesini mümkün kılabilir. Dostoyevski'nin eserlerinden ilhamla, adaletin yalnızca yasal çerçeveye sınırlı olmayan, aynı zamanda insanın vicdanına ve içsel hesaplaşmasına dayanan yönlerini görmek mümkündür. Bu yaklaşım, günümüz toplumlarının yaşadığı adalet krizlerine karşı düşünsel bir derinlik kazandırabilir ve modern bireyin adalet arayışına anlamlı bir katkı sunabilir. Yazarın karakterleri aracılığıyla kurduğu etik sorgulamalar, yalnızca yaşadığı dönemin Rusya'sına değil günümüz insanına da hitap eder. Vicdan, merhamet ve insani sorumluluk gibi temel değerleri öne çıkaran bu anlatılar; günümüz politika yapıcılarına, toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi konusunda ahlaki bir perspektif sunabilir. Dostoyevski'nin edebiyatı, sadece sanatsal bir değer taşımakla kalmayıp aynı zamanda insan hakları, ceza adaleti ve sosyal yardımlaşma politikaları açısından düşünsel katkı sunan önemli bir kaynak olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede Dostoyevski'nin adalet bakışının evrensel ve zamansız bir nitelik taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kısaca; Dostoyevski'ye göre adaleti, birey-toplum-Tanrı üçgeninde şekillenen, bireyi kendi içsel hesaplaşmalarına yönlendiren, derin bir vicdani sorgulama ve ruhsal dönüşüm süreci olarak tanımlamak mümkündür. O, yalnızca yasalarla belirlenmiş bir adalet sistemini değil insanın vicdanı, ahlaki özgürlüğü ve Tanrı'yla olan ilişkisi üzerinden kurulan daha bütüncül bir adalet tasavvurunu savunur. Dostoyevski'ye göre gerçek adalet, yalnızca yargılamayla değil anlamayla, yalnızca cezalandırmayla değil bağışlamayla mümkündür. Dostoyevski'nin adalet anlayışı üzerinden yapılan bu analiz, günümüz insanını ahlaki temeller üzerine yeniden düşünmeye teşvik eden bir perspektif sunmakta; bu yönüyle çalışmanın, edebiyat ile felsefenin kesişiminde anlamlı bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, R. ve Yusufoglu, Ö. Ş. (2012). Türkiye’de yoksulluk olgusu ve toplumsal yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 76-117.
- Aktan, C. C. (2009). Ahlak ve ahlak felsefesine giriş. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 38-59.
- Akyol, H. (2020). *Dostoyevski’nin felsefesi ve edebiyatı*. Alfa Yayınları.
- Albayrak, M.B. (2017). Schelling’in insan özgürlüğünün özü incelemesinde kötülüğün gerçekliği. *Cogito*, 86, 53-70.
- Arıcan, M. K. (2006). Kant’ın kötülük anlayışı ve teodise eleştirisi. *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 217-235.
- Aydın, C. (2021). Platon’dan Marx’a adaletin kavramsallaştırılması. *Akademik Açı*, 1(2), 107-129.
- Berdyaev, N.A. (1998). *Dostoyevski*. (E. Gürol, Çev.), Kavram Yayınları.
- Berman, M. (2014). *Katı olan her şey buharlaşıyor*. (Ü. Altuğ, B. Peker, Çev.). İletişim Yayınları.
- Bingöl, İ. (2022). Sosyolojik suç teorilerine kuramsal bir yaklaşım: Sosyal süreç teorileri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 640-652. <https://doi.org/10.29029/busbed.1119294>
- Carr, E. H. (2023). *Dostoyevski: Yeni bir yaşam öyküsü*. (A. Gerçek, Çev.). İletişim Yayınları.
- Çakmakçı, İ. M. (2008). Dostoyevski’nin İnsancıklar Romanında Sıradan İnsan Figürü. *Journal of International Social Research*, 1(5), 126-137.
- Çernişevski, N. G. (2020). *Nasıl yapmalı?* (M. Beyhan, Çev.). İstanbul: Kor Kitap
- Demirci, N. (2019). *Fyodor Mihayloviç Dostoyevski’nin eserlerinde kötülük problemi*. Marmara Üniversitesi. [Çevrim-içi: <https://katalog.marmara.edu.tr>], Erişim Tarihi: 15.05.2025
- Demirel, C. (2024). *Ahlak felsefesinde Tanrı nerede?* (1. Baskı). İstanbul Yayınevi.
- Dostoyevski, F. M. (2022a). *Ölümler evinden anılar*. (N. Yalaza Taluy, Çev.). İş Kültür Yayınları.
- Dostoyevski, F. M. (2022b). *Yeraltından notlar*. (N. Yalaza Taluy, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.

- Dostoyevski, F. M. (2022c). *Suç ve ceza*. (M. Beyhan, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dostoyevski, F. M. (2022d). *Karamazov kardeşler* (N. Yalaza Taluy, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Durkheim, É. (2018). *Dini hayatın ilkel biçimleri* (F. Aydın, Çev.). Eskiyei Yayınları.
- Esenyel, A. (2020). Dostoyevski'nin yeraltından notlarında zorunluluk bilinci. *Tabula Rasa: Felsefe ve Teoloji*, 33, 24-33.
- Felsefe.gen.tr. (2024). *Usdışçılık (usaaykırıcılık, irrasyonalizm) nedir?* [Çevrim-içi: <https://www.felsefe.gen.tr/usdiscilik-usaaykircilik-irrasyonalizm-nedir/>], Erişim Tarihi: 10.05.2024
- Frank, J. (2016). *Dostoyevski: Çağının bir yazarı*. (Ü. İnce, Çev.). Everest Yayınları.
- Gallas, W. (1994). *Cezalandırılabilirliğin temelleri ve sınırları (Suç kavramı üzerine düşünceler)* (İ. Özgenç, Çev.). Dergi Adı, 4(1-2), 305-327.
- Gide, A. (1968). *Dostoyevski* (S. Balcıoğlu, Çev.). Varlık Yayınları.
- Işık, M. F. (2014). Dostoyevski'nin romanlarında varoluşçu temalar. *ANEMON Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 113-120.
- Jackson, R. L. (2013). *Ölü bir evden hatıralar, sonsöz*. (K. Genç, Çev.). İletişim Yayınları.
- Kalay, F. (2022). *Bir filozof olarak Ralph Waldo Emerson*. [Yüksek Lisans Tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Kant, I. (2012). *Saf aklın dâhilinde din*. (S. B. Çağlayan, Çev.). Literatürk Yayıncılık.
- Kantarıcı Bingöl, Z. (2020). F. M. Dostoyevski'nin "İnsancıklar" romanı üzerinden yoksulluk olgusuna bir bakış. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 100-129.
- Kaufmann, W. (1964). *Dostoyevski'den Sartre'a varoluşçuluk*. (A. Göktürk, Çev.). De Yayınevi.
- Kaya, M. (t.y.). Sudûr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. [Çevrim-içi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sudur>], Erişim Tarihi: 20.04.2025.
- Kaya, Y. & İnan, K. (2020). Suça ve suçluya toplumsal damga: Niğde ili örneği. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4(Özel Sayı), 45-61.
- Neiman, S. (2006). *Modern düşüncede kötülük: Alternatif bir felsefe tarihi*. (A. Sargüney, Çev.), Ayrıntı Yayınları.
- Nietzsche, F. (2003). *Şen bilim* (L. Özşar, Çev.). Bursa: Asa Yayınları.
- Nietzsche, F. (2011). *Ahlakın soykütüğü üzerine*. (A. İnam, Çev.). Say Yayınları.

- Nietzsche, F. (2018). *Böyle buyurdu Zerdüşt* (M. Ortaç, Çev.). Ege Basın Yayın.
- Özata, M. (2016). *Sosyal dışlanma ve suç ilişkisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Rutli, N. Ü. (2020). Raskolnikov'un ahlaki ikilemi: Nietzscheci bir bakış. *Temaşa Felsefe Dergisi*, 12, 73–91.
- Sartre, J.-P. (1985). *Varoluşçuluk (Existentialisme)* (A. Bezirci, Çev.). Say Yayınları.
- Sartre, J.-P. (2009). *Varlık ve hiçlik: Fenomenolojik ontoloji denemesi* (T. Ilgaz, G. Çankaya Eksen, Çev.). İthaki Yayınları.
- Steiner, G. (2015). *Tolstoy mu? Dostoyevski mi?* (S. Çalışkan, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şahin, D. (2016). *Dostoyevski'de Tanrı ve din*. [Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Şahinkaya, N. (2014). F. M. Dostoyevski'nin Ölü Evinden Anılar, A. P. Çehov'un Sahalin Adası ve V. Şukşin'in Kızıl Kartopu eserlerinde tutuklu psikolojisi. *Karadeniz Araştırmaları*, 23, 122–129. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.19006>
- Terras, V. (2017). *Dostoyevski'yi okumak*. (I.Ö. Arslan, Çev.). Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Trilling, L. (1987). Dostoyevski ve büyük engizisyoncu. (Ş. Uçar, Çev.). *Selçuk University Journal of Faculty of Letters*, 4, 285-293.
- Türk Dil Kurumu. (2025). *Güncel Türkçe sözlük*. [Çevrim-içi: <https://sozluk.gov.tr/>], Erişim Tarihi: 20.05.2025.
- Weber, A. (1998). *Felsefe tarihi* (H. V. Eralp, Çev.). Sosyal Yayınlar.
- Yaran, C. S. (1997). *Kötülük ve Theodise*. Vadi Yayınları.
- Zweig, S. (2011). *Üç büyük usta* (N. Ermiş, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.